

บทที่ 3 การหัดโขนตัวลิง

การฝึกหัดโขนลิง เป็นการเตรียมความพร้อมของร่างกาย และจิตใจ ครอบคลุมท่าทางต่างๆ ในการฝึกหัดจะนำไปสู่การแสดงโขนลิงได้เป็นอย่างดี การฝึกหัดโขนลิงมีระเบียบวิธีการปฏิบัติ 10 ขั้นตอนด้วยกัน โดยเริ่มจากการฝึกหัดเบื้องต้น การฝึกใช้สรีระเพื่อออกท่าเต้น การฝึกท่าทางอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ การฝึกเดินตรวจพล ครอบวนรบ และขึ้นลอย การฝึกรำเพลงหน้าพาทย์ การฝึกกลเม็ดเด็ดพรายท่ารบพิเศษ การฝึกตีบทกระทู้ การฝึกกลเม็ดเด็ดพรายลีลาเฉพาะรำลงสรง และอุบาย การฝึกรำท่าบพใช้อารมณ์เฉพาะ ความสัมพันธ์ระหว่างครอบวนท่าโขนตัวลิงกับตัวโขนพระ นาง และยักษ์

การฝึกหัดเบื้องต้น

ประการที่หนึ่ง เป็นการเตรียมตัวให้ผู้ฝึกเกิดความเคยชินกับจังหวะพื้นฐานในการฝึกหัดโขน เพราะเหตุว่าจังหวะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งต่อการศึกษาศิลปะไม่ว่าแขนงใดก็ตาม ประสาทสัมผัสเกี่ยวกับเรื่องจังหวะเป็นสิ่งที่ผู้ฝึกต้องเรียนรู้และฝึกฝน

ประการที่สอง เป็นการฝึกให้รู้จักการเคลื่อนไหวอวัยวะที่สำคัญตามท่าทางนาฏศิลป์ เช่น ลำตัว คอ ใบหน้า เพื่อให้เกิดความประสานกลมกลืนเป็นท่าทางนาฏศิลป์ที่งดงาม

ประการที่สาม เป็นการฝึกให้เกิดความอดทนต่อสภาพร่างกาย เพราะในการแสดงโขน จำเป็นต้องให้พลังกำลังในการแสดงที่ค่อนข้างยากและเป็นเวลายาวนาน การฝึกให้เคยชินกับสภาพเช่นนี้ เป็นประโยชน์โดยตรงกับการแสดงดังกล่าวแล้ว ยังเป็นการทำให้ผู้ฝึกมีร่างกายแข็งแรงประดุจการออกกำลังกายในการเล่นกีฬาอีกด้วย

3.1 การฝึกหัดเบื้องต้น

การฝึกหัดโขนนั้นขั้นแรกจะเริ่มด้วยการฝึกหัดท่าเบื้องต้นขั้นพื้นฐานตามลำดับ คือ

- ตบเข้า
- ถองสะเอว
- เต็มเส้า
- ถีบเหลี่ยม
- ฉีกขา
- หกคะเมน
- แม่ท่า

ท่าตบเข่า

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 1</p> <p>“ตบเข่า” ปฏิบัติโดยครูให้นักเรียนเข้าแถวแล้วนั่งพับเพียบลงกับพื้น ตั้งลำตัวตรง ออกผายไหล่ผึ่ง ลำคอตรง หน้ามองตรงเปิดปลายคางมองตรงไปข้างหน้า แขนฝ่ามือทั้งสองข้างวางคว่ำลงตรงบนเข่าทั้งสอง</p>
	<p>ท่าที่ 2</p> <p>แล้วยกมือขวาขึ้นงอข้อศอก ให้ข้อศอกเสมอกับหัวไหล่ขวาปลายมือยื่นไปข้างหน้าให้ได้ระดับเสมอกับหน้าอกของผู้ปฏิบัติ</p>
	<p>ท่าที่ 3</p> <p>ตบฝ่ามือขวาลงไปที่เข่าขวาพร้อมกับยกมือซ้ายขึ้น งอศอกออกให้ข้อศอกซ้ายเสมอกับหัวไหล่ซ้าย ปลายมือยื่นไปข้างหน้าให้ได้ระดับเสมอกับหน้าอก นับ 1</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 4 แล้วตบฝ่ามือซ้ายลงไปที่เขาซ้าย พร้อมกับยกมือขวาขึ้นให้ได้ระดับเท่าเดิม นับ 2</p>
	<p>ท่าที่ 5 และตบฝ่ามือขวาลงไปที่เขาขวาพร้อมกับยกมือซ้ายขึ้นได้ระดับเท่าเดิม นับ 3</p>

ปฏิบัติสลับกันแบบนี้จนกว่าจะพร้อมและมีจังหวะสม่ำเสมอ บางครั้งครูผู้สอนอาจจะให้นักเรียนนั่งพับเพียบเข้าแถวสองแถวหันหน้าเข้าหากัน แล้วให้ปฏิบัติพร้อม ๆ กัน ให้ตบเข้าแข่งกันทำให้เกิดความสนุกสนาน ไม่เบื่อหน่ายต่อการฝึกหัดอีกด้วย การปฏิบัติทำนี้จะต้องปฏิบัติเป็นประจำ

ประโยชน์ของท่าตบเข่านี้เป็นการฝึกให้ประสาทของผู้เรียนให้รู้จักการนับจังหวะที่ 1-2-3 เพื่อให้เข้ากับจังหวะดนตรีและได้รู้ว่าจังหวะ 1-2 และ 3 จะไปลงจังหวะพอดีกับเท้าไหน ซึ่งจะต้องใช้จังหวะในท่าเลาะ ๆ (1-2-3) ซึ่งโชนตัวลง ต้องนับจังหวะไว้ในใจเพื่อให้การปฏิบัติเป็นไปอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังฝึกให้นักเรียนเกิดความเคยชินไปแต่แรกด้วย

ท่าทองสะเอว

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 1</p> <p>ท่าทองสะเอว ให้นักเรียนนั่งพับเพียบลงกับพื้น (นั่งลักษณะเดียวกับท่าศพเช้า)</p>
	<p>ท่าที่ 2</p> <p>ยกมือทั้งสองออกไปทางด้านข้างลำตัวให้ขนานกับสีข้างทั้งสองของผู้ปฏิบัติ หงายมือทั้งสองงอข้อศอกให้ข้อศอกทั้งสองเข้าหาลำตัว</p>
	<p>ท่าที่ 3</p> <p>ถองข้อศอกขวาไปที่สะเอวขวาให้สะเอวขวายักเข้าไปทางซ้าย มือซ้ายห่างออกไปจากสีข้างซ้ายพอประมาณ พร้อมทั้งเอียงหูซ้ายไปทางซ้าย หน้ามองไกล เปิดปลายคาง</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 4</p> <p>แล้วดวงข้อศอกซ้ายกลับมาที่สะเอวซ้าย ให้สะเอวซ้ายยักเข้าไปหาทางขวา มือขวาห่างออกไปจากสี่ข้างขวาพอประมาณ พร้อมทั้งเอียงหูขวาไปทางขวา หน้ามองไกล เปิดปลายคาง</p>

ปฏิบัติสลับกันไปให้ได้จังหวะจนกว่าจะชำนาญ

การรองสะเอวให้ประโยชน์คือ ฝึกหัดให้ผู้เรียนรู้จักยกคอ ยกไหล่ ยกสะเอว และยกเอียงลำตัวเพื่อให้อวัยวะของร่างกายตอนบนได้อ่อนไหวไปตามตามจังหวะที่ต้องการ ไชนตัวลึงยกเอียงลำตัวตามจังหวะกราวนอก ออกกราวตรวจพลจัดทัพ และการรำเพลงหน้าพาทย์ เป็นต้น

ท่าเดินเส้า

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 1</p> <p>ท่าเดินเส้า ให้นักเรียนยืนเข้าแถวเรียงต่อ ๆ กัน หันหน้าไปทางเดียวกัน เว้นระยะช่วงแขน</p>
	<p>ท่าที่ 2</p> <p>นักเรียนคนอยู่หน้าหัวแถวยกมือทั้งสองขึ้นให้ได้ระดับหัวไหล่ มือซ้ายและขวาติดกันและไว้ที่เส้าตรงข้างหน้าคนที่ 2-3 และคนต่อ ๆ ไปยกมือและติดบั้นเอวด้านหลังของคนหน้าต่อ ๆ กันไป ตั้งแต่สูงลงมาหาต่ำพร้อม ๆ กัน ยกเท้าขวาแยกออกไปข้าง ๆ ย่อเหลี่ยมลงในท่าเหลี่ยมหน้าอัดแบะเข้าทั้งสองข้างออกตั้งลำตัวตรงกดหน้าขาดันหลัง (หรือเรียกว่าดันชายกระบะเนเหน็บ) หน้ามองไกล เปิดปลายคาง</p>
	<p>ท่าที่ 3</p> <p>ยกเท้าขวามากกระบะทียบใกล้เท้าซ้ายลงกับพื้น 1 ครั้ง ยกเท้าซ้ายขึ้นหนีบน่อง แบะเข้าซ้ายย่อเข้า ขวาลงพอประมาณ ลำตัวตั้งตรง พร้อมกับนับ 1</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 4</p> <p>ยกเท้าซ้ายมากระทบลงกับพื้นให้ใกล้กับเท้าขวา 1 ครั้ง นับ 2 พร้อมกับยกเท้าขวาขึ้นหนีบน่องแบะเข้าขวา กดหน้าขาด้านหลังตั้งลำตัวตรง หน้ามองไกล เปิดปลายคาง</p>
	<p>ท่าที่ 5</p> <p>กระทบเท้าขวาลงกับพื้นใกล้กับเท้าซ้าย 1 ครั้ง ยกเท้าซ้ายหนีบน่องติดไว้ พร้อมกับนับ 3</p>

(การเดินกระทบเท้าลงกับพื้นนับ 1-2-3 นั้น เมื่อสามารถปฏิบัติได้อย่างคล่องแคล่วก็จะเดินแบบเปิดจังหวะติดต่อกันไปเลย เรียกว่า ท่า "ตะลิกตีก") เมื่อยกเท้าซ้ายติดไว้แล้วจะต้องย่อเข้าขวาลงพอประมาณ กดหน้าขา ดันหลังตั้งลำตัวตรง หน้ามองไกล เปิดปลายคาง ย่อติดไว้แบบนี้ทุกคน และครูผู้สอนก็จะจับทำให้ได้ลักษณะที่ถูกต้อง เมื่อครูผู้สอนเห็นว่านักเรียนทำท่าได้ถูกต้องแล้วจึงเคาะจังหวะให้ผู้เรียนกระทบเท้าเดินสลับกันไปเรื่อย ๆ ให้มือแตะติดกับเสาและคนต่อ ๆ มาแตะติดกับบันเวยคนต่อมาตามลำดับ ให้อยู่ในลักษณะย่อเข้าทั้งสองและกระทบเท้าลงกับพื้นให้เต็มเท้า ถ้ากระทบเท้าลงไม่เต็มเท้าในลักษณะสั้นเท้าลงนี้อาจจะทำให้สั้นเท้าเจ็บหรือเป็นรอยซ้ำได้

ครูจะต้องให้ผู้เรียนปฏิบัติการเดินทางอยู่ในลักษณะนี้ และครูผู้สอนเป็นผู้เคาะจังหวะให้ผู้เรียนเดินให้เข้ากับจังหวะที่ครูเคาะให้พร้อมเพรียงกัน ในขณะที่เดียวกันครูก็ต้องคอยเดินจับทำผู้เรียนให้ถูกต้องถึงลักษณะการยกเท้าขึ้นแบะเข้าถูกต้องไหม ถ้าไม่ถูกครูจะต้องรีบแก้ไขให้ถูกต้อง เช่น เวลาเดินยกเท้าขึ้นมาห่างหรือด่างเกินไปไม่หนีบน่อง ครูจะต้องจับขาผู้เรียนให้หนีบน่องขึ้นไป

และอธิบาย พร้อมทั้งจับเข้าให้ แเบะออกทั้งสองข้าง ต้องปฏิบัติแบบนี้จึงจะถูกลักษณะของการยกเท้า เมื่อครูผู้สอนเห็นว่านักเรียนเดินกันถูกจังหวะให้เน้นใช้นิ้วเท้าขวาเป็นหลัก จะเริ่มนับขาขวาเป็น ทีที่ 1 และเท้าซ้ายคงกระทบลงกับพื้นอีก 1 ครั้งก็ยังไม่นับ จนกระทั่งเท้าขวากระทบกับพื้นอีก 1 ครั้งจึงนับ 2 (คือสมมติอยู่ในลักษณะกำลังเดิน เมื่อเท้าขวากระทบกับพื้น 1 ครั้งก็นับ 1 ต่อไป เท้าซ้ายกระทบกับพื้น 1 ครั้งยังไม่นับ เท้าขวากลับมากระทบอีก 1 ครั้ง ก็ปล่อยฟรีไปอีก ถึงเท้าซ้ายกระทบอีก 1 ครั้งก็ไม่นับ จนกระทั่งเท้าขวากระทบกับพื้นอีก 1 ครั้งจึงนับ 2 นับไปจนกระทั่งถึงจำนวนที่กำหนด ทำอย่างนี้สลับกันไปแล้วจึงวางเท้าอยู่ในลักษณะย่อเหลี่ยมอัดแบะปลายเข้าทั้งสองข้างออก มือที่แตะติดกับเสาให้ลดลงมาตั้งวงอยู่ที่หน้าขาทั้งสองข้าง หักข้อมือขวาทั้งสอง ปลายนิ้วชี้ดันเข้าหาหน้าขาและผู้จับสะเอวต่อ ๆ กันมาก็ปล่อยมือออกมาตั้งวงที่หน้าขาทั้งหมด การเดินเสานี้ครั้งหนึ่งจะต้องเดินกันเป็นเวลานานพอสมควร เด็กใหม่ ๆ วันแรกควรกระะยะเวลาให้เดินประมาณ 40-50 ครั้งของการนับ คราวต่อ ๆ ไปจึงเพิ่มขึ้นเป็น 100-200 ตามลำดับ เมื่อเดินมาก ๆ ทำให้มีกำลังคงทนหนักแน่นยิ่งขึ้น

การเดินเสาก่อให้เกิดประโยชน์คือ ช่วยให้อวัยวะท่อนล่าง ขาทั้งสองข้างแข็งแรงคงที่ เวลาเดินกระทบเท้าลงกับพื้นได้จังหวะพร้อมเพรียงกันและมีน้ำหนักเท่ากัน มีกำลังอยู่ด้วยกเท้าไม่เซไม่เหนื่อย ได้หลักจังหวะรูปทรงที่ดีให้ประโยชน์ในการแสดงได้อย่างดียิ่ง โขนตัวลิงแสดงออกท่าทางได้แข็งแรง เดินโขนได้เป็นเวลานานโดยไม่รู้ล้าเหนื่อย ยกขาในการรำทำบทพากย์ได้โดยชนไม่หล่นก่อนจังหวะ มีความแข็งแรงสามารถเป็นฐานให้โขนตัวพระขึ้นไปยืนบนขาได้โดยไม่ตก(การขึ้นลอย)

ภาพที่ 110 การฝึกหัดเดินเสาในสมัยโบราณ พ.ศ. 2493
(ที่มา : การศึกษาและประเพณีไหว้ครู , 2493 : 10)

ท่าถีบเหลี่ยม

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 1</p> <p>ท่าถีบเหลี่ยม ครูจะจัดให้นักเรียนเข้าไปยืนในที่ที่ซึ่งจัดเตรียมไว้สำหรับเป็นอุปกรณ์ในการถีบเหลี่ยม โดยให้ยืนเอาหลังพิงเข้ากับเสาหรือผนังที่ละคน แล้วให้ย่อเข่าทั้งสองข้างออก แเบะเข่าทั้งสองข้างไปทางขวาและซ้ายท่ามุมให้ได้ 90 องศา อยู่ในลักษณะท่าตั้งวงหน้าอืด มือทั้งสองตั้งวงที่หน้าขา ให้ปลายนิ้วชี้ทั้งสองข้างดันเข้าหาหน้าขา ตั้งลำตัวตรง หน้ามองไกล เปิดปลายคาง</p>
	<p>ท่าที่ 2</p> <p>แล้วครูใช้ฝ่าเท้าทั้งสองยันที่หน้าขาตรงหัวเข่าทั้งสองของนักเรียน แล้วค่อย ๆ ถีบยันเข่าของนักเรียนเบา ๆ ก่อน ให้เข่าทั้งสองข้างแบะออกไปทางเบื้องหลังทีละน้อย ๆ ในขั้นแรกเมื่อนักเรียนพอทนได้ ครั้งต่อ ๆ ไปก็ค่อย ๆ ถีบยันให้หนักขึ้นเรื่อย ๆ จนได้เหลี่ยมขนานกันเป็นที่สวยงาม ระหว่างที่ครูกำลังถีบเหลี่ยมอยู่นั้น ครูก็ใช้มือดันหน้าอกของนักเรียนให้ตั้งตัวติดกับเสาหรือผนัง เพราะบางครั้งนักเรียนได้รับความเจ็บปวดบ้างจะคู่ตัวคว่ำหน้าลงมา ถีบนิ่งไว้สักครูหนึ่งคะเนดูว่าพอ</p>
	<p>ท่าที่ 3</p> <p>แล้วก็ให้นักเรียนบิดตัวไปทางขวา 1 ครั้ง</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 4 บิดตัวทางซ้าย 1 ครั้ง เพื่อให้เส้นสายยืด</p>
	<p>ท่าที่ 5 ครुक้อย ๆ ผ่อนเบาลงให้นักเรียนยืนขึ้น แล้วครูก็ใช้เท้าทั้งสองคลึงที่หัวเข่าทั้งสองของนักเรียน</p>

การถีบเหยียดก่อให้เกิดประโยชน์ คือ ช่วยบังคับและควบคุมอวัยวะของร่างกายช่วงเวลา ย่อให้มีท่าที่ถูกต้องสวยงามได้ระดับคงที่ ไม่ให้ปลายเข่าทั้งสองข้างจุ่มเข้าหากันอย่างที่เรียกว่าเหยียดมั่ว เมื่อโชนตัวลงได้การถีบเหยียด การปฏิบัติท่าทางในการตั้งเหยียด ไม่ว่าจะเป็ท่าเหยียดหน้าอัดตั้งเหยียดทั้งสองข้าง ท่าหย่องซึ่งต้องตั้งเหยียดข้าง หลบเหยียดข้าง การยกขาที่สามารถแบะเปิดเข้าได้ดี ตามจารีตการแสดงออกของตัวโชน ซึ่งจะมีลักษณะที่เปรียบได้กับตัวหนังสือที่มีการฉลุ ลวดลาย ซึ่งผู้ชมสามารถเห็นกระบวนการท่าทางได้เป็นอย่างดี เช่นเดียวกับกระบวนการของตัวโชน

ท่าจิกขา

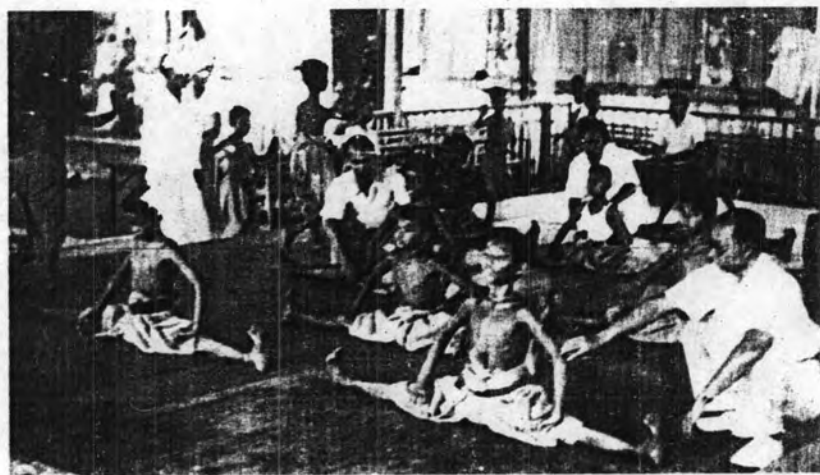
การจิกขานี้จะมีปฏิบัติเฉพาะฝ่ายลิงเท่านั้น ส่วนฝ่ายพระ ฝ่ายยักษ์ไม่มี วิธีปฏิบัติ ปฏิบัติ
ติดต่อกันทำสิบเหลี่ยม

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 1-2</p> <p>เมื่อนักเรียนยืนขึ้นแล้วให้จิกขาเหยียดถ่างออกไปทางด้านขวาและด้านซ้าย แปะออกไปแล้วให้ก้นนั่งราบกับพื้น เหยียดปลายเท้าชี้ตรงออกไปทั้งสองข้าง บางครั้งถ้านักเรียนขาแข็งไม่สามารถจะนั่งราบลงกับพื้นได้ถูกต้องก็ค่อยๆ จับขาเหยียดถ่างออกไปจนสามารถให้ก้นของนักเรียนนั่งถึงพื้นได้</p>
	<p>ท่าที่ 3</p> <p>ครูใช้เท้าทั้งสองยันกดกับเข่าของนักเรียนให้ติดกับพื้น กดแซ่ไว้ประมาณคะเนดูว่านานพอ</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 4 บิดตัวไปทางขวา 1 ครั้ง</p>
	<p>ท่าที่ 5 บิดตัวไปทางซ้าย 1 ครั้ง</p>
	<p>ท่าที่ 6-7 พร้อมกับหักข้อมือของนักเรียน เพื่อเวลาออกท่าต่าง ๆ จะได้หักข้อมือตั้งวงได้สวย</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 8 สำหรับเด็กบางคนที่มีลำขาแข็งฉีกได้ไม่ตรง ครู ก็จะค่อย ๆ เลื่อนโดยยกสันเท้าทั้งสองให้ดัน แบนไปด้านหลังวันละน้อย ๆ จนสามารถฉีกได้ ตรงเป็นเส้นขนานที่สวยงาม</p>

การฉีกขา เป็นการฝึกหัดเพื่อตัวโขนลิงโดยเฉพาะประโยชน์ของการฉีกขา คือ ทำให้เกิดความยืดหยุ่นของขา สามารถนำไปใช้ปฏิบัติในท่าที่โลดโผน และกระบวนท่าพลิกแพลงต่างๆ สามารถฉีกขาออกได้ตามความต้องการโดยไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพของผู้เรียน

ภาพที่ 111 การฝึกหัดฉีกขาในสมัยโบราณ (พ.ศ. 2493)
 (ที่มา : ได้รับความอนุเคราะห์จากนายภิเศก วรสระริน)

ท่าหกดะเมน

การหกดะเมน เป็นการฝึกเฉพาะโขนตัวลิงเท่านั้น เพราะลักษณะกิริยาท่าทางการแสดง อันเป็นเอกลักษณ์ของลิงก็คือ การแสดงออกซึ่งกระบวนท่าที่โลดโผน รวมไปถึงการหกดะเมน ตีลังกา ซึ่งปรากฏมีอยู่ใน การแสดงโขนที่เป็นลักษณะเฉพาะของโขนตัวลิง

หกดะเมนท่า "พาสูริน"

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 1</p> <p>"พาสูริน" คือ การหกดะเมนหมุนไปข้าง ๆ วิธีปฏิบัติคือยกเท้าซ้ายหนีบน่อง เท้าขวายืนอยู่กับพื้น ย่อเข่าขวา ลงพอประมาณ มือขวาดั้งวางมือซ้ายหักข้อมืออยู่ที่กลางหน้าอก หน้ามองไปทางซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 2</p> <p>เหยียดตัวลงไปทางซ้าย ใช้มือซ้ายและมือขวาทำยันกับพื้นพร้อมกัน ถีบเท้าซ้ายและเท้าขวาไปอย่างแรง ดันเอว ดันหลัง หน้าหงนมองดูพื้น</p>

หกดะเมนท่า "อันธพาล"

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 1-2</p> <p>"อันธพาล" คือ การหกดะเมนไปข้างหน้า วิธีปฏิบัติคือ สมมติอยู่ในลักษณะยืนตรงใช้ลำตัวพาดไปข้างหน้าพร้อมกับมือทั้งสองวางยันลงไปกับพื้นและใช้เท้าทั้งสองถีบยันอย่างแรงไปข้างหน้า</p>
	<p>ท่าที่ 3</p> <p>ระหว่างที่เท้าทั้งสองเหยียดไปข้างหน้าเกือบถึงพื้นให้ใช้มือทั้งสองช่วยดันแรง ๆ ขึ้นไปด้วย</p>

หกดะเมนท่า "ตีลังกาหกดะเมน"

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 1</p> <p>"ตีลังกาหกดะเมน" คือ การหกดะเมนหงายไปข้างหลัง วิธีปฏิบัติคือสมมติอยู่ในลักษณะยืนตรง แล้วหงายหลังลงไป แขนทั้งสองไว้ ใช้มือทั้งสองยันลงกับพื้น หน้าแขนดูพื้น เรียงปลายเท้าทั้งสองให้น้ำหนักไปอยู่ที่มือทั้งสอง</p>
	<p>ท่าที่ 2</p> <p>แล้วถีบเท้าทั้งสองกระตุกกลับขึ้นไป</p>
	<p>ท่าที่ 3</p> <p>และกลับมายืนอยู่กับพื้น (ระหว่างที่ถีบเท้าทั้งสองไปนั้นให้น้ำหนักตัวอยู่ที่มือทั้งสอง)</p>

ประโยชน์ของการฝึกหัดหกดะเมนเป็นการฝึกหัดให้อวัยวะทุกส่วนของร่างกายอ่อนไหวไปมา เกิดประโยชน์สำหรับเวลาแสดงที่ต้องการใช้ประกอบในท่าโลดโผนต่าง ๆ จะทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวไปมาและพลิกแพลงได้คล่องแคล่วว่องไวตามความเหมาะสมกับท่าทางที่ต้องการด้วย

เช่น ในท่าการออกกราวนอก ตรวจพลของหนูมานและตัวอื่น ๆ หรือการแสดงกิริยาไปมาในเพลง หน้าพาทย์เข็ดของหนูมานและตัวอื่น ๆ เป็นต้น การฝึกหัดหกดคะเมนนี้จำเป็นต้องใช้วิธีทางพลศึกษาเข้าช่วยด้วยจึงจะทำให้เกิดความชำนาญคล่องตัวยิ่งขึ้น

ท่าหกดคะเมนมีชื่อเรียกต่างกัน ดังนี้

ท่า "พาสุน" คือ การหกดคะเมนหมุนไปข้าง ๆ

ท่า "อันธพา" คือ การหกดคะเมนไปข้างหน้า

ท่า "ตีลังกาหกดม้วน" คือ การหกดคะเมนหงายไปข้างหลัง

หมายเหตุ ปัจจุบันปรากฏกระบวนท่าตีลังกาในลักษณะต่างๆอีกหลายท่า ซึ่งสามารถนำมาใช้ประกอบกับท่าโชนลิงได้เป็นอย่างดี

แม่ท่าโชนลิง

ในการฝึกหัดนาฏศิลป์โชนนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการฝึกหัดแม่ท่าลิง เป็นลำดับที่สองต่อการฝึกหัดเบื้องต้น ความสำคัญนี้ทั้งผู้รับการฝึกหัดและผู้สอนพึงทำความเข้าใจให้ต้องแท้และแจ่มแจ้ง และสมควรยึดถือเป็นมาตรฐานการปฏิบัติ

ในเรื่องท่า ครูกรี วรสระริน ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์โชนเล่าว่า โบราณจารย์ทางนาฏศิลป์คงคิดประดิษฐ์ขึ้นนานแล้ว ซึ่งต้องก่อนสมัยรัชกาลที่ 6 แน่นนอน การฝึกหัดแม่ท่าโชนนั้น ครูผู้สอนจะต่อท่าทางของแม่ท่าให้แก่ศิษย์ทีละน้อย ทั้งคอยสังเกตว่าต้องจดจำได้และถูกต้องงดงามจึงจะต่อท่าเพิ่มเติมให้ ซึ่งต่างกับปัจจุบันที่ต้องยึดหลักสูตรคือ ต้องสอนให้ครบเนื้อหาตามเวลาที่กำหนดให้

แม่ท่าของลิงถือเป็นแม่บทหรือเป็นท่าหลัก ซึ่งจะนำไปใช้ประกอบในการปฏิบัติ ท่าทางอื่นๆ บางท่าไม่มีนาฏศัพท์เรียก เพราะคณาจารย์มิได้บัญญัติชื่อเรียกไว้ บางท่าเป็นนาฏศัพท์ที่จะต้องจำและปฏิบัติได้ และมีบางท่ามีชื่อเรียกเป็นลำดับที่ เช่น ท่า 1 ท่า 2 ท่า 5 ท่า 4 ครูกรี ตั้งข้อสันนิษฐานว่า เดิมท่าเหล่านี้ไม่มีชื่อกำหนด ครั้งต่อมามีการฝึกหัดรำตรวจพล (การออกกราวนอก) ซึ่งเป็นกระบวนท่าที่ซ้ำกัน ต่างกันเฉพาะบางท่าซึ่งเป็นท่าหลักที่เรียกกันว่า ท่า 1, ท่า 2 จนถึงท่า 7 ครั้นท่าหลักเหล่านี้ซ้ำกับแม่ท่าซึ่งไม่มีชื่อกำหนดเลยเรียกท่าโชนแม่ท่าตามท่ารำตรวจพลว่าท่า 1, ท่า 2 การฝึกหัดแม่ท่าของลิงนั้นได้กำหนดชั้นตอนไว้ 2 ช่วง คือ ครั้งท่าแรก และครั้งท่าหลัง

ขั้นตอนการฝึกหัดแม่ท่า

1. ครูผู้สอนจะต่อทำให้นักเรียนปฏิบัติทีละท่า และคอยจับท่าทางให้ถูกต้อง สวยงาม จนเห็นว่าปฏิบัติได้ดีเข้มแข็งแล้วและเหมาะสมกับเวลาที่กำหนดไว้ในแผนการสอนครูจึงจะต่อทำให้ใหม่

2. การใช้ไม้เคาะจังหวะเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติให้พร้อมเพรียงกัน ตัวอย่างดังนี้

2.1 เคาะไม้ 1 ที เช่น - เหลี้ยว, ยักคอ, มองไกล
- คว่า สลัดมือ, ขึ้น เป็นต้น

2.2 เคาะไม้ 2 ที เช่น - เลาะเลาะ, กระโดดลงวง
- กระทับพัน, ตะลิกติก
- สูดเท้าขึ้น, สูดเท้าวาง
- กระทับพัน

- ชยับ เป็นต้น

2.3 รัวไม้ เช่น - เกา, ออกมือ
- เก็บ
- กาจับปากโลง
- ยึด เป็นต้น

3. เมื่อสามารถปฏิบัติแม่ท่าได้อย่างถูกต้องแล้ว ครูจะเคาะไม้ตามจังหวะ 1, 2, 3, 4 ต่อเนื่องกันไปให้นักเรียนปฏิบัติ การฝึกหัดเช่นนี้ ผู้ฝึกต้องใช้ปฏิภาณไหวพริบที่จะนับและจับจังหวะให้สอดคล้องกับการปฏิบัติ

4. การฝึกหัดแม่ท่าโชนสิง

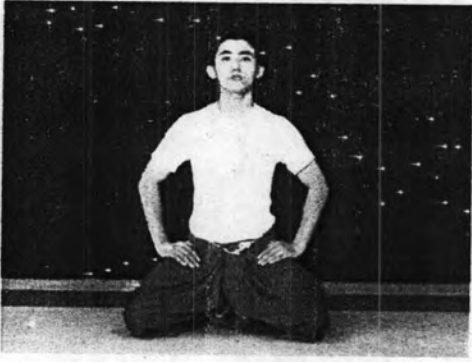

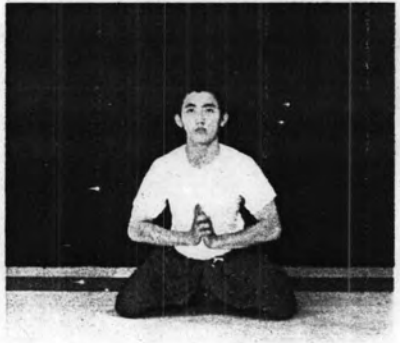
ภาพที่ 112 การฝึกหัดแม่ท่าโชนสิง

(ที่มา : ได้รับความอนุเคราะห์จากนายภิเศก วรรณสิน)

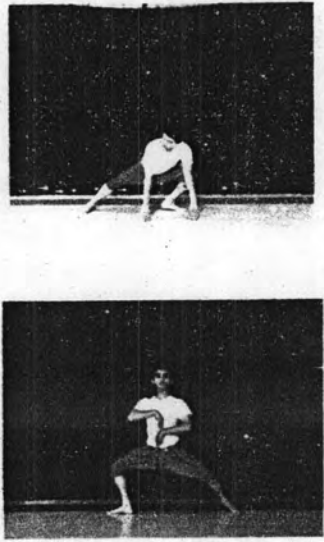
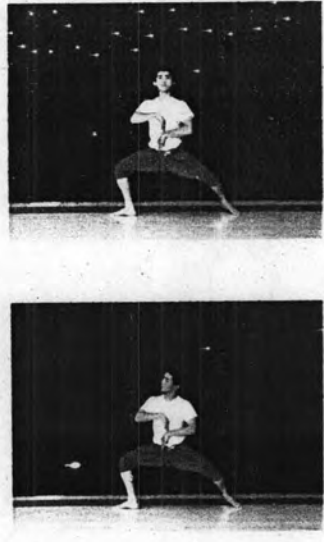

ผู้วิจัยได้ศึกษากระบวนการท่าแต่ละท่าโดยละเอียดและบันทึกภาพอย่างต่อเนื่องเพื่อเป็น
ประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าต่อไป ดังนี้

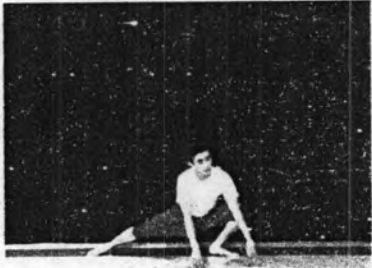

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 1 การฝึกแม่ท่าลิงท่าเตรียม</p>
	<p>ท่าที่ 2 ทำนั่งคุกเข่า เริ่มตั้งแต่ นั่งคุกเข่าหันหน้าตรง มือซ้ายและมือ ขวาวางพาดไว้บนหน้าขาทั้งสอง</p>
	<p>ท่าที่ 3 โน้มตัวไปข้างหน้าเล็กน้อย</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 4 พนมมือ (แบบลิง) หน้ามองไกล</p>
	<p>ท่าที่ 5 ไหว้โน้มตัวไปข้างหลัง ให้ปลายนิ้วจรด หน้าผาก</p>
	<p>ท่าที่ 6 มือทั้งสองกลับมาอยู่ที่หน้าอกพร้อมกับสะบัด หน้าขึ้น</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 7 - 8 เหลียวไปทางซ้าย 1 ครั้ง เหลียวกลับ</p>
	<p>ท่าที่ 9 คว่ำมือซ้ายเฉียงไปทางขวา และติดกับพื้น มือ ขวาทักข้อมืออยู่ที่หน้าอก หน้ามองตรง</p>
	<p>ท่าที่ 10 คว่ำมือขวาสลับเฉียงไปทางขวาและติดกับพื้น พร้อมกับหน้ามองตามมือขวา ให้น้ำหนักอยู่ที่ มือทั้งสอง</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 11 - 12</p> <p>เหยียดตัวขึ้นไปทางขวาอยู่ในท่า "หย่องหน้า อ็ดขวา" หน้าตรง ข้อมือขวาอยู่ระหว่างกลาง หน้าอกเสมอราวนม นิ้วทั้งห้าเหยียดตรง ข้อมือซ้ายต่อกับปลายนิ้วมือขวาที่เหยียดตรง ปลายนิ้วซ้ายเหยียดตรงตั้งลำตัวตรงกด ตะคอกซ้ายให้น้ำหนักตัวไปอยู่ที่ขาขวา กด หน้าขาด้านซ้ายกระเบนเหน็บ ย่อและแบะ เหลื่อมขาขวาออก หลบปลายเข้าซ้ายลงนิด หน่อยและเปิดสันเท้าซ้ายขึ้น</p>
	<p>ท่าที่ 13 - 14</p> <p>เหลียวสะบัดหน้าไปทางขวา แล้วกลับมาอยู่ที่เดิม</p>
	<p>ท่าที่ 15</p> <p>ขยับเท้าซ้ายไปทางซ้ายเล็กน้อย ขยับเท้าขวา ตามพร้อมกับคว่ำมือขวาเฉียงไปทางซ้ายตะ กับพื้นหน้ามองตรง</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 16</p> <p>สลัดมือซ้ายคว่ำไปแตะกับพื้นพร้อมกับหน้า มองมือซ้าย (มือซ้ายและมือขวาคว่ำแตะกับ พื้นนั้นคะเนดูให้ได้ระดับพองาม) ให้น้ำหนัก อยู่ที่มือทั้งสอง</p>
 	<p>ท่าที่ 17 - 18</p> <p>เหยียดตัวขึ้นมาทางด้านซ้ายอยู่ในท่า "หย่อง หน้าอัดซ้าย" หน้าตรง ซ้อมือซ้ายอยู่ระหว่าง กลางหน้าอกเสมอราวนม นิ้วทั้งห้าเหยียดตรง ซ้อมือขวาต่อกับหลายนิ้วมือซ้ายที่เหยียดตรง ปลายนิ้วขวาเหยียดตรง ตั้งลำตัวตรง กด ตะคากขวาให้น้ำหนักตัวไปอยู่ที่ขาซ้าย กด หน้าขาด้านหลัง (หรือต้นขายกกระเบนเหน็บ) ย่อ และแบะเหลี่ยม ขาซ้ายออกหลบปลายเข้า ขวาลงนิดหน่อยและเปิดสันเท้าขวาขึ้น</p>
 	<p>ท่าที่ 19 - 20</p> <p>เหยียดสะบัดหน้าไปทางซ้าย แล้วเหยียดกลับ</p>

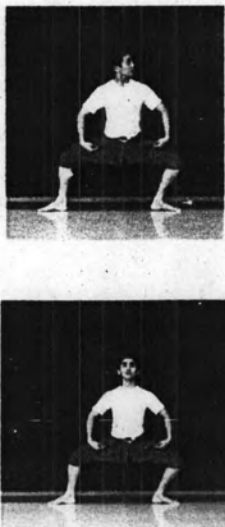
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 21</p> <p>ขยับเท้าขวาไปทางขวาเล็กน้อย แล้วขยับเท้าซ้ายตามมาให้ส้นเท้าขวาชิดกัน เขย่งปลายเท้าทั้งสองขึ้น เรียกว่าท่า "เหยียดน้อย" มือทั้งสองเปลี่ยนมาจับผ้าอยู่ที่หน้าขา หักข้อมือ หงายมือขึ้น</p>
	<p>ท่าที่ 22</p> <p>ท่าท่าเลาะเลาะ (1-2-3) คือ ยกปลายเท้าขวาขึ้นแล้ววางกับพื้น 1 ครั้ง พร้อมกับยกเท้าซ้ายนับ 1</p>
	<p>ท่าที่ 23</p> <p>วางปลายเท้าซ้ายกับพื้น 1 ครั้ง พร้อมกับยกเท้าขวาขึ้น นับ 2</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 24</p> <p>ใช้ปลายเท้าขวาวางลงกับพื้นอีกครั้ง นับ 3 แล้วยกเท้าซ้ายขึ้นหนีบนิ้วไว้ (ขณะที่วางเท้ากับพื้นไม่ให้เกิดเสียงใดใช้เฉพาะปลายเท้า)</p>
	<p>ท่าที่ 25</p> <p>วางเท้าซ้ายลงหลังเท้าขวา</p>
	<p>ท่าที่ 26</p> <p>แล้วยกเท้าขวาทางด้านหลังเท้าซ้าย</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 27 ทำสลับกันไปจากช้าไปหาเร็วแล้วเก็บถี่ๆ ขึ้นมาอยู่ที่เดิม</p>
	<p>ท่าที่ 28 ยกเท้าซ้ายแล้ววาง</p>
	<p>ท่าที่ 29 ยกเท้าขวาติด ย่อแบะเข้าซ้ายมือยังคงจับผ้า อยู่</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 30</p> <p>ยึดกระบว (เท้าซ้าย) คือผู้ปฏิบัติยืนด้วยเท้าซ้ายยกเท้าขวาหนีบรองขวา ซ้ายย่อซ้ายย่อลงให้ได้ส่วน ตั้ง.....ตรงมือจับผ้าที่หน้าขา เปิดปลายคางตามองไกล แล้วค่อยยึดเท้าซ้ายขึ้นให้ตึง และกระบวเท้าซ้ายโดยกระบวเท้ากระโดดขึ้นให้เท้าพองพื้น 1 ครั้ง แล้วจึงวางเท้าขวาลง</p>
	<p>ท่าที่ 31</p> <p>ลงทางขวา วางเท้าขวาเต็มเหลี่ยม น้ำหนักตัวโย้ไปทางขวา (ส่วนการตั้งลำตัวตรง ดันเอว ดันหลัง กดหน้าขา ต้องปฏิบัติทุกท่า และน้ำหนักตัวทางขวาก็หนักท งขวา ทางซ้ายก็ต้องหนักไปทางซ้ายเช่นเดียวกัน)</p>
	<p>ท่าที่ 32 - 33</p> <p>เหลียวไปทางขวาแล้วเหลียวกลับ 1 ครั้ง</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 34 ปฏิบัติท่า "เลาะเลาะ" แล้ว ยกเท้าซ้ายติด</p>
	<p>ท่าที่ 35 ปฏิบัติท่า "ยึดกระทบ" แล้ววางเท้าซ้ายเต็มเหลี่ยมหน้าหนักตัวโยไป ทางซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 36 - 37 เหยียดไปทางซ้าย แล้วเหยียดกลับ</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 38 - 39</p> <p>ท่าลงวงหน้าอัด</p> <p>ทำต่อไปคือท่า "ลงวงหน้าอัด" ยกเท้าซ้ายมาวางหลังเท้าขวาพอประมาณ พร้อมกับจับมือทั้งสอง</p>
	<p>ท่าที่ 40</p> <p>หงายมือหักข้อมือ แล้วยกเท้าขวา</p>
	<p>ท่าที่ 41</p> <p>มาวางให้ได้เหลี่ยมอัดพร้อมกับมือที่จับหงายมือเปลี่ยนมาเป็นที่ตั้งวงที่หน้าขาระหว่างปลายเท้าทั้งสอง ให้น้ำหนักอยู่ที่กลาง ดันเอวกดหน้าขา (ในการตั้งตัวถ้าผู้ปฏิบัติไม่ดันเอว ดันหลัง กดหน้าขา ก็จะดูเป็นคนเอวอหลังค่อมลงเมื่อดันเอว ดันหลัง กดหน้าขาก็จะดูผึ่งผายขึ้น ฉะนั้นจะขาดสิ่งเหล่านี้ไม่ได้)</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 42</p> <p>ท่ากระเทียบพันคว่ำมือ</p> <p>ยกเท้าขวากระเทียบลงกับพื้นด้านหน้า 1 ครั้ง พร้อมกับมือซ้ายยื่นออกไปข้างหน้าส่วนลำแขนขวาคงเป็นวงอยู่</p>
	<p>ท่าที่ 43</p> <p>ก้าวเท้าซ้ายไปวางข้างหน้าเท้าขวา พร้อมกับมือซ้ายลดลงมาที่หน้าขา มือขวาตั้งวงยื่นไปด้านหน้า</p>
	<p>ท่าที่ 44</p> <p>ยกมือขวาขึ้นสูงหน่อยแล้วยกเท้าขวาออกไปข้างหน้ายกติดไว้ หัวเข่าขวาเสมอกับหน้าขา ข้อเท้าขวาค้ำกว่าหัวเข่าเล็กน้อย หักข้อเท้าติดปลายเท้าขึ้น เท้าซ้ายยืนอยู่กับพื้นและย่อเข่าลงพอประมาณ มือขวาดังเป็นวงและให้ข้อมือขวาดังอยู่บนหัวเข่าขวา มือซ้ายยกเฉียงไปทางซ้าย ให้ข้อมือและปลายนิ้วชี้ซ้ายเสมอกับทางคิ้วซ้าย ตั้งลำตัวตรงหน้ามองไกลเปิดปลายคางมือซ้ายที่ยกขึ้น เท้าขวาที่ยกกลับเท้าออกไปข้างหน้านั้นต้องถึงที่หมายพร้อมกัน</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 45 หนีบ่องขวา</p>
	<p>ท่าที่ 46 และหมุนตัวลงทางด้านขวา</p>
	<p>ท่าที่ 47 วางเท้าขวาพร้อมกับยกเท้าซ้ายขึ้น มือทั้งสอง ลงมาตั้งเป็นวง หน้ามองตรง เอียงหูขวาเปิด ปลายคางขึ้นเล็กน้อย</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 48</p> <p>ปฏิบัติท่า "ยืนกระทบเท้าขวา" วางเท้าขวาลงกับพื้น</p> <p>แล้ววางเท้าซ้ายลงกับพื้นเต็มเหลี่ยมน้ำหนักไปอยู่ข้างหน้าที่เท้าซ้าย มือทั้งสองตั้งวง</p>
	<p>ท่าที่ 49</p> <p>ขยับเท้าซ้ายไปข้างหน้าเล็กน้อย พร้อมกับขยับเท้าขวาตามมาหลบเหลี่ยมขวาเปิดสันเท้าขวา มือซ้ายจับหักข้อมือยกขึ้นไปเสมอนิ้วหัวแม่มือขวาหักข้อมืออยู่ที่หน้าอก (ลักษณะท่า 2)</p>
	<p>ท่าที่ 50</p> <p>แล้วมอง 2 ครั้ง เอียงศีรษะทางขวาโดยแรงทึงน้ำหนักตกอยู่ปลายใบหูขวา (นับเป็นที่ที่ 1)</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 51 แล้วกระชากศีรษะทางขวากลับไปเดิม (นับเป็นที่ที่ 2)</p>
	<p>ท่าที่ 52 ท่าขึ้น ผู้ปฏิบัติยกเท้าขวาขึ้นแล้ววางลงชิดเท้าซ้าย พร้อมกับลดมือซ้ายลงมาที่ปลายมือขวา. ให้ ข้อมือซ้ายติดกับปลายนิ้วมือขวา แล้วยกเท้า ซ้ายขึ้น</p>
	<p>ท่าที่ 53 แล้ววางเท้าซ้ายลงที่เดิม ยกเท้าขวาขึ้น</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 54</p> <p>แทงเท้าขวา ลงไปด้านหลังให้ อยู่ในท่าหย่อง (ในการปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติ ต้องทำ อยู่ในลักษณะ ย่อตลอดเวลา หน้ามองไปด้านหน้า เปิด ปลายคาง ตามองไกล)</p>
	<p>ท่าที่ 55 - 56</p> <p>เหลียวไปทางขวา แล้วเหลียวกลับ</p>
	<p>ท่าที่ 57</p> <p>ท่าลงวงด้านขวา (หน้าเลี้ยวซ้าย)</p> <p>ปฏิบัติเช่นเดียวกับท่าลงวงหน้าอัด เพียงแต่ผู้ ปฏิบัติหันเลี้ยวซ้าย และโบหน้าของผู้ปฏิบัติ หันมองทางด้านซ้ายของตนเองตลอดท่า ปฏิบัติ</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 58 - 59 ต่อไปกระโดดกลับ โดยยกเท้าขวากระโดดลง กับพื้น 1 ครั้ง</p>
	<p>ท่าที่ 60 - 61 แล้วยกเท้าซ้ายกระโดดพื้น 1 ครั้ง พร้อมกับมือ ทั้งสองข้างแบออกไป</p>

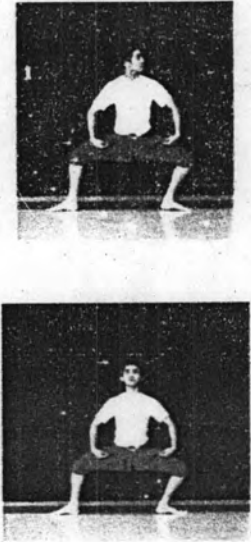

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 62</p> <p>แล้วม้วนปลายมือซ้ายขึ้นทางขวา และม้วนปลายมือขวาขึ้นทางซ้ายตั้งเป็นวงคว่ำมือ ส่วนเท้าขวาที่ยกอยู่นั้นให้ก้าวเฉียงออกไป ช้างหน้าประมาณ 1 ศอกของผู้ปฏิบัติ พร้อมกับหน้าหันกลับมาอยู่ที่เฉียงทางเดียวกับเท้าขวาที่ก้าวออกไป เท้าซ้ายหลบปลายเข่าลงนิดหนึ่ง เปิดสันเท้าขึ้นหน้าที่กำลังหันกับมือที่กำลังม้วนจะตั้งเป็นวงนี้ให้มาอยู่พร้อม ๆ กัน เมื่อเท้าขวาตกถึงพื้นพอดี</p>
	<p>ท่าที่ 63</p> <p>ยกเท้าซ้ายมาวงชิดเท้าขวา</p>
	<p>ท่าที่ 64</p> <p>แล้วยกเท้าขวาขึ้น แล้ววางลง</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 65 แล้วยกเท้าซ้ายติดพร้อมสะบัดคอเอียงไปทาง ไหลซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 66 - 67 วางเท้าซ้ายและขวาสลับกันจากซ้ายไปหาเร็ว</p>
	<p>ท่าที่ 68 แล้วเก็บย่อขึ้นไปทางด้านหน้าอัดตรงมือ เปลี่ยนมาจับผ้า</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 69 ยกเท้าซ้ายขึ้นแล้ววาง</p>
	<p>ท่าที่ 70 ยกเท้าขวาติดย่อเข้าซ้าย แบนะเซ่า</p>
	<p>ท่าที่ 71 ปฏิบัติท่า "ยึดกระทบ" ลงทางด้านขวาเต็มเหลี่ยม น้ำหนักไปทางขวา</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 72-73 เหลียวไปทางขวาแล้วเหลียวกลับ</p>
	<p>ท่าที่ 74 ปฏิบัติท่า "เลาะเลาะ" แล้วยกเท้าซ้ายติด</p>
	<p>ท่าที่ 75 ปฏิบัติท่า "ยึดกระทบเท้าขวา" ลงทางด้านซ้ายเต็มเหลี่ยมน้ำหนักโย้ไป ทางซ้าย</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 76 - 77</p> <p>เหยียดไปทางซ้ายแล้วเหยียดกลับ</p>
	<p>ท่าที่ 78</p> <p>ปฏิบัติท่า "ลงวงหน้าอัด"</p> <p>แล้วมาอยู่ในท่าเต็มเหยียดหน้าอัด</p>
	<p>ท่าที่ 79</p> <p>ยกเท้าขวากระแทกลงกับพื้น 1 ครั้ง มือขวาที่ตั้งวงให้ยกหงายมือไปทางด้านขวาข้างลำตัว หัวข้อมือให้ข้อศอกห่างจากลำตัวประมาณ 1 คืบของผู้ปฏิบัติพร้อมกับหน้าหันมามองมือขวา</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 80</p> <p>ยกเท้าซ้ายกระแทกกับพื้น 1 ครั้ง มือซ้ายที่ตั้งวางเปลี่ยนมาจับหักข้อมือคว่ำลงทางด้านซ้ายข้างลำตัวพร้อมกับหันหน้าหันมามองมือซ้ายที่จับ</p>
	<p>ท่าที่ 81 - 82</p> <p>ยกเท้าขวาขึ้นแล้ววางลงเต็มเหลี่ยม น้ำหนักโย้ไปทางขวาพอประมาณ หน้าเหลียวไปทางขวา มือซ้ายยกขึ้นหักศอกให้ข้อศอกเสมอกับหัวไหล่ หายมือหักข้อมือลง เปิดปลายเข่าทั้งสอง น้ำหนักอยู่ที่เข่าขวา</p>
	<p>ท่าที่ 83</p> <p>ใช้มือขวาปาดอ้อมเข่าแล้วยกเท้าขวากระแทกกับพื้น 1 ครั้ง พร้อมกับมือที่ปาดก็หายข้อมือแทงขึ้นหักข้อศอกเสมอไหล่</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 84</p> <p>ในระหว่างเท้าขวาตกถึงพื้น ยกเท้าซ้ายหนีบน่องและมือซ้ายตั้งเป็นวงดัดปลายนิ้วเข้าหาหน้าขาพร้อมทั้งหน้าเหลียวมามองดูมือซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 85</p> <p>มือซ้ายปาดเข้า (ปฏิบัติเหมือนอย่างมือและเท้าขวา)</p>
	<p>ท่าที่ 86</p> <p>เมื่อเท้าซ้ายตกถึงพื้นแล้วก็กระ跳เท้าขวาลงไปอีกและเปลี่ยนหน้ามาอยู่ตรงกลางตลอดไปจนถึงเท้าขวาเป็นที่สุดท้าย</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 87</p> <p>ให้ผู้ปฏิบัติเดินสลับสอดมือเช่นนี้ไปโดยนับ 10 คือกระทืบกับพื้น 10 ทีหยุด (การนับ 10 นี้ ให้เริ่มต้นนับเท้าขวาเป็น 1 แล้วต่อมาเท้าซ้าย ไม่ต้องไปนับเท้าให้นับข้างเดียวเป็น 2 จนถึง 10 ที)</p> <p>ในระหว่างกระทืบเท้าและมือที่กำลังสอดแทง ขึ้นอยู่ทั้งสองข้างนั้น เวลาสอดแทงขึ้นมาทั้ง ซ้ายและขวาเฉียงผ่านขึ้นมาใกล้หน้าและแยก ออกไปให้ข้อศอกเสมอกับหัวไหล่ เมื่อทำท่า จะครบ 10 ทีแล้ว ผู้สอนต้องคอยกวาดชั้นเรื่อง มือกับเท้าเวลากระทืบกับพื้น แล้วมือต้องขึ้น ทันที ต้องคอยดูให้ผู้ปฏิบัติต้องปาดเข้าทั้งสองข้างเพราะบางปีปฏิบัติเร็ว ๆ มือมักจะไม่น่าปาดเข้าและไม่แบะข้อศอก ทั้งสองทำนี้ปฏิบัติ ได้ยากจึงต้องปฏิบัติกันนาน ๆ</p>
	<p>ท่าที่ 88</p> <p>ท่า "กระทืบพื้นหงายมือ" ต่อจากท่าจะใหญ่ ยกเท้าขวากระทืบลงกับพื้น 1 ครั้ง มือขวายังคงยกข้อศอกระดับหัวไหล่อยู่อย่างเดิม</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 89</p> <p>กระเทียบเท้าซ้าย 1 ครั้ง พร้อมกับหงายข้อมือขวา ส่วนมือซ้ายใช้นิ้วกับนิ้วหัวแม่มือนำมาจับติดกันแล้วคว่ำลงไปแล้วม้วนข้อมือซ้ายสอดหรือแทงไปด้านหลัง</p>
	<p>ท่าที่ 90</p> <p>แล้วม้วนเข้ามาให้ข้อศอกซ้ายเสมอกับหัวไหล่ซ้าย หงายและหักข้อมือซ้าย ส่วนมือขวาที่หงายอยู่นั้นให้ตระหวัดปลายมือขึ้นมาพร้อมกับยกเท้าขวาขึ้นไปข้างหน้า งอเข่าพอประมาณและให้มือขวาอยู่บนเข่าขวา การปฏิบัติมือซ้ายที่จับสอดแทงขึ้นไปหงายฝ่ามือขึ้น และมือขวาที่หงายอยู่นั้นต้องปฏิบัติพร้อมกันกับเท้าขวาที่ยื่นออกไปข้างหน้าให้มือขวาอยู่บนเข่าขวา</p>
	<p>ท่าที่ 91</p> <p>หนีบน้องขวา</p>

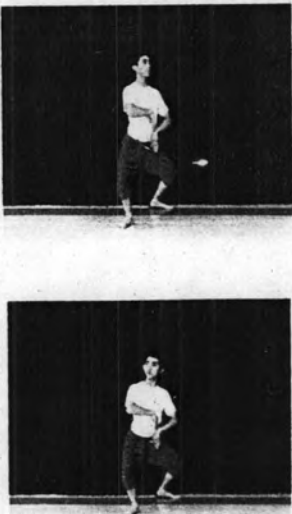
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 92 หมุนตัวลงมาทางขวา</p>
	<p>ท่าที่ 93 ใช้มือขวาปาดเข้าขวาหางมือเหยียดตั้งไป ข้างหลังวางเท้าขวา ยกเท้าซ้ายพร้อมกับ เปลี่ยนหน้ากลับมามองตรง ลอดได้มือซ้าย ที่ตั้งวงสูงอยู่ยกเท้าซ้ายติด</p>
	<p>ท่าที่ 94 ปฏิบัติท่า "ยึดกระทบเท้าขวา" ลงเหลี่ยมอัด น้ำหนักโย้ไปข้างหน้า มือขวา หางมือองข้อศอกเสมอหัวไหล่ขวาหักข้อมือ มือซ้ายเหยียดตรงหักข้อมือ (อยู่ในลักษณะ ท่าเซ็ด)</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 95 ค่อย ๆ ยืดขาขึ้นจนถึง</p>
	<p>ท่าที่ 96 ยุบหลบเหลี่ยมขวา น้ำหนักตัวไปอยู่ขาซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 97 - 98 ยกเท้าขวาขึ้นติด พร้อมกับกลับหน้าไปทาง ด้านซ้าย</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 99</p> <p>ปฏิบัติท่า "ยึดกระทบเท้าซ้าย" (ยึดกระทบแล้วเปลี่ยนเป็นปีกกา)</p> <p>"ปีกกาหงาย 1 มือ คว่ำ 1 มือ" มือซ้ายคว่ำมือ งอข้อศอกให้ข้อศอกห่างสะเอวซ้ายประมาณ 1 คืบของผู้ปฏิบัติ หักข้อมือขึ้น มือขวาหงาย ข้อมือ ข้อศอกขวาหันเข้าขวาหักข้อมือลง หน้ามองตรง เปิดปลายคาง</p>
	<p>ท่าที่ 100</p> <p>ปฏิบัติท่าเหลี่ยม 4 ครั้ง คือ สะบัดหน้าไป ทางขวา (นับ 1 ครั้ง) ในลักษณะท่าเดิม</p>
	<p>ท่าที่ 101</p> <p>สะบัดหน้ากลับมาที่เดิม (นับครั้งที่ 2)</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 102 ก้มหน้าลง (นับครั้งที่ 3)</p>
	<p>ท่าที่ 103 เงยหน้าขึ้นมองตรงไป (นับครั้งที่ 4)</p>
	<p>ท่าที่ 104 ปฏิบัติท่า "ยึดกระทบเท้าซ้าย" (เหลี่ยมเป็นท่าเกาคาง) มือซ้ายมาเกาคางซ้าย มือขวาพาดไว้บนเข่า ขวา ยกเท้าขวาติดหนีบน่อง ดัดปลายเท้า หน้าหันกลับมาองทางด้านขวา</p>

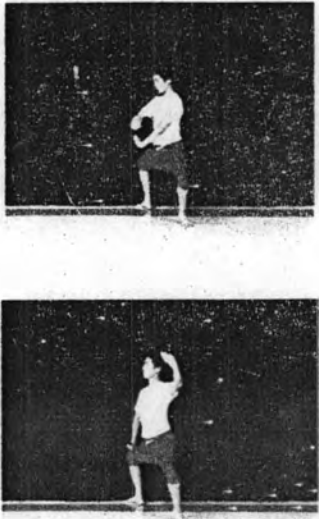

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 105 มือซ้ายเกาคางแล้วค่อย ๆ ย่อเข้าซ้ายลง ง่วง ลงมา ทำขวายังคงยกหนีบน้องเช่นเดิม</p>
	<p>ท่าที่ 106 “หย่องขวาทางด้านซ้าย”</p>
	<p>ท่าที่ 107 - 108 เหลียวซ้ายแล้วเหลียวกลับ</p>

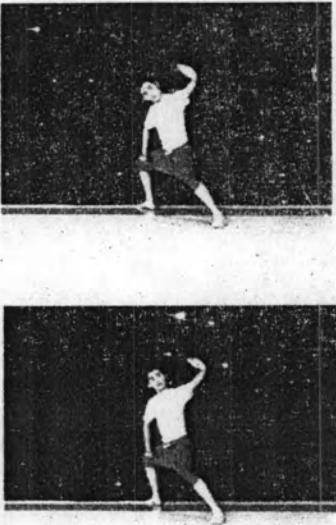

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 109 สูดเท้าขึ้น 1-2-3 โดยยกเท้าซ้ายมาวางชิดเท้าขวา</p>
	<p>ท่าที่ 110 ยกเท้าขวาขึ้นแล้ววางลงที่เดิม</p>
	<p>ท่าที่ 111 ยกเท้าซ้ายติดมือทั้งสอง ตั้งวงที่หน้าขาหน้า หันกลับมามองตรง</p>

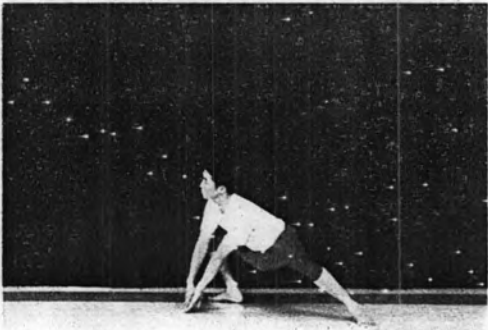
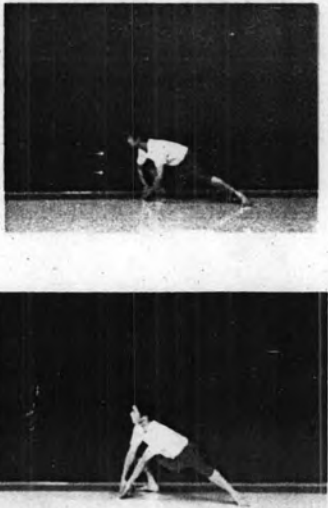
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 112 ปฏิบัติท่า "ยึดกระทบเท้าขวา" แล้วเก็บลงมาทางซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 113 ยกเท้าขวาขึ้นแล้ววาง แล้วยกเท้าซ้ายติด</p>
	<p>ท่าที่ 114 วางเท้าซ้ายลงกับพื้น ในลักษณะไขว้เท้า ด้านหน้า เบียงเฉียงตัวทางขวา</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 115 หมุนตัวมาทางด้านขวา ยกเท้าขวาติด มือทั้งสองตั้งวงหน้าตรง</p>
	<p>ท่าที่ 116 ปฏิบัติท่า “ยึดกระทบเท้าซ้าย” วางเท้าขวาเต็มเหลี่ยม หน้าตรง แขนทั้งสองข้างตั้งเป็นวง มือซ้ายและมือขวาอยู่ติดกับหน้าขา ระหว่างปลายเท้าทั้งสองข้างย่อและเปิดปลายเท้าทั้งสองข้างออก น้ำหนักอยู่ที่กึ่งกลางไม่โย้ไปทางใด</p>
	<p>ท่าที่ 117 ยกมือทั้งสองข้างเข้ามาหากัน ปฏิบัติท่าออกมือ มือขวาอยู่บน มือซ้ายเล็กน้อย มือซ้ายอยู่ด้านนอก</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 118 - 119</p> <p>เท้าทั้งสองข้างเดินขึ้นไปข้างหน้าพร้อมกัน และพร้อมกันนั้นก็ค่อย ๆ ยกมือซ้ายขึ้น (เข้าข้างใน) ลดมือขวาลง (ออกข้างนอก) ไปตั้งเป็นท่าวางตามเดิม ส่วนมือซ้ายยกเฉียงขึ้นไปทางซ้ายให้อยู่ระดับแคบไหล่และปลายนิ้วชี้ ซ้ายให้ตรงกับปลายหางคิ้วซ้าย (เท้าที่ขยับเดินขึ้นไปมือทั้งสองที่ยกเข้ามาต้องทำพร้อม ๆ กัน และหน้าที่กำลังมองตรงก็ก้มลงมองมือที่ยกขึ้นแล้วเงยขึ้นกลับไปมองตรงอย่างเดิม พร้อมกับมือซ้ายยกขึ้นไปทางซ้ายพอดีกับเท้าทั้งสองข้างที่ขยับเดินไปข้างหน้านั้นหยุดให้พอดีกัน)</p>
	<p>ท่าที่ 120</p> <p>แล้วยักคอไปทางขวา 1 ครั้ง</p>
	<p>ท่าที่ 121</p> <p>ขยับเท้าขวาไปทางขวา พร้อมกับขยับเท้าซ้ายตามมาหลบเหลี่ยมซ้าย</p> <p>กดตะคากซ้ายตามองลดมือซ้ายที่ตั้งวงสูง หักข้อมือ (ลิง) งอศอกเล็กน้อย มือขวาดั้งวงที่หน้าขา</p>

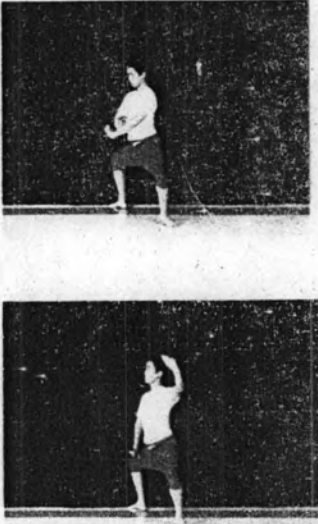

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 122 - 123 มองลอดได้มือซ้าย 1 ครั้ง</p>
	<p>ท่าที่ 124 ขยับเท้าขวาทางขวา เท้าซ้ายขยับตามมา อยู่ลักษณะเดิม พร้อมกับเอามือขวาเกาคาง ขวา มือซ้ายหักข้อมืออยู่ หน้าอก กดตะคาก ซ้ายมาทางขวา น้ำหนักตัวอยู่ที่เท้าขวา</p>
	<p>ท่าที่ 125 ขยับเท้าซ้ายตั้งเหลี่ยม เข่าขวาหลบเหลี่ยม พร้อมกับนำมือซ้ายมาเกาคางซ้าย มือขวาหัก ข้อมืออยู่ที่หน้าอก</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 126</p> <p>เกาคางค้อย ๆ ง่วงลง พลิกเข้ามาตั้งเท้าขวา เต็มเหลี่ยม เปลี่ยนเท้าซ้ายเป็นหลบเหลี่ยม</p>
	<p>ท่าที่ 127</p> <p>วางมือทั้งสองแตะกับพื้น มือขวาทับมือซ้าย ในท่าชู</p>
	<p>ท่าที่ 128 - 129</p> <p>แล้วทำท่าชู 1 ครั้ง (ยุบตัวและก้มศีรษะลง แล้วยกตัวขึ้น)</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 130 เหยียดตัวขึ้นไปตั้งท่าหย่องทางด้านขวา</p>
	<p>ท่าที่ 131 - 132 เหยียดซ้าย แล้วเหยียดกลับ</p>
	<p>ท่าที่ 133 ปฏิบัติท่า "สุดเท้า 1-2-3" แล้วยกเท้าซ้ายติด มือทั้งสองตั้งวงที่หน้าขา ทั้งสองตั้งตัวตรงหน้ามองไกล เปิดปลายคาง</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 134 ยึดกระทบเท้าขวา เก็บชอยเท้าถึ ๆ ขึ้นมาอยู่ที่เดิม</p>
	<p>ท่าที่ 135 ยกเท้าซ้ายวางยกเท้าขวาติด</p>
	<p>ท่าที่ 136 ยึดกระทบเท้าขวา วางเท้าขวาเต็มเหลี่ยม</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 137 - 138 ปฏิบัติท่าออกมือ</p>
	<p>ท่าที่ 139 ยกคอกไปทางขวา</p>
	<p>ท่าที่ 140 และยกคอกกลับไปทางซ้าย สลับกันจากซ้ายไป เร็ว เก้าครั้ง</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 141 - 142 ยกเท้าขวาขึ้นวาง แล้วเก็บลงไปทางด้านหลัง</p>
	<p>ท่าที่ 143 ปฏิบัติท่า "ขึ้น 1-2-3" ขึ้นมาอยู่ในท่ามือซ้ายตั้งวงสูงหลบเหลี่ยม ซ้ายมือขวาตั้งวงที่หน้า</p>
	<p>ท่าที่ 144 - 145 เหลียวไปทางขวาแล้วเหลียวกลับ</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 146</p> <p>ท่า "กระโดดคว่ำ"</p> <p>พลิกเข้าทั้งสองมาทางซ้ายเล็กน้อย ยกเท้าขวากระโดดมาแทนเท้าซ้าย ยกเท้าซ้ายวางข้างหน้าให้น้ำหนักโย้ไปข้างหน้าพอประมาณ เท้าขวาเต็มเหลี่ยมไม่หลบปลายเท้า สันเท้าปลายเท้าทั้งสองข้างตรงเสมอกันพร้อมกับมือขวาที่ตั้งวงอยู่นั้นเปลี่ยนเป็นยกขึ้นอยู่สูงแค่ระดับใบหูขวา ปลายนิ้วชี้ให้อยู่ตรงกับระดับหางคิ้วข้างขวา ส่วนมือซ้ายลดลงมาให้ปลายนิ้วอยู่ได้ราวมนิดหน่อย ปลายข้อศอกซ้ายเสมอกับสะเอวและห่างจากสะเอวประมาณฝ่ามือเศษ ทั้งหมดที่ปฏิบัติทำนี้เรียกว่า "ท่ากระโดดคว่ำ" ใบหน้ามองทางซ้าย เปิดปลายคาง เอียงหูขวาเล็กน้อย</p>

ภาพ	คำอธิบาย
  	<p>ท่าที่ 147 – 149</p> <p>ยกเท้าขวากระทีบลงกับพื้น 1 ครั้ง แล้ววางเท้าอยู่กับที่ พร้อมหงายข้อมือขวา ลงไปข้างลำตัว หักข้อมือขวาหงายลงไปที่พื้น</p> <p>ยกเท้าซ้ายกระทีบ 1 ที แล้ววางอยู่กับที่ พร้อมทั้งจับมือซ้ายม้วนสอดลงไปตามหลัง</p> <p>กระทีบเท้าขวา ลงกับพื้นอีก 1 ครั้ง (การปฏิบัติต้องทำให้ถี่ ๆ เร็ว ๆ จนเป็นเสียง ตะลิกติก) แล้วยกเท้าขวาติด มือซ้ายยกงอหงายมือไปข้างหลัง มือขวาดั้งวาง</p>
	<p>ท่าที่ 150</p> <p>ปฏิบัติท่า "ยึดกระทบเท้าซ้าย"</p> <p>แล้วเก็บลงไป โบกหน้าหันไปทางขวา มือซ้ายตั้งวงที่หน้าขา มือขวายกสูงตั้งฉากเสมอไหล่ งอศอก หงายฝ่ามือขึ้น</p>

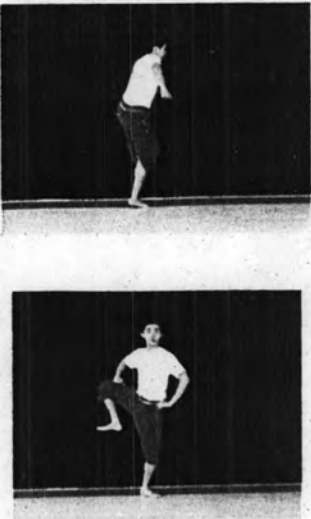
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 151 ยกเท้าขวาติด หน้ามองมือ</p>
	<p>ท่าที่ 152 มือขวาปาดเข้าขวา วางเท้าขวาลงพร้อมกับ ยกเท้าซ้ายติด มือขวาเหยียดตรงไปข้างหลัง มือซ้ายยกสูง เปลี่ยนเป็นคว่ำมือ หน้ามอง ลอดได้มือซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 153 ปฏิบัติท่า "ยึดกระทบเท้าขวา" วางเท้าซ้ายเต็มเหลี่ยม มือทั้งสองเปลี่ยนมา อยู่ในลักษณะท่าเข็ด</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 154 สูดเท้าขึ้น 1-2-3 ยกเท้าขวาติดมืออยู่ในท่าเดิม ทำท่า “แก้ง” แล้วยืดกระทบเท้าซ้ายลงกับพื้น กระทบให้ถี่ ๆ ประมาณ 5-6 ครั้ง เดินหน้าขึ้นไป (ขาขวาที่ ยกต้องไม่ห้อย มือทั้งสองที่ตั้งท่าเชิดอยู่ต้อง แข็งไว้)</p>
	<p>ท่าที่ 155 เมื่อหยุดแล้วปฏิบัติทำยืดกระทบเท้าซ้าย ลงเป็นท่าปีกกาหงายมือ คว่ำมือ แล้วปฏิบัติทำเหลี่ยม 4 ครั้ง</p>
	<p>ท่าที่ 156 แล้วกระโดดสลับเท้า วางเท้าขวาลงกับพื้น ยกเท้าซ้ายหนีบนองติดไว้ มือซ้ายเปลี่ยนมา อยู่ที่หน้าอก หักข้อมือลง มือขวาตั้งวง หน้า เปลี่ยน กลับมามองทางซ้าย</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 157 ต่อไปใช้มือซ้ายตบหน้าแข้งซ้าย มือขวาหัก ข้อมืออยู่ที่หน้าอกพร้อมกันกับหน้ามองคู่มือ ซ้ายตบหน้าแข้ง</p>
	<p>ท่าที่ 158 ใช้มือซ้ายค่อย ๆ เกาหน้าแข้งซ้าย ย่อเข้าขวา ลงค่อย ๆ ง่วง</p>
	<p>ท่าที่ 159 ลงมาอยู่ในท่า หย่องซ้ายทางด้านขวา</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 160 - 161</p> <p>เหยียดมาทางขวาและเหยียดกลับ</p>
	<p>ท่าที่ 162</p> <p>ปฏิบัติท่า "ลงวง"</p>
	<p>ท่าที่ 163</p> <p>ปฏิบัติท่า "กระแทบตามเหลี่ยม" ปฏิบัติคือ ยกเท้าขวากระแทบกับพื้น 1 ครั้ง</p>

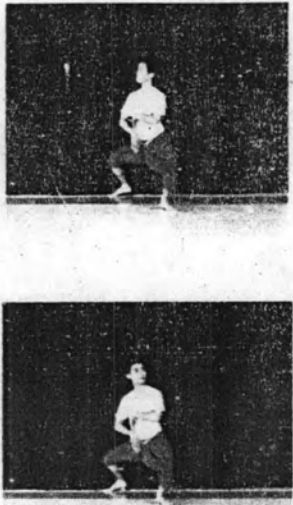

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 164. แล้วยกเท้าซ้ายกระแทกกับพื้น 1 ครั้ง</p>
	<p>ท่าที่ 165 ยกเท้าขวาวาง</p>
	<p>ท่าที่ 166 - 167 แล้วยกเท้าซ้ายวางพร้อมหมุนตัวกลับลง ทางขวา</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 168</p> <p>แล้ววางเท้าขวาย่อเต็มเหลี่ยม น้ำหนักอยู่ที่ กึ่งกลางไม่โย้ไปข้างหนึ่งข้างใด แขนทั้งสองตั้ง เป็นวงที่หน้าขา หน้าตรง</p>
	<p>ท่าที่ 169</p> <p>ยกค้อมาทางขวา 1 ครั้ง</p>
	<p>ท่าที่ 170</p> <p>ขยับเท้าขวามาทางขวาพร้อมกับขยับเท้าซ้าย ตามมา หลบเหลี่ยมซ้ายมือขวาหักข้อมือลง มาอยู่ที่หน้าอก มือซ้ายเปลี่ยนมาตั้งวงที่หน้า ขา หน้ามองดูที่มือซ้าย</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 171</p> <p>ชยับเท้าซ้ายไปทางซ้ายพร้อมกับชยับเท้าขวาตาม หลบเหลี่ยมขวา มือซ้ายหักข้อมืออยู่ที่หน้าอก มือขวามาตั้งวงที่หน้าขา หน้ามองคู่มือขวาตั้งวง</p>
	<p>ท่าที่ 172</p> <p>ชยับเท้าขวาไปทางขวาพร้อมกับลากเท้าซ้ายตามหลบเหลี่ยมซ้ายมือซ้ายหักข้อมือมาอยู่หน้าอก มือขวาหักข้อมือเกาะเอวขวา หน้าหันกลับมามองทางซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 173</p> <p>เกาะเอวขวาแล้วค่อย ๆ วงลงไป</p>

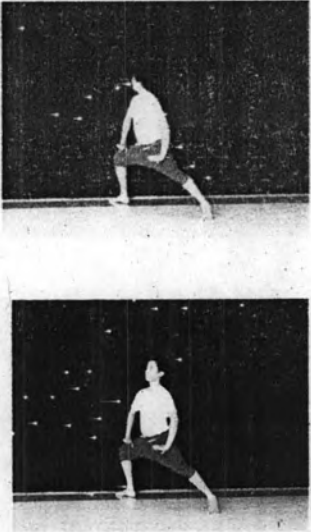

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 174</p> <p>ทำท่าชูกับพื้น มือซ้ายวางทับมือขวา หลบเหลี่ยมขวา</p>
 	<p>ท่าที่ 175 - 176</p> <p>ชูลงกับพื้น 1 ครั้ง</p> <p>(ยุบตัวลง,ศอ ก้มศีรษะลง แล้วยกตัวขึ้น)</p>
	<p>ท่าที่ 177</p> <p>แล้วเหวี่ยงตัวขึ้นไปทางด้านซ้ายอยู่ในท่าหย่องซ้าย หน้ามองทางไหล่ซ้าย</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 178 - 179</p> <p>เหลียวขวา และเหลียวกลับ</p>
	<p>ท่าที่ 180</p> <p>ยกเท้าขวาวางชิดเท้าซ้าย มือ ลำตัว และ ใบหน้าอยู่อย่างเดิม</p>
	<p>ท่าที่ 181</p> <p>ยกเท้าซ้ายขึ้นแล้ววางลงที่เดิม</p>

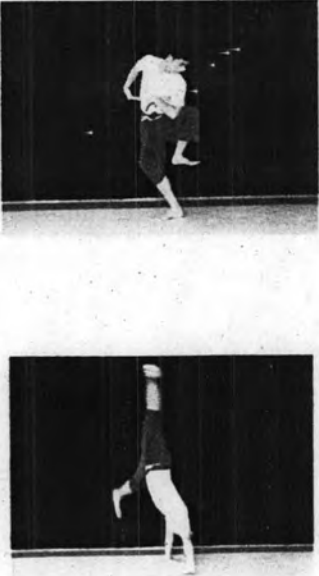
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 182</p> <p>ยกเท้าขวาติด หนีบน้อง แปะเช่า มือขวาดึง วงที่หน้าขา ลำตัวตรง โปะหน้าหันไปตรงกับ ลำตัว</p>
	<p>ท่าที่ 183</p> <p>ปฏิบัติทำยึดกระทบ แล้วเก็บถอยลงไปทางขวาเล็กน้อย</p>
	<p>ท่าที่ 184 - 185</p> <p>ยกเท้าซ้ายขึ้นแล้ววางลง แล้วยกเท้าขวาขึ้น ติด</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 186 ปฏิบัติทำยึดกระทบ ลงตั้งวงเดี่ยวไปทางขวา มือตั้งที่หน้าขวา โบกหน้ามองตรงไปตามลำตัว</p>
	<p>ท่าที่ 187 ยกคอกลับไปทางซ้ายและขวา ทำสลับจาก ซ้ายไปเร็วจนครบ 9 ครั้ง</p>
	<p>ท่าที่ 188 แล้วเก็บถอยลงไปทางขวาเล็กน้อย</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 189 ปฏิบัติท่า "ขึ้น 1-2-3" (ซ้าย, ขวา, ซ้าย) ไปทางขวาจากท่าเก็บ ขึ้นในท่าตั้งวงหลบเหลี่ยมซ้าย มือทั้งสองตั้ง วงที่หน้าขาตามเดิม</p>
	<p>ท่าที่ 190 - 191 เหลียวไปทางขวาแล้วเหลียวกลับ</p>
	<p>ท่าที่ 192 พลิกเข้าทั้งสองกลับมาทางซ้ายเล็กน้อย มือ ซ้ายยกไปตั้งวงที่ราวนม มือขวาดังวงสูง แล้ว กระโดดคว่ำไปในท่านี้</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 193 และปฏิบัติท่า "ตะลึงตึก" ยกเท้าขวาติด มือซ้ายยกหงายมือไปข้างหลัง มือขวาดังวงที่หน้าขา</p>
	<p>ท่าที่ 194 ปฏิบัติทำยี่ดกระทบเท้าซ้าย แล้วเก็บลงไปทางขวาเล็กน้อย หน้ามอง ทางขวา</p>
	<p>ท่าที่ 195 ยกเท้าซ้ายวาง แล้วยกเท้าขวาติด มือขวาวจะ ปาดเข้า</p>

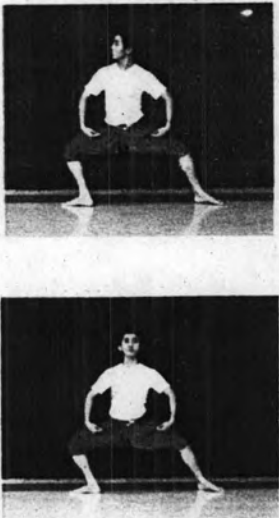
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 196 มือขวาปาดอ้อมเข่าขวาวงเท้าขวายกเท้าซ้ายขึ้นติดพร้อมกับมือขวาเหยียดตั้งหงายมือไปข้างหลัง มือซ้ายงอสูงเปลี่ยนเป็นคว่ำมือหน้ามองลอดได้มือซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 197 ปฏิบัติท่า "ยึดกระทบเท้าขวา" ไปอยู่ในท่าเท้าซ้ายยังคงยกหนีบน้องติดไว้ มือซ้ายหักข้อมือมาไว้ที่หน้าอก มือขวากหักข้อมือเกาที่สะเอวขวา</p>
	<p>ท่าที่ 198 - 199 ค่อย ๆ เกาง่วงลงไปแล้วปฏิบัติท่าที่เรียกว่า หกคะเมนไปข้าง ๆ "พาสูริน"</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 200 ขึ้นไปอยู่ในลักษณะท่าเซิด</p>
	<p>ท่าที่ 201 กระจกดำตัวพร้อมทั้งเขาทั้งสองให้น้ำหนักโย้มาทางขวาและหน้าเหลี่ยมกลับมาอยู่ตรงกลาง (มือทั้งสองตั้งอยู่กับที่ไม่เปลี่ยนแปลง) นับครั้งที่ 1</p>
	<p>ท่าที่ 202 ดันดำตัวพร้อมกับเขาทั้งสอง ให้น้ำหนักโย้ไปทางซ้าย พร้อมกับหน้าเหลี่ยมไปทางซ้าย (มือทั้งสองไม่เปลี่ยนแปลง) นับครั้งที่ 2</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 203</p> <p>ปฏิบัติเหมือนครั้งที่ 1 อีกครั้ง แต่หน้าก้มลง มองข้อมือซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 204</p> <p>แล้วปฏิบัติเหมือนครั้งที่ 2 พร้อมหน้าเงยขึ้น มองไปทางซ้าย</p> <p>จากนั้นปฏิบัติซ้ำเช่นเดิม คือ 1, 2, 3, 4 อีก หนึ่งรอบ แล้วจึงปฏิบัติทำขึ้นไปทางด้านซ้าย โดยยังคงทำได้เช่นเดิม</p>
	<p>ท่าที่ 205 - 206</p> <p>เหลียวขวา เหลียวกลับ</p>

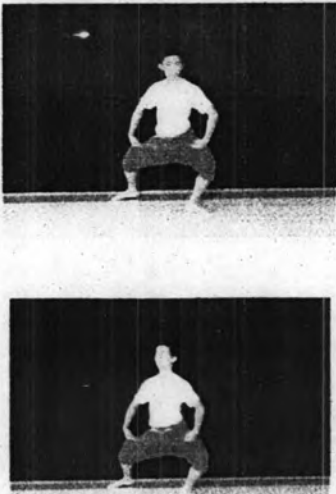
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 207 ปฏิบัติท่าลงวง หน้าเสี้ยวขวา</p>
	<p>ท่าที่ 208 ปฏิบัติท่ากระทืบกลับ แล้วสลับเท้าสลับกัน ซ้ายขวา จากซ้ายไปเร็ว</p>
	<p>ท่าที่ 209 เก็บหมุนตัวลงไปแล้วย้อนขึ้นมาอยู่ที่เดิมใน ด้านตรงหน้าอัด</p>

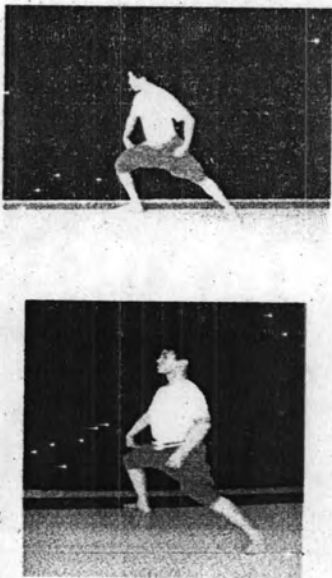

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 210 ยกเท้าซ้ายวาง ยกเท้าขวาติดไว้ มือทั้งสองจับ ผ้าที่หน้าขาทั้งสอง</p>
	<p>ท่าที่ 211 ปฏิบัติท่า "ยึดกระทบเท้าซ้าย" วางเท้าขวาลงเต็มเหลี่ยม น้าหนักอยู่ที่เท้าขวา</p>
	<p>ท่าที่ 212 - 213 เหยียดขวาแล้วเหยียดกลับ</p>

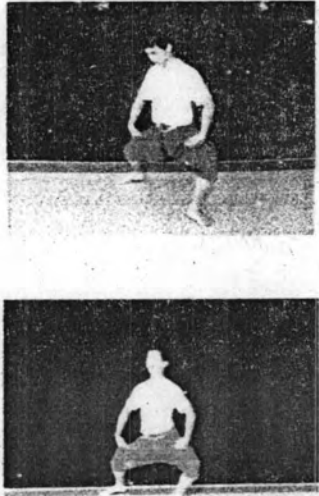

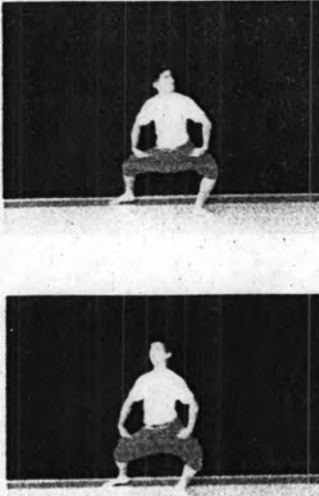
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 214 ปฏิบัติท่า "เลาะๆ 1-2-3" แล้วยกเท้าซ้ายติด</p>
	<p>ท่าที่ 215 ปฏิบัติท่า "ยึดกระทบเท้าขวา" วางเท้าซ้ายลงกับพื้นเต็มเหลี่ยม น้ำหนักโย้มา อยู่ที่เท้าซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 216 - 217 เหลียวซ้ายแล้วเหลียวกลับ</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 218 ขยับเท้าขวาไปทางขวาพร้อมทั้งขยับเท้าซ้าย ตามมา เขย่งปลายเท้าทั้งสองให้ส้นเท้าชิดกัน ทำท่าเหยียดมน้อย มือทั้ง 2 จับผ้า</p>
	<p>ท่าที่ 219 ปฏิบัติท่า "เลาะๆ 1-2-3" หมุนตัวไปทางด้านขวา ยกเท้าซ้ายติด หน้า ตรง</p>
	<p>ท่าที่ 220 วางเท้าซ้ายเท้าขวาสลับกัน จากซ้ายไปขวา</p>

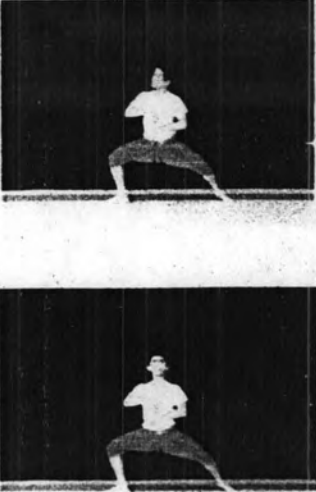
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 221 เก็บ (การเก็บวางเท้า เก็บอยู่กับที่ ไม่เก็บถอยหลัง)</p>
	<p>ท่าที่ 222 กระโดดให้เท้าขวา ลงตามด้วยเท้าซ้าย ตั้งเข่า เข่าชิด เข่าชิดเท้าขวา</p>
	<p>ท่าที่ 223 - 224 ใช้ปลายคางยื่นไปทางซ้าย 1 ครั้ง แล้วหน้ากลับมาตรง</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 225 ขยับเท้าขวามาทางขวา หลบเหลี่ยมเท้าซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 226 - 227 ใช้ปลายคางยื่นไปทางขวา 1 ครั้ง แล้วหน้า กลับมาตรง</p>
	<p>ท่าที่ 228 ขยับเท้าซ้ายมาทางซ้าย หลบเหลี่ยมเท้าขวา หน้ามองตรง</p>

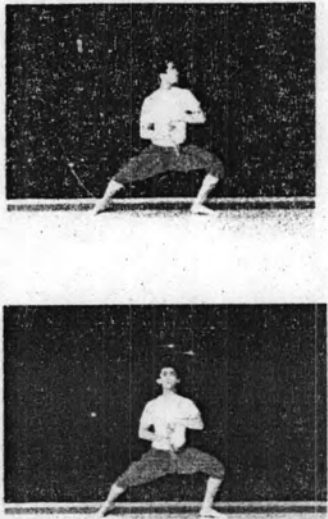

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 229 - 230 แล้วก้มมองต่ำลง 1 ครั้ง แล้วเงย หน้าตรง</p>
	<p>ท่าที่ 231 สุดเท้าขึ้นไปทางซ้าย 1-2-3 เท้าขวา-ซ้าย-ขวา อยู่ในท่าตั้งเหลี่ยม หลบเหลี่ยมเท้าขวา มือทั้งสองจับผ้า</p>
	<p>ท่าที่ 232 - 233 เหยียดซ้ายแล้วเหยียดกลับมาหน้าตรง</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 234 ปฏิบัติท่า "ลงวง" หันหน้ามองไปทางซ้าย น้ำหนักอยู่เท้าขวา</p>
	<p>ท่าที่ 235 ปฏิบัติท่า "กระทืบกลับและสุดเท้า 1-2" แล้ว วางสลับเท้าซ้าย-ขวา จากซ้ายไปเร็ว</p>
	<p>ท่าที่ 236 หมุนตัวกลับมาเก็บย่อขึ้นมาด้านหน้า(หน้า อัด) มือทั้งสองจับผ้า</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 237 ยกเท้าซ้ายวางยกเท้าขวาติด</p>
	<p>ท่าที่ 238 ปฏิบัติท่า "ยึดกระทบเท้าซ้าย" ลงมาในท่าหย่องขวา หลบเหลี่ยมเท้าซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 239 - 240 เหลี่ยมขวา แล้วเหลี่ยมกลับ</p>

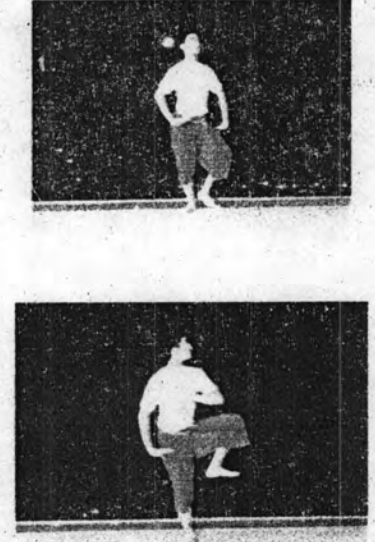

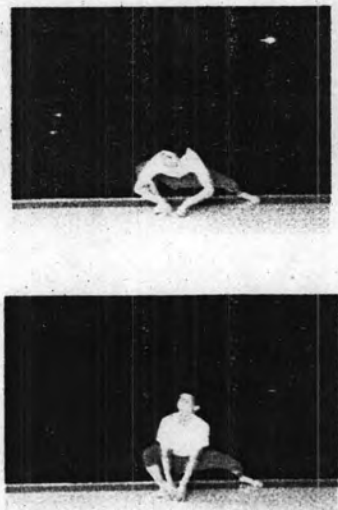
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 241</p> <p>ขยับเท้าซ้ายไปทางซ้ายเล็กน้อย ขยับเท้าขวาตามพร้อมกับคว่ำมือขวาเฉียงไปทางซ้ายแตะกับพื้นหน้ามองตรง</p>
	<p>ท่าที่ 242</p> <p>สลัดมือซ้ายคว่ำไปแตะกับพื้นพร้อมกับหน้ามองมือซ้าย (มือซ้ายและมือขวาคว่ำแตะกับพื้นนั้นคะเนดูให้ได้ระดับพองาม) ให้น้ำหนักอยู่ที่มือทั้งสอง</p>
	<p>ท่าที่ 243</p> <p>เหยียดตัวขึ้นมาทางด้านซ้ายอยู่ในท่า "หย่องหน้าอัดซ้าย" หน้าตรง ซ้อมมือซ้ายอยู่ระหว่างกลางหน้าอกเสมอราวนม นิ้วทั้งห้าเหยียดตรง ซ้อมมือขวาต่อกับหลายนิ้วมือซ้ายที่เหยียดตรง ปลายนิ้วขวาเหยียดตรง ตั้งลำตัวตรง กดตะคากขวาให้น้ำหนักตัวไปอยู่ที่ขาซ้าย กดหน้าขาด้านหลัง (หรือดันขายกระบะเบนเหน็บ) ย่อและแบะเหลี่ยม ขาซ้ายออกหลบปลายเข่า ขวาลงนิดหน่อยและเปิดสันเท้าขวาขึ้น</p>

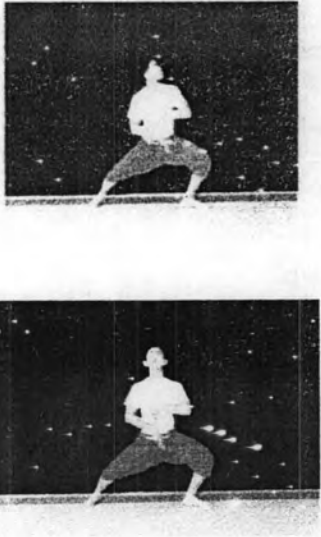

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 244 - 245 เหลี้ยวซ้าย แล้วเหลียวกลับ</p>
	<p>ท่าที่ 246 ชยับมือซ้ายคว่ำไปที่พื้นเฉียงไปทางขวา หลบ เหลี่ยมซ้ายหน้าตรง</p>
	<p>ท่าที่ 247 สลัดมือขวาไปแตะกับพื้น มือขวาทับ (ซ้อน) อยู่บนมือซ้าย หน้ามองมือ</p>

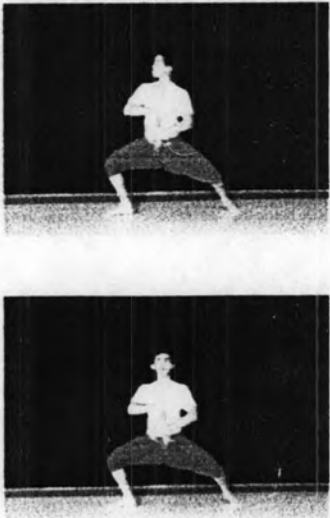
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 248</p> <p>กระโดดเปลี่ยน (สลับ) ขา ให้เท้าซ้ายมาอยู่ตรงกึ่งกลาง ให้เท้าขวาอยู่ในระดับตรงกับเท้าซ้าย หลบเหลี่ยมขวาหน้าตรง (ท่าชูพื้น) เปลี่ยนมือซ้ายวางทับข้อมือขวา</p>
	<p>ท่าที่ 249 - 250</p> <p>ทำท่าชู 1 ครั้ง (ยุบตัวและก้มศีรษะลงและยกตัวขึ้น)</p>
	<p>ท่าที่ 251</p> <p>กระโดดในลักษณะท่าเช่นเดิมขึ้นไปข้างหน้าพร้อมกับตบเท้าลงกับพื้น 3 ครั้ง และทำท่าชูอีก 1 ครั้ง</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 252 ชัยบคว่าหลัง (ตกใจคว่าหลังหลบเหลี่ยมซ้าย)</p>
	<p>ท่าที่ 253 หมุนตัวลงทางขวาอยู่ด้านซ้าย มือขวาอยู่ที่หน้าอก มือซ้ายตั้งวงลง หน้ามองไปทางขวา (ตรง)</p>
	<p>ท่าที่ 254 ชัยบเท้ามาเป็นท่าหลบเหลี่ยมขวา หน้าตรง มือซ้ายเปลี่ยนมาอยู่ที่หน้าอกมือขวาดั้งวง</p>

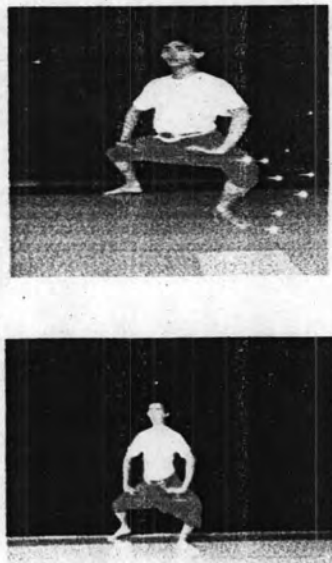
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 255 - 256</p> <p>ขยับเท้าซ้ายขึ้นใช้จุมกเท้าแตะพื้นเท้าขวา เลื่อนมาอยู่ชิดเท้าซ้าย มือทั้งสองลงมาตั้งวง แต่แบมือ เอียงไหล่ไปด้านขวา ทำท่ากักจับ ปากโลง คือใช้ปลายเท้าซ้ายแตะเบาๆไป ด้านซ้ายแล้วยกเท้าขวาตามไป ปฏิบัติเช่นนี้ 3 ครั้ง แล้วโยกตัวอยู่ในท่าเดิมไปทางซ้าย 2 ครั้งที่ 3 กระโดดหกคะเมนไปทางซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 257</p> <p>ลงในท่าขูด้านซ้าย มือขวาวางทับข้อนออยู่บน มือซ้าย หลบเหลี่ยมซ้ายหน้าตรง</p>
	<p>ท่าที่ 258 - 259</p> <p>ขู่ลง 1 ครั้ง</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 260 เหวี่ยงตัวขึ้นทางซ้ายในท่าหย่องซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 261 - 262 เหลียวซ้ายแล้วเหลียวกลับ</p>
	<p>ท่าที่ 263 หน้าตรง ชยับเท้าขวา หลบเหลี่ยมซ้ายคว่ำมือ ซ้ายเฉียงไปทางขวา แต่ที่พื้นหน้ามองตรง</p>

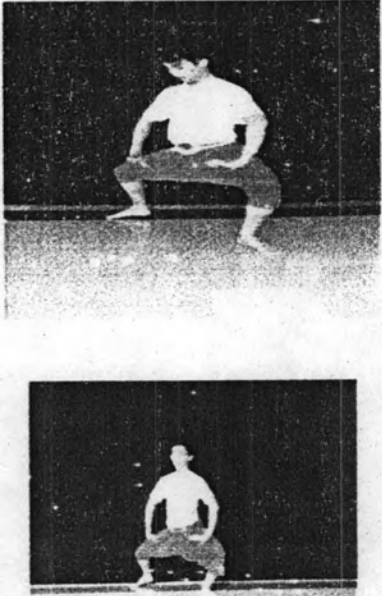

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 264 สลัดมือขวา เจียงไปทางขวา ตะแคงที่พื้นหน้า มองมือขวา</p>
	<p>ท่าที่ 265 เหยียดตัวขึ้นไปหย่องขา หลบเหลี่ยมซ้ายหน้า ตรง</p>
	<p>ท่าที่ 266 - 267 เหลียวขวาแล้วเหลียวกลับ</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 268 ขยับเท้าซ้าย หลบเหลี่ยมขวา มือขวาคว่ำไป แตะที่พื้น เจียงไปทางซ้ายหน้าตรงหลบเข่า ขวา</p>
	<p>ท่าที่ 269 คว่ำมือซ้ายไปด้านให้ได้แนวตรง ขึ้นไปได้ ระดับกับมือขวา หน้ามองมือซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 270 เหวี่ยงตัวขึ้นไปในด้านซ้าย หลบเหลี่ยม ขวามือทั้ง 2 ค้าง</p>

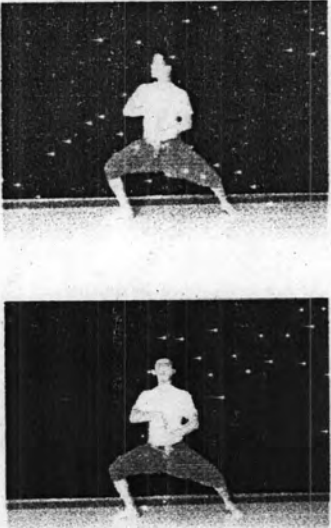

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 271 สูดเท้าไปทางซ้ายเป็นท่าเตรียมกาะจับปากโคง 3 ครั้ง แล้วโยกขึ้นไปอีก 2</p>
	<p>ท่าที่ 272 ครั้งที่ 3 กระโดดลงเหลี่ยม หลบเหลี่ยมขวา มือทั้งสองตั้งวงหน้ามองตรง</p>
	<p>ท่าที่ 273-274 เหลียวซ้ายแล้วเหลียวกลับ</p>

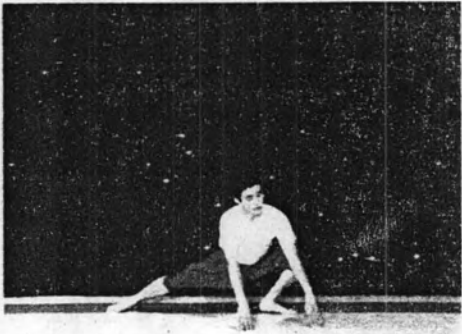

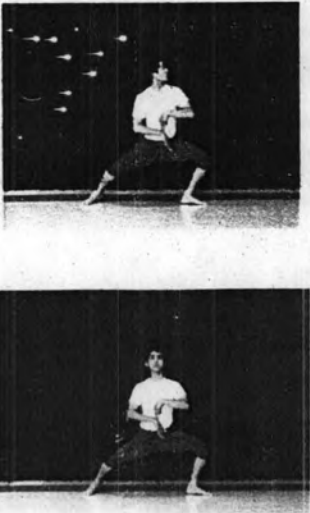
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 275 ชยับเท้าขวา หลบเหลี่ยมซ้าย (เท้าซ้าย)</p>
 	<p>ท่าที่ 276 - 277 ใช้ปลายคางยื่นไปทางขวา 1 ครั้ง แล้วกลับมาหน้าตรง</p>
	<p>ท่าที่ 278 ชยับเท้าซ้าย หลบเหลี่ยมเท้าขวา</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 279 - 280</p> <p>มองต่ำ 1 ครั้ง แล้วเงยหน้าตรง</p>
	<p>ท่าที่ 281</p> <p>ปฏิบัติท่า "ขึ้น 1-2-3"</p> <p>ไปทางซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 282</p> <p>มือขวาคว่ำเหยียดตรงไปทางเข่าขวา อยู่ใน ด้านในเข่า มือซ้ายเหยียดออก หน้ามองไปทางซ้าย (เรียกว่าตกใจคว่ำหลัง)</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 283</p> <p>หมุนตัวมาทางขวามาตั้งท่าครึ่งหย่อง โดยให้ ลำตัวด้านหน้าอยู่ด้านซ้าย หลบเหลี่ยม ซ้ายมือขวาเข้าออก มือซ้ายตั้งวง</p>
	<p>ท่าที่ 284</p> <p>ขยับเท้าซ้ายพลิกกลับมาเป็นหลบเหลี่ยมขวา หน้าเปลี่ยนมามองตรงด้านซ้าย มือซ้ายเข้า ออก มือขวาตั้งวง</p>
	<p>ท่าที่ 285</p> <p>ปฏิบัติท่า "สุดเท้าไปท่าเตรียมกาจับปากโลง" กาจับปากโลงซ้าย 3 ครั้งแล้วโยกไปอีก 2 ครั้ง</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 286 ครั้งที่ 3 กระโดดกลับตัวมาอยู่ด้านตรงในท่า หย่องขวาหน้าอัด (ด้านตรง) หลบเหลี่ยมซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 287 - 288 เหลี่ยมขวาแล้วเหลี่ยมกลับ</p>
	<p>ท่าที่ 289 ขยับเท้าซ้าย เท้าขวาหลบเหลี่ยมลงต่ำ มือ ขวาคว่ำเฉียงไปทางซ้ายแตะพื้น มือซ้ายเข้า ออกหน้ามองตรง</p>

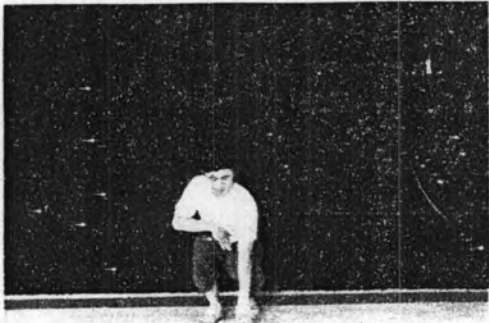

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 290 มือซ้ายสไลด์ไปแตะพื้นทางซ้าย หน้ามองมือ ซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 291 เหยียดตัวไปทางซ้าย หย่องซ้ายหน้าอัด (ด้านหน้าตรง) หลบเหลี่ยมขวา</p>
	<p>ท่าที่ 292 - 293 เหยียดซ้ายเหยียดกลับ</p>

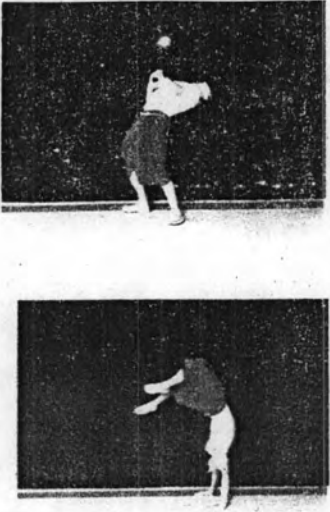

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 294</p> <p>มือซ้ายคว่ำ (นั่งยอง ๆ) มือแตะพื้น มือขวา เข้าอก หน้าก้มมองมือซ้าย เข้าซ้ายต่ำ เข้า ขวาสูง</p>
	<p>ท่าที่ 295</p> <p>เงยหน้ามองตรง</p>
	<p>ท่าที่ 296</p> <p>เหลียวขวา</p>

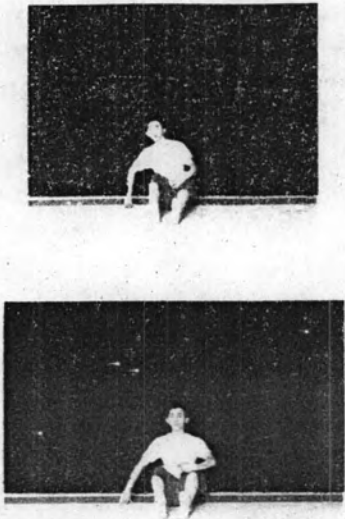

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 297</p> <p>แล้วเหยียดกลับพร้อมกับก้าวเท้าซ้ายเดินใน ทำนองย่องๆ ไปข้างหน้า 1 ครั้ง มือซ้ายเปลี่ยน มาอยู่ที่หน้าอกพร้อมกับมือขวาคว้ามาแตะที่ พื้นหน้าก้มมองคู่มือขวา</p>
	<p>ท่าที่ 298</p> <p>เงยหน้ามองตรง</p>
	<p>ท่าที่ 299</p> <p>เหยียดซ้าย</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 300</p> <p>แล้วเหยียดกลับ พร้อมกับก้าวเท้าขวาเดินใน ท้ายองๆ ไปข้างหน้าอีกครั้ง มือขวา เปลี่ยนมาอยู่ที่หน้าอก พร้อมกับมือซ้ายคว่ำ มาแตะที่พื้น หน้าก้มมองมือซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 301</p> <p>ปฏิบัติสลับกันเพียง 3 ครั้ง แล้วคลานไป ข้างหน้าพอประมาณ แล้วหยุดตั้งเข่าซ้ายสูง มือซ้ายสูงแค่ระดับราวนม มือขวาต่ำกว่า ระดับราวนม หน้าเบี่ยงไปทางซ้ายเล็กน้อย เอียงหูขวา</p>
	<p>ท่าที่ 302</p> <p>ค่อยๆเหยียดหน้าสะบัดไปข้างหลังซ้าย</p>

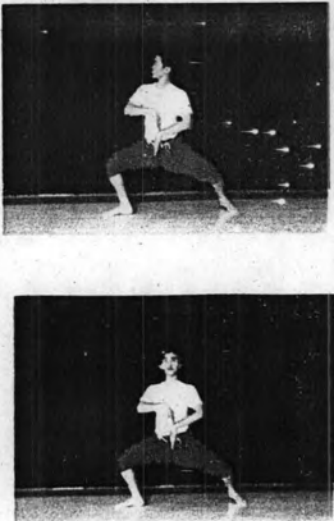
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 303 - 304</p> <p>แล้วกลับมาหน้าตรง มือขวาเกาะข้อมือซ้าย หงายหลังตีบกลับ</p>
	<p>ท่าที่ 305</p> <p>ฉีกขา (ถ้าหงายหลังไม่ได้ ฉีกขาไม่ได้ ให้เปลี่ยน เป็นเกาะข้อมือแล้วตีลังกาไปข้างหน้าหรือม้วน ตัวกลับไปกับพื้นข้างหน้า นั่งอเข่าทั้งสอง ข้าง)</p>
	<p>ท่าที่ 306</p> <p>จับแมลงวัน (จับซ้ายก่อน) โดยให้มือขวาแบ บริเวณราวนม มือซ้ายแบอยู่บริเวณเอวซ้าย หน้ามองตามมือ</p>

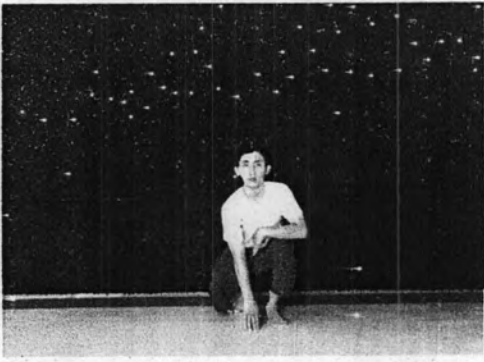

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 307 แล้วจับขวา ไส้สลับกันขึ้นไปตั้งแต่ต่ำไปถึงสูง ระดับใบหน้า (นั่งจับ)</p>
	<p>ท่าที่ 308 มือขวาตบแมลงวันที่มีมือซ้าย หน้ามองมือซ้าย พร้อมกับรวบขามาดึงสันเท้า งอเข้าขึ้นสันเท้า ทั้ง 2 ห่างกันประมาณ 1 ฝ่ามือ</p>
	<p>ท่าที่ 309 สะดุ้งตัว มือขวาคว่ำข้างลำตัวด้านขวา กับ พื้นที่นั่ง พร้อมกับเงยหน้าขึ้นมองตรง</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 310 - 311</p> <p>ใช้น้ำมองทางขวา แล้วหน้ากลับที่เดิม</p>
	<p>ท่าที่ 312</p> <p>ปฏิบัติท่า "ชยี้แมลงวัน" หน้าก้มมองมือซ้ายที่จับแมลงวัน พร้อมกับเอามือขวาแบประกบกับมือซ้าย แขนมือติดกันแล้วชยี้</p>
	<p>ท่าที่ 313</p> <p>ปฏิบัติท่า "ตมแมลงวัน" ก้มหน้าลงไปเอาจมูกตม</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 314 สะบัดหน้าออกไปทางด้านซ้าย (มือหยุดขยี้)</p>
	<p>ท่าที่ 315 แล้วยกหน้ามาตามใหม่</p>
	<p>ท่าที่ 316 สะบัดหน้าออกไปทางด้านขวา (มือหยุดขยี้) โดยเร็วและแรง พร้อมกับมือที่ขยี้ 2 ข้าง มือ ผลักทิ้งแมลงไปข้างหน้า</p>

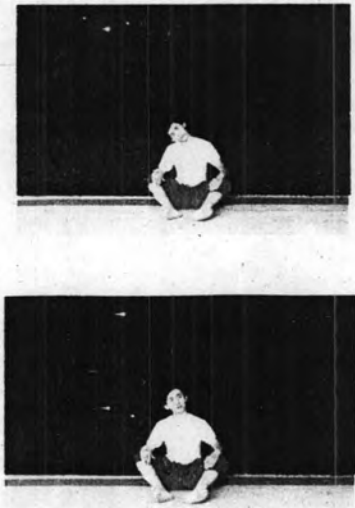
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 317 ใช้เท้าทั้งสองส่งตัวไปโดยแรง ม้วนตัวไปข้าง หลังกับพื้น</p>
	<p>ท่าที่ 318 กระโดดขึ้นหย่องขวา หลบเหลี่ยมซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 319 - 320 เหลียวขวา แล้วเหลียวกลับ</p>

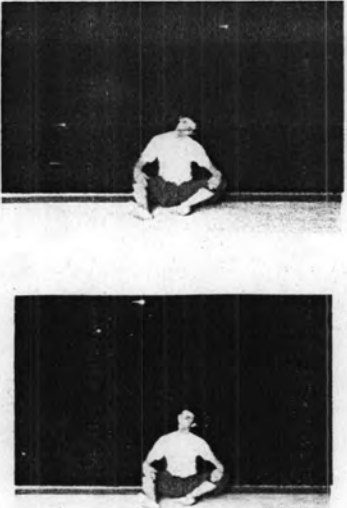
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 321</p> <p>ขยับคว้านิ่งมือซ้ายเข้าออก มือขวาคว่ำแตะพื้น หน้าก้มมองมือขวา หัวเข้าซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 322</p> <p>เงยหน้าขึ้นมองตรง</p>
	<p>ท่าที่ 323</p> <p>เหลียวซ้ายแล้วเหลียวกลับ</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 324</p> <p>แล้วขยับเดินเปลี่ยนเป็นก้าวขวา 1 ครั้ง มือขวาอยู่ที่หน้าอก มือซ้ายคว่ำแตะพื้นพร้อมกับก้มหน้ามองมือซ้ายแล้วปฏิบัติเหมือนท่าแรก (รวมทำตั้งแต่ต้นถึงสุดท้ายเพียง 3 ครั้ง)</p>
	<p>ท่าที่ 325</p> <p>คลานไปแล้วหยุดตั้งเข่าขวาสูงเข่าซ้ายต่ำ มือขวาสูงระดับราวนม มือซ้ายต่ำระดับเอว หน้าเบี่ยงไปทางขวาเล็กน้อย</p>
	<p>ท่าที่ 326</p> <p>ค่อยๆ เหลียวสะบัดหน้าไปด้านหลังขวา แล้วกลับมาด้านตรง</p>

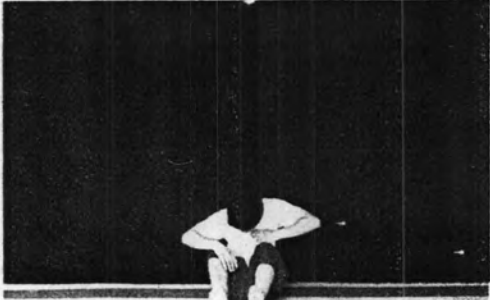
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 327</p> <p>ปฏิบัติท่าตีสั่งกาไปข้างหน้า แล้วใช้มือขวา เท้ากับพื้นแล้วนั่งงอเข่าทั้งสอง มือขวาและมือ ซ้ายอยู่บนเข่า</p>
	<p>ท่าที่ 328</p> <p>ปฏิบัติท่าสะดุ้งตัว มือขวาคว่ำไปติดพื้นข้าง ลำตัวทางขวา</p>
	<p>ท่าที่ 329 - 330</p> <p>มองไกลทางขวา 1 ครั้ง แล้วมองกลับ 1 ครั้ง</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 331- กระจกเงาเข้าขวาไปทางขวาเหยียดเท้าซ้ายออก นิดหน่อย หน้ามองมือหรือตาตุ่มที่พาดอยู่บน เท้าซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 332 เหยงหน้ามองบน</p>
	<p>ท่าที่ 333 - 334 เหยงคอมองขวาแล้วมองกลับ</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 335 เหยียดเข่าขวาออกซีกเข่าซ้ายเข้าหน้ามองมือ ที่พาดอยู่บนเข่าขวา</p>
	<p>ท่าที่ 336 เงยหน้ามองบน</p>
	<p>ท่าที่ 337 - 338 ยกคอหรือเอียงคอมองซ้ายมองซ้ายแล้วมอง กลับ</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 339 กระชากเข่าทั้งสองข้างมา งอเข่าให้เสมอกัน พร้อมกับสะดุ้งตัว มือขวาตบเข่าที่เอวขวา</p>
	<p>ท่าที่ 340 เกาเอวสะเอวขวา</p>
	<p>ท่าที่ 341 ค่อยๆ ง่วงลงไป</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 342 ตกล้อมาอยู่ในท่าเดิม</p>
	<p>ท่าที่ 343 สะดุ้งตัวมือซ้ายเกาคาง</p>
	<p>ท่าที่ 344 เกาคางค่อยๆ ง่วงลงไป</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 345 สะดุ้งตกใจมาอยู่ในท่าเดิม</p>
	<p>ท่าที่ 346 สะดุ้งตัว มือขวาคว่ำไปติดพื้น ช้างลำตัว ทางขวา</p>
	<p>ท่าที่ 347 - 348 มองไกล 1 ครั้งแล้วมองกลับ</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 349 มือขวาเอาพาดที่เข่าขวาพร้อมกับก้มหน้าดู ทางเข่าหรือหน้าแข้งซ้าย หลบเข่าซ้ายและ ขวาลงทางขวา</p>
	<p>ท่าที่ 350 หลบเข่าขวาและซ้ายลงทางซ้าย หน้ามองทาง เข่าหรือหน้าแข้งขวา</p>
	<p>ท่าที่ 351 ตั้งเข่าทั้งสองตรง มือขวาตบไปที่หน้าแข้งขวา หน้ามองที่หน้าแข้งขวา</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 352 เกาหน้าแข้ง ค่อยๆ ง่วงลง</p>
	<p>ท่าที่ 353 ตกใจ เหย่น้ำมาอยู่ในท่าเดิม (สองมือพาด อยู่บนเข่าทั้งสองข้าง)</p>
	<p>ท่าที่ 354 สะดุ้งตัว มือขวาคว้าทางขวา ตัดพื้นข้างลำตัว ทางขวา</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 355 - 356</p> <p>มองไกลทางขวาแล้วมองกลับ</p>
	<p>ท่าที่ 357</p> <p>ก้มมองหน้าแข่งขวา</p>
	<p>ท่าที่ 358</p> <p>มือขวาใช้นิ้วชี้กับนิ้วกลางแหวกหน้าแข่ง (หาหมัด)เฉียงคอไปทางซ้าย</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 359 ใช้นิ้วชี้กับนิ้วกลางซ้ายแหวกหน้าแข้งหาหมัด เอียงคอไปทางขวา ไล่สลับกันลงไป (ปฏิบัติ 5-6 ครั้ง)</p>
	<p>ท่าที่ 360 - 361 แล้วใช้นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้มือขวาและมือ ซ้ายขยับจับหมัด สลับลงไป (ปฏิบัติ 5-6 ครั้ง)</p>
	<p>ท่าที่ 362 แล้วใช้นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้มือซ้ายดึงเอา หมัดขึ้นมามือซ้ายพาดอยู่บนเข่าซ้าย มือขวา ไม่มีหมัดพาดอยู่บนเข่าขวา หน้ามองตรงไป</p>

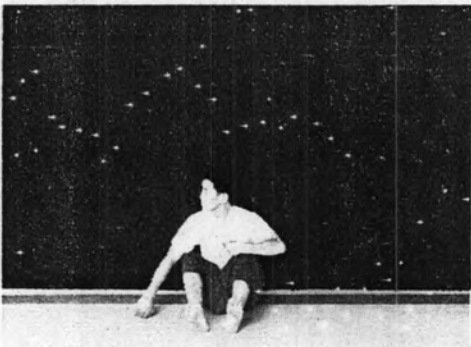

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 363 สะดุ้งตัว มือขวาคว้าไปติดพื้นข้างลำตัว ทางขวา</p>
	<p>ท่าที่ 364 - 365 มองไกลแล้วมองกลับ</p>
	<p>ท่าที่ 366 กระชากเข่าขวาขึ้นไปทางขวา เขี่ยดเข่าซ้าย ออกเล็กน้อย พร้อมกับมือขวาแบงหามือ ปลายนิ้วทั้ง 4 ติดกันแต่ด้านล่างมือซ้ายที่จับ หมัด หน้ามองมือซ้ายและขวา หน้าเอียงมา ทางขวาเล็กน้อย</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 367</p> <p>แล้วกลับมาทำทางซ้าย วิธีการเหมือนกับทางขวา แต่เปลี่ยนมือขวาเป็นคว่ำมือและกระชากเข้าซ้ายขึ้นมาและหน้าเปลี่ยนมาเป็นทางซ้าย (ปฏิบัติอย่างนี้สลับกันไป 5-6 ครั้ง) และเร็วขึ้น</p>
	<p>ท่าที่ 368 - 369</p> <p>แล้วเอามือซ้ายจับหมัดยื่นออกไปข้างหน้า มือขวาสันปลายมือติดมือซ้ายจับหมัด (เล่นหมัด) หน้ากรอกไปพร้อมกับเท้าซ้ายและเท้าขวาก็ขึ้นลงโดยเร็วสม่ำเสมอ</p>
	<p>ท่าที่ 370</p> <p>แล้วมาตั้งท่าเดิม ปฏิบัติลักษณะนี้ให้ครบ 3 ครั้ง แล้วมาตั้งท่าเดิม คือ หน้ามองตรงไป ขาทั้งสองเหยียดไปข้างหน้าและงอเข้าทั้งสองข้างให้อยู่เท่ากัน มือซ้ายจับหมัดวางพาดอยู่บนหัวเข่าซ้าย มือขวาพาดอยู่บนหัวเข่าขวา</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 371 สะดุ้งตัว มือขวาคว้าไปติดพื้นข้างลำตัว ทางขวา</p>
 	<p>ท่าที่ 372 - 373 มองไกล 1 ครั้ง แล้วมองกลับมามองที่มือซ้าย จับหมัด</p>
 	<p>ท่าที่ 374 - 375 ใช้มือขวาเด็ดหมัด</p>

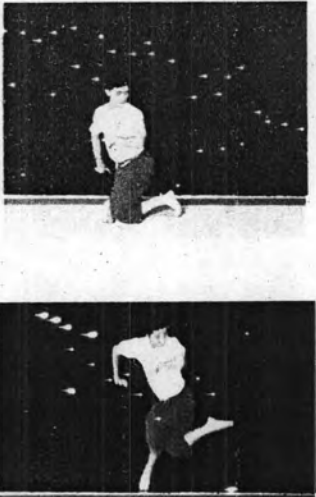

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 376 ก้มหน้ามาดมมือขวา</p>
	<p>ท่าที่ 377 เหม็นสะบัดหน้าไปทางซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 378 หันกลับมาดมมือขวา ทำท่าโยนหมัดไปข้างหน้า</p>

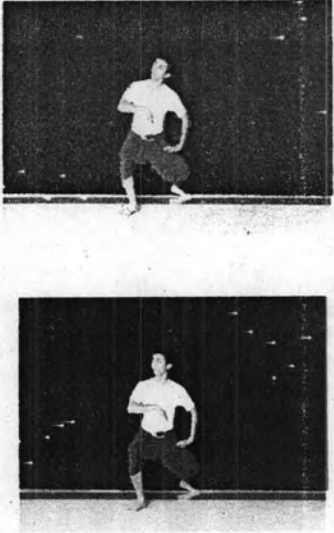

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 379 ใช้ปลายนิ้วขวาทั้งหมดเช็ดไปกับพื้นข้างลำตัว ด้านขวา แล้วค่อยๆ ก้มหน้ามาดมหมัดที่มือ ซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 380 ท่าเหม็นสะบัดหน้าไปทางขวา</p>
	<p>ท่าที่ 381 หันกลับมามองมือซ้ายแล้วโยนหมัดไป ข้างหน้า</p>

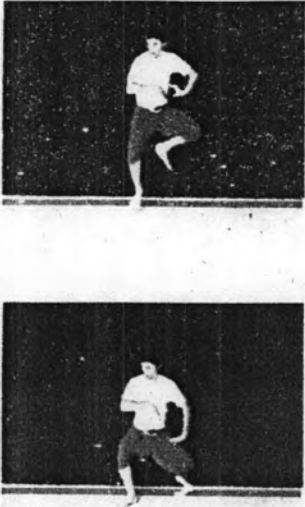

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 382 ใช้มือซ้ายและมือขวาเช็ดไปกับพื้นข้างลำตัว ไป-มา หน้ามองตรงไปข้างหน้า</p>
	<p>ท่าที่ 383 นำขาซ้ายทำท่าไขว่ห้างนั่งทับขาขวา มาทางด้านขวา มือซ้ายเกาหัวไหล่ขวา มือขวา ตั้งวงหน้าอยู่ที่เดิม</p>
	<p>ท่าที่ 384 หยุดเกา มือซ้ายมาอยู่ที่หน้าอก พร้อมทั้งหน้า ก้มมองที่พื้นที่โยนหมัดได้ มือขวาตั้งวง</p>

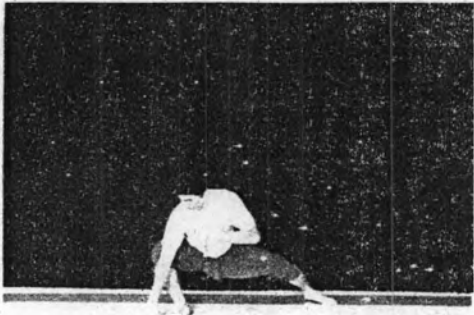

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 385 เงหน้ามองตรง</p>
	<p>ท่าที่ 386 มองขวา 1 ครั้ง แล้วมองกลับ</p>
	<p>ท่าที่ 387 ก้มหน้ามองพื้น</p>

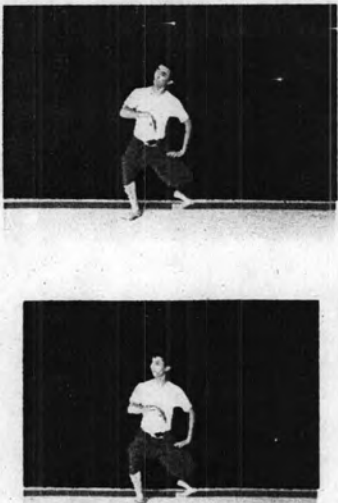
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 388 ยื่นมือซ้ายใช้ปลายมือไปแตะหมัด (เล่นหมัด) ลั่นปลายมือขึ้นลงเร็วๆ</p>
	<p>ท่าที่ 389 - 390 กระโดดทั้งที่นั่งไขว่ห้าง เปลี่ยนมือซ้ายมาอยู่ที่หน้าอก แล้วลงนั่งไขว่ห้าง หน้ามองพื้นตามเดิม มือขวาควมตั้งวงอยู่ กลับมาปฏิบัติให้ครบ 3 ครั้ง</p>
	<p>ท่าที่ 391 แต่ครั้งที่ 3 พอมือซ้ายแตะหมัดแล้วพลิกขาซ้ายและขาขวากลับหมุนตัวทางขวา มือขวาเข้าอก มือซ้ายตั้งวง กระโดดให้สูง ให้เท้าซ้ายลงหลังกระโดดลงด้วยเท้าขวาตามด้วยเท้าซ้าย (1 เท้าขวา 2 เท้าซ้าย) หน้ามองคูหมัดที่พื้น ในลักษณะท่าย่อ (หย่องขวาหลบเหลี่ยมซ้าย)</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 392 เงยหน้าขึ้นมองไกล</p>
	<p>ท่าที่ 393 - 394 มองทางซ้าย 1 ครั้ง แล้วมองกลับ</p>
	<p>ท่าที่ 395 มองหมัดที่พื้นข้างหน้าเล็กน้อย ตามด้วยเท้าซ้าย ชยับเท้าขวาไปใช้มือขวาปลายมือแตะพื้นสลับปลายมือเร็ว ๆ (เล่นหมัด)</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 396 - 397</p> <p>แล้วกระโดดให้สูงให้เท้าซ้ายลงหลัง กระโดดอยู่กับที่ (กระโดดลงด้วยเท้าขวาตามด้วยเท้าซ้าย) มือขวาอยู่ที่หน้าอก มือซ้ายตั้งวง หน้ามองหมัดที่พื้น</p>
	<p>ท่าที่ 398</p> <p>เงยหน้าขึ้นมองไกล</p>
	<p>ท่าที่ 399 - 400</p> <p>แล้วมองทางซ้าย 1 ครั้ง</p>

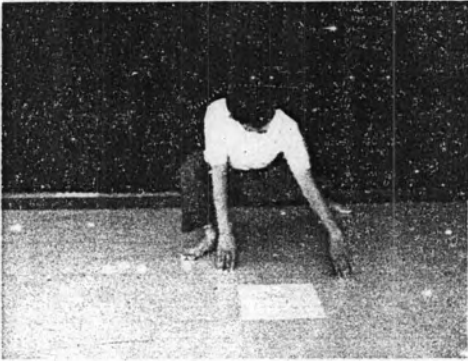

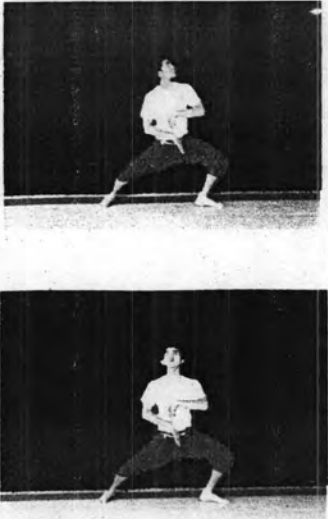
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 401</p> <p>แล้วมองกลับ และก้มมองที่พื้น ขยับเท้าขวาไปข้างหน้าเล็กน้อยตามด้วยเท้าซ้าย ไข่มือกวางปลายมือไปแตะที่พื้นแล้วคลายมือเร็ว ๆ (เล่นหมัด)</p>
	<p>ท่าที่ 402 - 403</p> <p>กระโดดถอยลงไปทางข้างหลัง (ให้เท้าขวาซ้ายลงหลัง) มือขวาอยู่ที่อก มือซ้ายตั้งวงหน้ามองหมัดอยู่ที่พื้น</p>
	<p>ท่าที่ 404</p> <p>สุดเท้าเข้าท่าเตรียมกาจับปากโลง ปฏิบัติท่ากาจับปากโลง 3 ครั้ง ขึ้นไปด้านตรงโขยก 3 ครั้งหน้ามองดูที่ "หมัด" ที่อยู่ที่พื้น</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 405 โขยก 3 ครั้ง ครั้งที่ 3 ให้กระโดดลงด้วยเท้าซ้าย ตามด้วยเท้าขวา (เท้าขวาลงหน้าหลบเหลี่ยมซ้าย) มือขวาอยู่ที่อก มือซ้ายตั้งวง หน้ามองหมัดอยู่ที่พื้น</p>
	<p>ท่าที่ 406 เหยหน้าขึ้นมองไกล</p>
	<p>ท่าที่ 407 - 408 มองซ้ายแล้วมองกลับ</p>

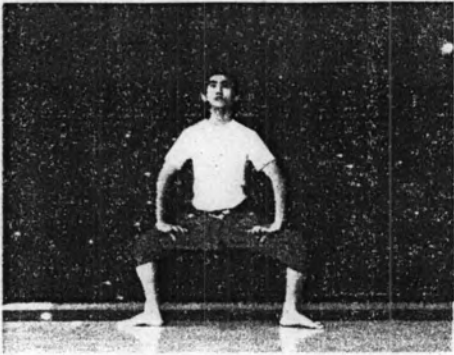

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 409 ก้มดูหมัดที่พื้นพร้อมกับแหวกหมัดไปทางขวา หน้ามองมือขวาเฉียงหูไปทางซ้าย มือซ้าย เข้าอก</p>
	<p>ท่าที่ 410 มือซ้ายแหวกหมัดไปทางซ้ายหน้าเฉียงหูไป ทางขวา มือขวาเข้าอก</p>
	<p>ท่าที่ 411 กระโดดใช้ปลายเท้า เท้าขวาเตะหมัด มือขวา เข้าอก มือซ้ายตั้งวง หน้ามองหมัดที่พื้น</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 412 กระโดดยกเท้าซ้าย มือซ้ายเข้าอก มือขวาตั้ง วง หน้าเปลี่ยนมามองด้านหลังตรงไป ทางซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 413 แล้วหกคะเมนไปด้านหลัง กลับมาตั้งท่าชูกับพื้น</p>
	<p>ท่าที่ 414 - 415 ชู 1 ครั้ง</p>

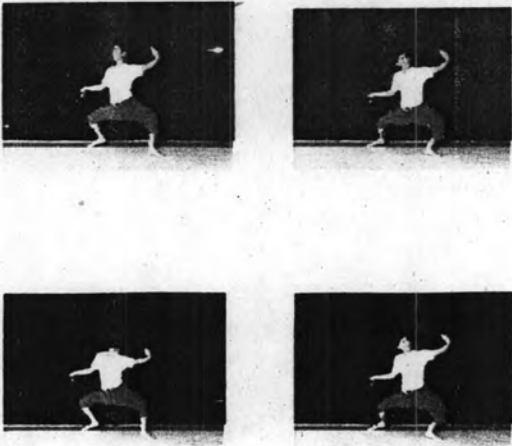
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 416 สลัดมือซ้ายไปทางซ้ายปลายมือแตะพื้น</p>
	<p>ท่าที่ 417 เหวี่ยงตัวขึ้นไปทางซ้ายอยู่ในท่าหลบเหลี่ยม ขวา มือทั้งสองหักข้อมืออยู่ที่หน้าอก มือซ้าย อยู่บนมือขวา หักข้อมือต่อจากปลายนิ้วมือ ซ้าย หน้าตรง</p>
	<p>ท่าที่ 418 - 419 เหลียวซ้ายแล้วเหลียวกลับ</p>

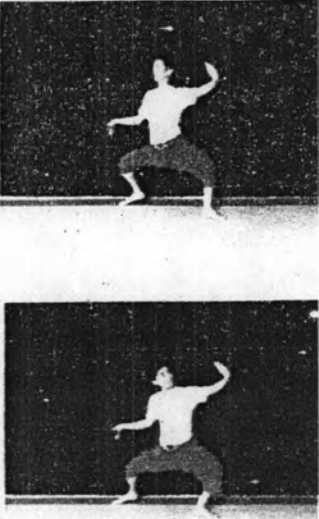

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 420</p> <p>สุดเท้าขึ้นไปทางซ้าย ยกเท้าขวาติดพร้อมจับ คว่ำมือทั้งซ้ายขวาลงให้อยู่ระดับสะเอว ข้างหน้า</p>
	<p>ท่าที่ 421</p> <p>ปฏิบัติท่า "ยึดกระทบเท้าซ้าย" แล้วเก็บ พร้อมกับมือซ้ายมือขวาที่จับยกขึ้น คลายออกเป็นหงายมือ 2 มือ (ปีกกาหงาย 2 มือ)</p>
	<p>ท่าที่ 422</p> <p>ยกเท้าซ้ายวาง ยกเท้าขวาติด มือซ้ายมือขวากางออกหงายมือ หักข้อมือลง มือขวายูบนเข้าขวา (ต่างจากท่าปีกกา)</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 423</p> <p>ปฏิบัติท่า "ยึดกระทบเท้าซ้าย"</p> <p>วางเท้าขวาดังเหลี่ยมเต็มมือทั้งสองข้างตั้งวง หน้ามองตรงไป</p>
	<p>ท่าที่ 424</p> <p>ปฏิบัติท่ากระทบพื้นหงายมือ</p>
	<p>ท่าที่ 425</p> <p>หมุนตัวลงทางขวา อยู่ด้านขวามือตั้งวงอยู่ที่ เข่าขวา มือซ้ายอยู่ทางซ้ายตามเดิม หน้า เปลี่ยนมามองทางมือขวา</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 426 ปฏิบัติท่า "ยึดกระทบเท้าซ้าย" แล้วเก็บลงไปทางขวา</p>
	<p>ท่าที่ 427 ยกเท้าขวาติด มื่อยังคงเดิมเตรียมจะปาดเข้า</p>
	<p>ท่าที่ 428 มือขวาปาดเข้ามือขวาเหยียดตั้งเฉียงไปทาง หลัง ยกเท้าซ้ายยกคว้ามือไปข้างหน้า สูง เหนือศีรษะพอประมาณ หน้ามองตรงไปทาง มือซ้าย</p>

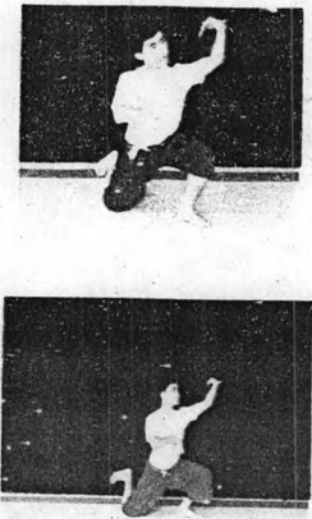

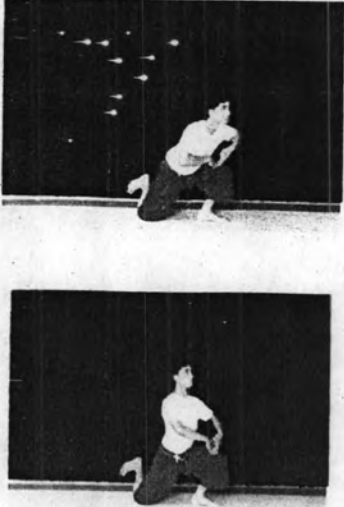
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 429 ปฏิบัติท่า "ยึดกระทบเท้าขวา" พร้อมกับมือขวาเกาคาง มือซ้ายยังคงเดิม</p>
	<p>ท่าที่ 430 หกคะเมนไปตั้งเหลี่ยมท่า 5</p>
	<p>ท่าที่ 431 - 434 กระชากล้าตัวมาทางหลัง ส่วนหน้าและ จำนวนกระชากตัวนั้นคงเหมือนกับท่าเซ็ด (ครั้งแรก)</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 435 - 436 ปฏิบัติท่าชั้นในท่าที่ 5 เหยียดขวาแล้วเหยียดกลับ</p>
	<p>ท่าที่ 437 กระโดดลงวงในท่าที่ 5</p>
	<p>ท่าที่ 438 ปฏิบัติท่ากระบี่กลับในท่าที่ 5 เปลี่ยนเป็นจับสอดหางมือ มือขวา เปลี่ยนเป็นคว่ำมืออยู่ระดับปลายเข่าขวา หน้ามองไปทางด้านมือขวา</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 439 - 440</p> <p>สอดเท้าซ้ายไปวาง 1-2-3</p> <p>วางเท้ายกเท้าซ้ายและวางเท้า เท้าซ้ายและเท้าขวาวางสลับกันไป</p>
	<p>ท่าที่ 441</p> <p>เก็บไปด้านหลัง แล้วหมุนตัวกลับมาด้านขวา มือทั้งสองอยู่ในท่าเดิมหน้ามองมือขวา</p>
	<p>ท่าที่ 442</p> <p>ยกเท้าขวา แล้วใช้มือขวาปาดเท้าขวา แล้ววางเท้าขวา มือขวาที่ปาดเท้าให้เปลี่ยนสอดหงายมือขึ้นเป็นท่าที่ 3 ส่วนมือซ้ายเปลี่ยนมาเป็นตั้งวงพร้อมกับยกเท้าซ้ายหน้ามองตรงไปทางซ้าย</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 443 วางเท้าซ้ายและขวาย่ำเท้าซ้าย ขวาสลับกัน ไปจากซ้ายไปถึงเร็ว เก็บ</p>
	<p>ท่าที่ 444 แล้วกระโดดขึ้นไปลงเหลี่ยมหลบเหลี่ยมขวา ส่วนมือและหน้าคงอยู่ท่าเดิม</p> <p>กระชากลำตัวลงมาทางหลังส่วนหน้า และ จำนวนกระชากตัวนั้นคงเหมือนกับท่าเซ็ด (ครั้งท่าแรก)</p> <p>ปฏิบัติท่าขึ้นในท่าที่ 3</p>
	<p>ท่าที่ 445 ลดขาขวาโดยใช้เข่าขวายันกับพื้น และกระดก เท้าขึ้น ส่วนเท้าซ้ายอยู่ในท่าเดิม มือซ้าย เปลี่ยนเป็นจับ หักข้อมือลงอยู่ข้างหน้าระดับ หน้าผาก มือขวาอยู่ที่อก</p>

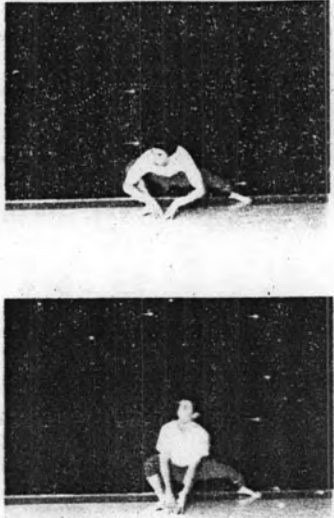

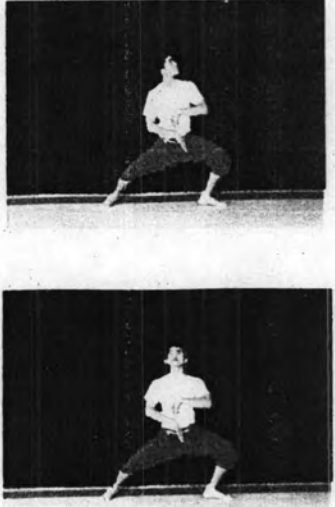

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 446 - 447</p> <p>มองทางขวา 1 ครั้ง แล้วมองกลับ</p>
	<p>ท่าที่ 448</p> <p>ปฏิบัติท่าชูบนเข่า ลดมือซ้ายที่จับลง มือขวาที่เข้าออกแต่อยู่บนเข่าซ้าย มือซ้ายทับซ้อนมือขวา</p>
	<p>ท่าที่ 449 - 450</p> <p>ลดหน้าลงพร้อมกับแยกข้อศอกทั้งสองออก แล้วดันขึ้นไปพร้อมกับหน้า (เรียกว่า ชูบนเข่า)</p>

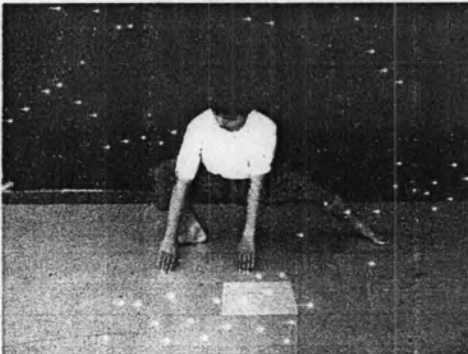

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 451</p> <p>ปฏิบัติท่าคว่ำหลังตกใจ เปลี่ยนเท้าทั้งสองข้างเป็นเท้าซ้ายหลบเหลี่ยม เท้าขวาที่กระดกพลิกไปเป็นตั้งเหลี่ยมให้ต่ำ แต่ไม่ให้ก้นนั่งทับน่องข้างขวา ส่วนมือซ้ายเปลี่ยนมาเป็นเข้าอก มือขวาเหยียดตั้ง ให้แขนอยู่ติดในเข่าขวา (ปลายนิ้วมือขวาทั้งหมดเรียงชิดติดกันคว่ำมือแตะอยู่กับพื้น) ส่วนหน้ามองไปทางซ้ายตามเดิม</p>
	<p>ท่าที่ 452</p> <p>หมุนตัวกลับลงไปด้านหลังไปตั้งเหลี่ยมทางด้านซ้าย หลบเหลี่ยมซ้ายมือขวาเข้าอก มือซ้ายตั้งวง หน้ามองไปทางขวา</p>
	<p>ท่าที่ 453</p> <p>ขยับเท้ากลับมาเป็นเท้าขวาหลบเหลี่ยมพร้อมกับมือขวาเปลี่ยนมาตั้งวง มือซ้ายเข้าอก หน้ากลับมาเป็นมองตรง</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 454 ขยับส้นเท้ามาเป็นท่าเตรียมกาจับปากโลง ขยับเท้าเป็นกาจับปากโลงทางซ้าย 3 ครั้ง แล้วโยก 3 ครั้ง</p>
	<p>ท่าที่ 455 ครั้งที่ 3 กระโดดยกเท้าซ้าย มือซ้ายเข้าอก มือ ขวาทิ้งว ง หน้าเปลี่ยนมามองทางซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 456 ปฏิบัติท่า "หกคะเมนลงไป" เป็นท่าชูกับพื้น ขาหลบเหลี่ยมซ้าย มือขวาอยู่ บนมือซ้ายแต่อยู่กับพื้น</p>

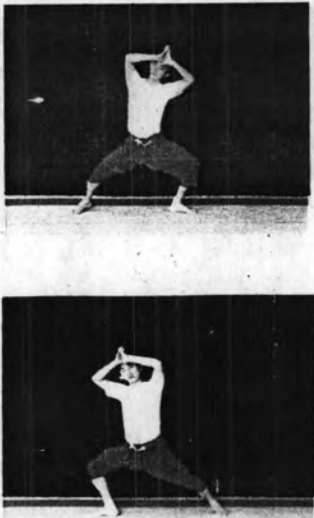

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 457 - 458 ขู่ลง 1 ครั้ง แล้วกลับ</p>
	<p>ท่าที่ 459 เหวี่ยงตัวไปทางซ้ายอยู่ในท่าหย่องซ้ายหน้า อัด หลบเหลี่ยมขวา หน้ามองตรง</p>
	<p>ท่าที่ 460 - 461 เหลียวซ้ายแล้วเหลียวกลับ</p>

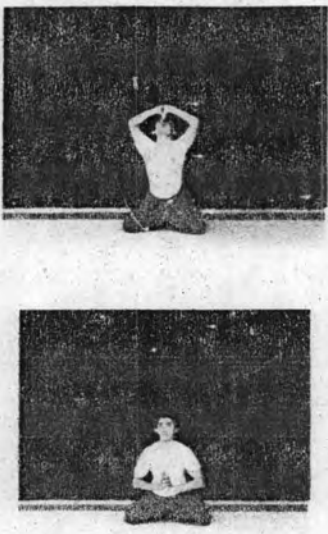
ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 462 ขยับเท้าทั้งสองข้างพร้อมกับมือซ้ายคว่ำเฉียง ไปทางขวาแตะที่พื้น หน้ามองตรง</p>
	<p>ท่าที่ 463 สลัดมือขวาเฉียงไปทางขวาแตะที่พื้นหน้ามอง มือขวา หลบเหลี่ยมซ้าย</p>
	<p>ท่าที่ 464 เหยียดตัวขึ้นไปทางขวา อยู่ในท่าหย่องขวา (หน้าอัด) หลบเหลี่ยมซ้าย หน้าตรง</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 465 - 466 เหยียดขวาแล้วเหยียดกลับ</p>
	<p>ท่าที่ 467 ขยับเท้าทั้งสองข้างไปตั้งเหลี่ยมเป็นเหลี่ยม ซ้าย หลบเหลี่ยมขวา มือทั้งสองข้างทำในท่า ไหว้อยู่เหนือศีรษะ เอียงศีรษะไปทางซ้าย เล็กน้อย</p>
	<p>ท่าที่ 468 สอดเท้าเตรียมท่ากาจับปากโลง ทำท่ากาจับ ปากโลงทางซ้าย 3 ครั้ง (ไม่มีไชยก)เอียง ศีรษะไปทางขวาเล็กน้อย</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 469</p> <p>แล้วกระโดดลงทางซ้าย (วางเท้าซ้ายและเท้าขวา) ตั้งท่าเต็มเหยียดซ้าย หลบเหยียดขวา</p>
	<p>ท่าที่ 470</p> <p>ขยับเปลี่ยนเหยียด ไปตั้งเหยียดขวา หลบเหยียดซ้าย มื่อยังพนม อยู่เหนือศีรษะ เช่นเดิม</p>
	<p>ท่าที่ 471 - 472</p> <p>กระโดดวางเท้าตั้งท่าเต็มเหยียดขวา หลบเหยียดซ้าย</p> <p>แล้วปฏิบัติเช่นเดิมตั้งแต่ท่าก่าจับปากโลงทางซ้ายและทางขวา แต่ละจำนวนลงเหลือ 2 ครั้งและ 1 ครั้ง ตามลำดับ</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 473 - 474</p> <p>กระโดดไปทางซ้ายและขวาสลับกันไปกับเดิน เท้าขึ้นไปเรื่อย ๆ จนถึงที่หมายของผู้ปฏิบัติคือ ผู้ปฏิบัติตั้งต้นไหนก็ไปอยู่ตรงนั้น</p>
	<p>ท่าที่ 475</p> <p>และให้ไปอยู่ในท่าเข่าขวาตั้งอยู่และเข่าซ้าย ติดอยู่กับพื้น</p>
	<p>ท่าที่ 476</p> <p>แล้วค่อย ๆ ลดเข่าขวา ลงมาเป็นท่านั่งคุกเข่า ใช้สันเท้าทั้งสองรองรับกันพร้อมกับมือทั้งสอง ที่อยู่เหนือศีรษะลดลงมาอยู่ที่หน้าอก</p>

ภาพ	คำอธิบาย
	<p>ท่าที่ 477 - 478</p> <p>ไหว้ 1 ครั้ง แล้วลดมือลงมาพนมมือตั้งอยู่ที่หน้าอกเช่นเดิม</p>

ประโยชน์ของการฝึกหัดแม่ท่าโชนสิง

แม่ท่าโชนสิงเป็นพื้นฐานท่าทางของสิงอันเป็นแหล่งรวมกระบวนท่าที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ซึ่งโบราณจารย์ได้กำหนดประดิษฐ์ขึ้นไว้เป็นจารีต มีการจัดลำดับท่าที่จัดเป็นระเบียบแบบแผนอย่างมีระบบกล่าวคือมีการเริ่มต้นท่าทางที่เป็นพื้นฐานแล้วค่อยๆ สำแดงออก ซึ่งความเป็นสิงตามท่าทางที่จัดเป็นนาฏยประดิษฐ์ที่มีขั้นตอนของความเป็นสิงที่เพิ่มขึ้นทุกขณะท่าทาง จนถึงจุดสุดยอดที่ชี้ชัดถึงแนวคิดรวบยอดของโชนสิง กระบวนท่ามีความต่อเนื่องจากท่าง่ายไปหายากทำให้ผู้รับการฝึกไม่รู้สึกลำบากกายและใจในการรับการฝึก กระบวนท่าทางต่าง ๆ ในแม่ท่าสิงส่งเสริมจิตสำนึกและจิตวิญญาณแห่งบุคลิกของสิงให้ก่อตัวขึ้นในจิตใจของผู้ฝึกจนกระทั่งกลายเป็นสัญชาตญาณแฝงโดยอัตโนมัติ การฝึกหัดโดยใช้ไม้เคาะจังหวะควบคุมท่าทางเป็นการฝึกวินัยในการฝึกและเป็นผลเลิศในการแสดงที่ต้องยึดจังหวะดนตรีนำความงามของแม่ท่าออกมาให้เห็นชัดเจน ทำให้ร่างกายมีความแข็งแรง อดทนต่อการแสดง นับเป็นการออกกำลังกายอีกส่วนหนึ่งที่มีประโยชน์อย่างมหาศาล

3.2 การฝึกใช้สระเพื่อออกทำเดิน

การศึกษากระบวนการทำเดินของโชนตัวลิง นอกจากจะศึกษาประวัติความเป็นมาในการสร้างสรรค์กระบวนการ ของครูโชนลิงที่ถ่ายทอดสู่ศิษย์แล้ว การศึกษาการใช้สระหรืออวัยวะต่าง ๆ เพื่อการแสดงออกท่าทาง ซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อการกำหนดกระบวนการของโชนตัวลิง

การใช้สระหรืออวัยวะต่าง ๆ ของร่างกายเพื่อแสดงกระบวนการทำเดิน การเดินตามแบบแผนของโชนตัวลิง ควรศึกษาคำว่าเดิน ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 เดิน ก.กริยาที่ยืนอยู่แล้วยกเท้าขึ้น ๆ ลง ๆ ถี่ ๆ เคลื่อนไหวขึ้น ๆ ลง ๆ หรือไป ๆ มา ๆ , เดินกินรำกิน ก. หากินด้วยการเล่นลิเก ละครเป็นต้น (มักใช้ในเชิงดูถูก)

คำว่าเดินนี้ปรากฏในหนังสือไตรภูมิพระร่วงว่า " บ้างเดินบ้างรำบ้างฟ้อนระบำบรรลือเพลงดุริยดนตรี บ้างตีด บ้างสี บ้างตี บ้างเป่า บ้างขับลัทธิพาลำเนียง เสียงหมุ่นักคุณ จุนกันไปเดียรดาษพื้นฆ้องกลองแตรสังข์ระฆัง กังสดาลมโหระทึกก็ก้องทำนุกดี"

และอีกตอนหนึ่งว่า "แล้วแลร่องก้องเสียงขับเสียงพาทย์ เสียงพิณ แตรสังข์ พังเสียงกลองใหญ่แลกลองรวมกลองเล็ก แลฉิ่งแฉ่งบัณเฑาะว์วงเวง ลางคนตีกลอง ตีพาทย์ ฆ้อง ตีกรับ ลัทธิพทุกสิ่ง ลางจำพวกคิดพินและสี่ซอพุงตอ แลกันฉิ่งเริงรำระบำเดินเล่นสรวนนักคุณทั้งหลายลัทธิดุริยดนตรีอยู่ครั้นคราง อลวนลวงเวงดังแผ่นดินจะถล่ม"

จากข้อความในไตรภูมิพระร่วง จะเห็นได้ว่า คำว่า เดินปรากฏให้เห็นชัดเจนและแบ่งเป็นประเภทเดิน รำ ฟ้อน และระบำ

คำว่าเดิน หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ ได้กล่าวอ้างถึง การเดินไว้อย่างชัดเจนว่า

สิ่งที่มนุษย์ทุกหมู่ทุกเหล่าใช้เป็นการสำเร็จอารมณ์อีกอย่างหนึ่งก็คือ การเดินรำหรือฟ้อนรำ การเดินมักอาศัยจังหวะจากเครื่องดนตรีที่ทำให้เกิดจังหวะที่ได้ยินชัด เช่น กลองหรือกรับ การฟ้อนมักใช้กับดนตรีที่มีทำนองเสนาะ และมักใช้แสดงความรู้สึกที่ประณีตกว่า การเดิน แต่เมื่อมนุษย์มีความเจริญในทางอารมณ์และความสร้างสรรค์สรรพสมควร มนุษย์ทุกหมู่ก็จะมี การเดินรำ และฟ้อนรำ โดยอาศัยศิลปะหรือกลวิธีที่ละเมียดละไมขึ้นเป็นขั้น ๆ ในที่สุดมนุษย์ที่เจริญก็มีศิลปะการรำ (เดินหรือฟ้อน) เป็นแบบของคนเกือบทุกหมู่ทุกเหล่าไป มนุษย์ที่เจริญทางปัญญามักจะวินิจฉัยว่า มนุษย์หมู่ใดมีความเจริญก้าวหน้าหรือล้ำหลังหมู่อื่น โดยใช้แบบหรือศิลปะการรำ เป็นเครื่องช่วยตัดสิน

(นาฏศิลป์และดนตรีไทย, 2522 : 140)

จากคำอธิบายของหม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ จะเห็นได้ว่าการเดิน เป็นสิ่งที่มีอยู่กับมนุษย์ทุกหมู่เหล่า โดยมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ท่านยังกล่าวถึงกลวิธีที่ละเอียดละไม เปรียบได้กับจารีตอันเป็นแบบแผนในการแสดงโขนของไทยที่มีการสืบทอดอย่างเป็นระบบ

จากการสัมภาษณ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏยศิลป์ เราได้ทราบความหมายของคำว่า "เดิน" ชัดเจนขึ้นดังนี้

นิตยา จามรมาน (2549) กล่าวถึงคำว่าเดินว่า

1. เป็นการฝึกเพื่อให้เกิดความคล่องตัว
2. เป็นการฝึกความอดทน
3. เป็นการใช้ลีลาและท่า
4. เป็นการเน้นการเคลื่อนไหว

คำว่าเดินในการแสดงโขนนี้ เริ่มต้นจากการฝึกหัดโขนที่เรียกว่า เดินเส้า ซึ่งเป็นการฝึกเบื้องต้นเตรียมความพร้อม ของตัวโขน ฝ่ายพระ ยักษ์ และลิง

จากความคิดเห็นดังกล่าวสอดคล้องกับครูโขนลิงที่ได้ให้คำจำกัดความไว้ ดังนี้ โดย ณเรศ วรสระริน (2548) กล่าวถึงการเดินโขนลิงว่า

1. การแสดงออกโดยใช้ลีลาช่วงล่างคือเท้าเป็นหลักในการออกท่าทาง
2. การแสดงที่ต้องใช้พลังกำลังเมื่อออกท่าทาง
3. การแสดงที่มีการเคลื่อนไหวเป็นส่วนใหญ่

พงษ์พิศ จารุจินดา (2548) กล่าวถึงการเดินโขนว่า การแสดงโขนเน้นในเรื่องของการยกทัพ ทำศึกสงครามเป็นสำคัญ เพลงที่ใช้จะมีจังหวะที่แสดงความอึกเขิม เน้นจังหวะกลอง ด้วยเหตุนี้การแสดงออกจึงเน้นการเดินตามจังหวะที่หนักแน่น โดยการกระแทกเท้า เพิ่มพลังเสียงของดนตรีอีกส่วนหนึ่ง

นอกจากความเห็นของครูสอนโขนลิงแล้วครูสอนโขนตัวพระ เช่น เเผด็จ พลัภกระสงค์ (2549) ยังมีความเห็นว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเดินคือจังหวะดนตรี เป็นการเดินตามจังหวะดนตรี เช่น เดินตามจังหวะ ประกอบการแสดงการยกทัพในเพลงเชิด

การถ่ายทอดการใช้ลีลาเพื่อแสดงกระบวนการทำเดินของโขนตัวลิง ตั้งแต่ศีรษะจรดเท้า ในที่นี้จะได้แบ่ง อวัยวะแต่ละส่วนแล้วอธิบายวิธีการเคลื่อนไหวตามหลักเกณฑ์ และแบบแผนของโขนตัวลิง เพื่อเป็นหลักฐานที่ถูกต้องสำหรับการศึกษาค้นคว้าต่อไปดังนี้

1. การใช้ศีรษะ ศีรษะมีส่วนสำคัญในการออกท่าเดินของโขนตัวลิง เป็นอย่างมาก อากัปกิริยาของลิงที่อยู่ไม่นิ่ง แสดงออกทางศีรษะมาก เมื่อร่วมกับกระบวนการทำรำไทย ที่มีการเอียงศีรษะของโขนตัวลิงมีลักษณะพิเศษที่เรียกว่า " การเอียงมอง " ซึ่งใช้เฉพาะโขนตัวลิงเท่านั้น และ

เป็นการเน้นกิริยาหลักหลักตามวิสัยของลิง นอกจากที่ยังมีท่ามอง 1-2-3 อีก ซึ่งใช้กับลิงทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นลิงพญา หรือเสนาลิงก็ตาม การเอียงมองนี้ปรากฏอยู่ในแม่ท่าและการแสดงเกือบทุกชุด เช่น กระทบวนท่าการเดินออกกราว กระทบวนท่ารบและกระทบวนท่ารำดูฉาย เป็นต้น

2. การใช้ใบหน้า กระทบวนท่าทางของโขนตัวลิงมีลักษณะพิเศษ ในการใช้ใบหน้า นั่นก็คือท่าเหลียว ซึ่งมีอยู่ในกระทบวนท่าโขนตัวลิงประหนึ่งเป็นท่าเชื่อม มีทั้งท่าเหลียวซ้ายท่าเหลียวขวา

3. การใช้คอ ที่เรียกว่าลักคอ มีอยู่ในท่าโขนลิง แสดงอาการหลักหลักไม่อยู่นิ่งของลิงหรือลักค่อมองใกล้ มองไกล

4. การใช้แขน ท่าทางของโขนตัวลิงมีท่าทางการแสดงในท่าองแขน และตั้งแขน เหมือนกับโขนตัวอื่นๆ แต่การใช้แขนในการตีลังกา หรือท่าพิเศษที่เรียกว่าท่าหกฉีก การใช้แขนจึงมีส่วนสำคัญมาก แขนจะต้องมีความแข็งแรงเป็นพิเศษ

5. การใช้มือ โขนตัวลิงใช้มือแสดงท่าทางด้วยการงอนิ้วหัวแม่มือ นิ้วกลาง นิ้วนาง และนิ้วก้อย ส่วนนิ้วชี้เหยียดตั้ง จัดเรียงจากสูงไปหาต่ำนิ้วกลาง นิ้วนาง นิ้วก้อย

6. การใช้เขว การแสดงออกของโขนตัวลิงซึ่งมีความว่องไว ไม่อยู่นิ่ง มีการใช้ช่วงเขวย้ายไปมา และนอกจากนี้ยังมีการใช้เขวในจังหวะกราวนอก เมื่อออกท่าทาง และการแสดงท่าทางส่วนใหญ่ก็จะแสดงท่าเขวเยื้องลำตัว

7. การใช้ขา เป็นปกติของการแสดงโขนที่ใช้ขาเดินเพื่อเคลื่อนไหว แต่โขนตัวลิงใช้ขาในการตีลังกา จึงต้องมีความระมัดระวังไม่เช่นนั้นอาจได้รับบาดเจ็บได้

8. การใช้เท้า เช่นเดียวกับการใช้ขา คือเมื่อตีลังกาก็ต้องใช้ความระมัดระวัง ถ้าลงไม่ถูกจังหวะ ส้นเท้าอาจได้รับบาดเจ็บ นอกจากนี้การกระเทิบเท้าลงพื้นก็เช่นกัน

3.3 การฝึกท่าทางอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ

ท่าทางของโขนลิงมีเอกลักษณ์เฉพาะอย่างเห็นได้ชัด เพราะฉะนั้นการถ่ายทอดกระทบวนท่าทางต่าง ๆ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเน้นลักษณะเฉพาะดังกล่าวออกมาให้เห็นได้อย่างชัดเจน ซึ่งมีดังนี้

ท่าหย่อง มีหลายลักษณะ ดังนี้

ท่าหย่อง 2 มือ ทางซ้าย ปฏิบัติดังนี้ กางขาย่อตัวลง ตั้งเข่าซ้ายเป็นเหลี่ยม หลบเข่าขวาเปิดส้นเท้าขวา ลำตัวตั้งตรง งอมือทั้ง 2 ปล่อยปลายนิ้วชี้ลงพื้น มือซ้ายอยู่ระดับล้นปีมือขวาต่อจากปลายนิ้วซ้ายลงมา หน้ามองทางซ้าย

ท่าหย่อง 2 มือทางขวา ปฏิบัติดังนี้ กางขาย่อตัวลง ตั้งเข่าขวาเป็นเหลี่ยม หลบเข่า

ซ้ายเปิดสันเท้าซ้าย ลำตัวตั้งตรง งอมือทั้ง 2 ปล่อยปลายนิ้วชี้ลงพื้น มือขวาอยู่ระดับลิ้นปี มือซ้ายต่อจากปลายนิ้วขวาลงมา หน้ามองทางขวา

ท่าหย่องมือเดียว ทางซ้ายปฏิบัติดังนี้ กางขาย่อตัวลง ตั้งเข่าซ้ายเป็นเหลี่ยม หลบเข่าขวาเปิดสันเท้าขวา ลำตัวตั้งตรง งอมือซ้ายปล่อยปลายนิ้วชี้ลงพื้นอยู่ที่ลิ้นปี (หน้าอก) มือขวำทำมือลิง ตั้งวงที่หน้าขาขวา หน้ามองทางซ้าย

ท่าหย่องมือเดียว ทางขวาปฏิบัติดังนี้ กางขาย่อตัวลง ตั้งเข่าขวาเป็นเหลี่ยม หลบเข่าซ้ายเปิดสันเท้าซ้าย ลำตัวตั้งตรง งอมือขวาปล่อยปลายนิ้วชี้ลงพื้นอยู่ที่ลิ้นปี (หน้าอก) มือซ้ายทำมือลิง ตั้งวงที่หน้าขาซ้าย หน้ามองทางขวา

ท่าลงวง ปฏิบัติต่อเนื่อง ดังนี้

1. ยกเท้าซ้ายวางชิดเท้าขวา มือทั้งสองจับคว่ำระดับชายพก
2. ยกเท้าขวาขึ้นแล้ววางลงเต็มเหลี่ยม คลายมือมาตั้งวงลง เวลาปฏิบัติลำตัวตั้งตรงท่าเดียว เป็นการแสดงในตอนหนุมานจับนางสุพรรณมัจฉา ซึ่งหนุมานจะจับมือทั้งสองข้างของนางรวบไว้ นางจะพยายามหนี ฝ่ายลิงก็ติดตามไป โดยดึงไปทางซ้าย ขวา กลับมาซ้ายอีกครั้ง

ท่ากระเทียบกลับ ปฏิบัติได้ 3 จังหวะ ดังนี้

- ยกเท้าขวากระเทียบพื้น 1 ครั้ง พร้อมกับมือทั้ง 2 จับคว่ำบริเวณหน้าขา หน้ามองด้านซ้าย
- ยกเท้าซ้ายขึ้นแล้ววางลงที่เดิม พร้อมกับปล่อยจับออกหางมือ
- ยกเท้าขวาขึ้นวางไปด้านขวา เฉียงประมาณ 45 องศา หลบเข่าซ้าย ตั้งเข่าขวา พลิกมือมาตั้งวงล่าง (แบ่มือ) หน้าสบัดกลับมามองทางขวา เฉียงซ้าย ลำตัวตั้งตรง เปิดปลายคาง ตามองไกล

ท่าชู

ท่าชูปฏิบัติได้ 2 ลักษณะ

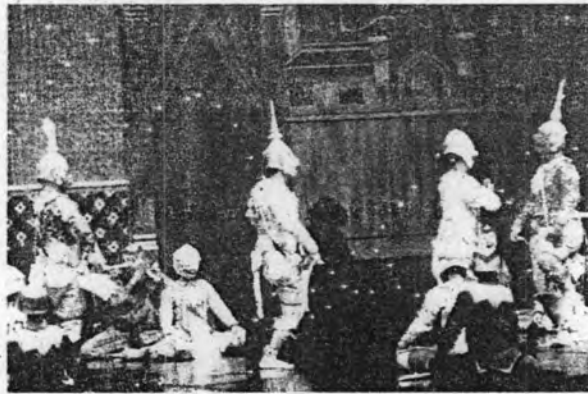
แบบที่ 1 ปฏิบัติอยู่ในท่าหย่อง มือทั้งสองวางอยู่บนเข่าที่ตั้งเหลี่ยม เท้าไหนตั้งเหลี่ยมมือนั้นอยู่บน จากนั้นโน้มตัวงอข้อศอกลงมาหาเข่า เหยงหน้ามองไกล

แบบที่ 2 ปฏิบัติอยู่ในท่าหย่อง มือทั้งสองวางอยู่บนพื้นด้านในเข่า ที่ตั้งเหลี่ยม เท้าไหนตั้งเหลี่ยมมือนั้นอยู่บน จากนั้นโน้มตัวงอข้อศอกลงมาหามือ เหยงหน้ามองไกล

3.4 การฝึกเดินตรวจพล กระบวนรบ และชั้นลอย

เนื้อเรื่องในการแสดงโขนส่วนใหญ่เป็นการทำศึกสงคราม ซึ่งโขนตัวละครมีบทบาทสำคัญมากการจัดทัพ และการต่อสู้มีกระบวนท่าเฉพาะของโขนถึงตัวปรากฏอยู่ อย่างเห็นได้ชัด ซึ่งสามารถแบ่งได้ 4 ขั้นตอน คือ

1. กระบวนการจัดทัพ (ครุณาฤยศิลป์โขนมักเรียกว่าการออกกราว) คนธง
2. กระบวนการจัดทัพเขนลิง
3. กระบวนการจัดทัพสิบแปดมงกุฏ
4. กระบวนการจัดทัพพญาวานร

ภาพที่ 113 การรำตรวจพลของโขนตัวละคร

ที่มา : หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายปัญญา นิตยสุวรรณ, 2548 : 188

การถ่ายทอดกระบวนท่าทางต่าง ๆ เป็นสิ่งสำคัญ และเป็นการให้ความรู้ ต่อเนื่อง จากท่าทางที่ธรรมดาไปถึงท่าทางพลิกแพลงต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างลึกซึ้งซึ่งผู้ฝึกจะได้รับ การถ่ายทอดเป็นขั้นตอน ข้อสำคัญคือได้รู้ความสำคัญของการจัดกระบวนทัพตลอดจนได้รับ การถ่ายทอด เพื่อแสดงโขนตัวละคร ได้ดังนี้

วิธีการจัดกระบวนทัพ และการรำตรวจพลของโขนตัวละคร

การแสดงโขนมีเนื้อเรื่องส่วนใหญ่เกี่ยวกับการทำศึกสงคราม ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏ กระบวนการจัดทัพ และการรำตรวจพลอยู่บ่อยครั้ง สำหรับการจัดทัพ และการรำตรวจพลนี้ ก็เพื่อ เป็นการแสดงความเข้มแข็งของกองทัพ แสดงแสนยานุภาพให้ปรากฏทั่วไป ความเข้มแข็งของพญาวานรแสดงออกไปด้วยความว่องไวแข็งแรง และพร้อมเพรียง เป็นการจัดทัพ และการรำตรวจพลที่มีวิธีการดังนี้

1. การเดินของคนธง
2. การเดินของเขนลิง
3. การเดินของลิบแปดมงกุฏ
4. การเดินของพญาวานร

เนื่องจากการจัดทัพ และการรำตรวจพล เป็นการแสดงหมู่ มีวิธีการแสดงเป็นขั้นตอนตามลำดับ ครูผู้สอนจึงเริ่มถ่ายทอดตามลำดับดังกล่าวพร้อม ๆ กันทั้งหมด เมื่อผู้ฝึกปฏิบัติได้ทั้งหมดตามกระบวนการแล้ว จากนั้นจึงสลับกันปฏิบัติตำแหน่งต่าง ๆ จนครบ และปฏิบัติซ้ำ เน้นกระบวนการที่ว่องไว และแข็งแรง

การจัดกระบวนการทัพ และการรำตรวจพล มี 2 แบบคือ

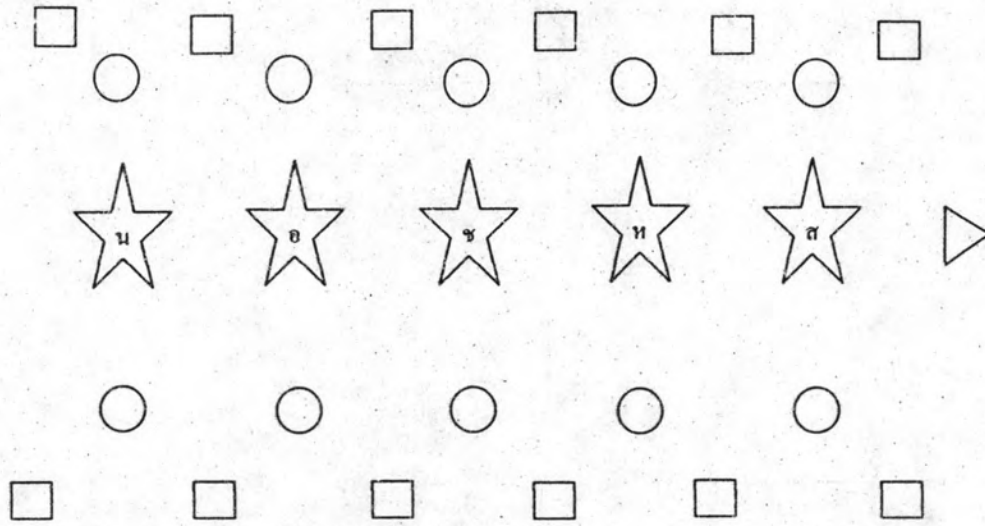
1. การจัดกระบวนการทัพตัวลิง โชนหน้าจ้อ
2. การจัดกระบวนการทัพตัวลิง โชนฉาก

หมายเหตุ วิธีการจัดขบวนแถวในการแสดงรำตรวจพล (ออกกราว) ของโชนหน้าจ้อ และโชนฉากมีความแตกต่างกันดังนี้

การแสดงโชนหน้าจ้อจะจัดขบวนแถวตามความยาวของเวทีที่แสดงเขนและลิบแปดมงกุฏ จัดเป็นสองแถวหน้ากระดานเว้นช่องตรงกลางไว้ให้พญาวานรออกตรวจพล

การแสดงโชนฉากจะจัดขบวนแถวเป็นปากพนัง(ตัววี) คือคู้หน้าตั้งแถวเปิดออกเต็มเวที คู่ต่อไปจัดแถวชิดมาจุดกึ่งกลาง ตามลำดับจนถึงคู่สุดท้ายอยู่ในตำแหน่งที่เกือบชิดกันพื้นที่กลางเวทีให้พญาวานรรำตรวจพล

แผนภูมิที่ 12 การจัดกระบวนการทัศน์ในการแสดง โชนหน้าจอของโชนตัวลิง

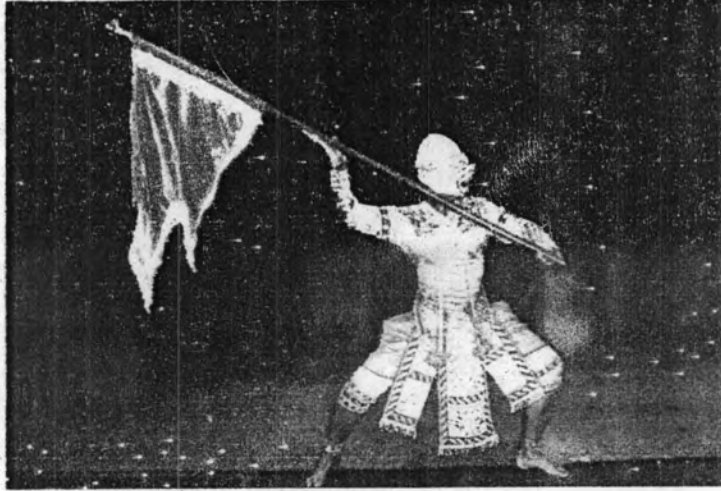

- คนธง
- เชนลิง
- สิบแปดมงกุฎ พญาวานร
- สุครีพ
- หนุมาน
- ชมพูปาน
- องคต
- นิลนันท

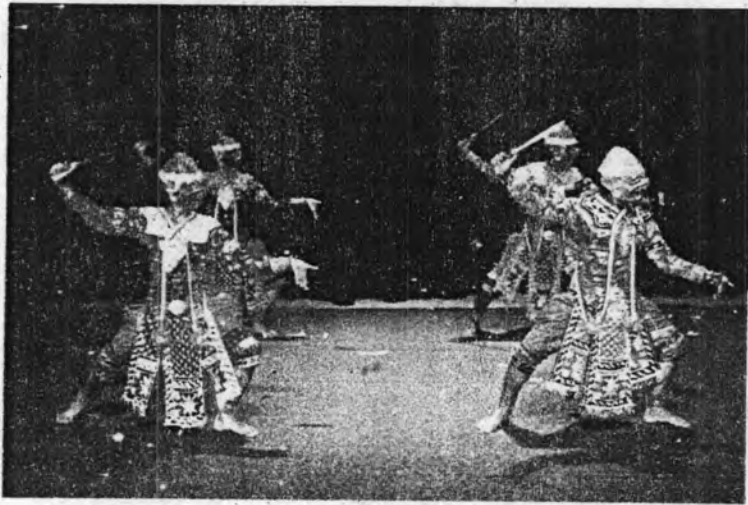
หลักสำคัญในการจัดท้พตัวลิ่งของโชนหน้าจอ คือ จัดท้พยาวตามแนวของเวที โดยออก จากประตูด้านซ้ายเป็นแถวยาวตามลำดับ เริ่มจาก คนธง เชนลิ่ง สิบแปดมงกุฏ และพญาวานร สุครีพ หนุมาน ชมพูพาน องคต และนิลนนท์ ในการถ่ายทอดนั้นประกอบได้ด้วยองค์ความรู้ดังนี้

ภาพที่ 114 คนธงลิ่ง

ภาพที่ 115 เชนลิ่ง

ภาพที่ 116 สิบแปดมงกุฏ

การถ่ายทอดองค์ความรู้กระบวนการจัดทัพ และการรำตราจพล เป็นการฝึกกระบวนการท่า เน้นความแข็งแรง และความพร้อมเป็นหลัก ในการศึกษาผู้วิจัยพบว่าการฝึกหัดจะต้องปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่อง และสม่ำเสมอ ผู้ฝึกจะต้องจดจำกระบวนการท่า และหมั่นฝึกฝนเพื่อให้เกิดความชำนาญ กระบวนการท่าต่าง ๆ เป็นการนำท่าทางมาจากท่าฝึกหัดเบื้องต้น นอกจากความแข็งแรง และความพร้อมแล้ว สิ่งที่สำคัญของท่าโขนตัวลิงก็คือ การขยับเกา จะต้องรวดเร็ว เข้มแข็ง สำหรับท่าหลักที่ใช้ในการออกกราวของเชนลิงคือแม่ท่า 1 - 7 ซึ่งผู้ฝึกจะได้รับการถ่ายทอดมาก่อนแล้ว ซึ่งต้องจดจำ และเรียงลำดับ 1 - 7 ให้ถูกต้อง การถ่ายทอด ครูผู้ฝึกจะคอยดูแลจับท่าทาง แก้ไขให้ถูกต้องตามแบบแผนโขนตัวลิง

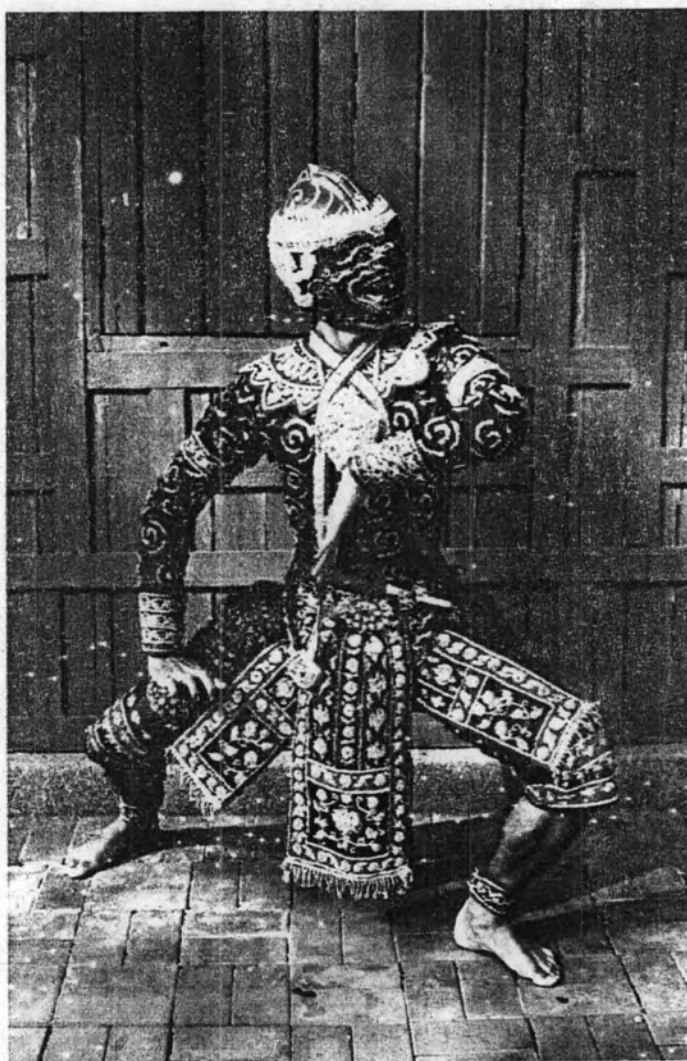
การถ่ายทอดกระบวนการจัดทัพสิบแปดมงกุฏขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ในช่วงนี้ ครู จะทำการฝึกหัดเป็นกลุ่มพร้อมกัน โดยการเคาะจังหวะกราวนอก สิ่งสำคัญของกระบวนการท่า คือ ความแข็งแรงว่องไว และความพร้อม สิบแปดมงกุฏจะต้องปฏิบัติท่าให้พร้อมเพรียง เป็นหนึ่งเดียวกัน ยกเว้นท่าเกาซึ่งลิงแต่ละตัวจะเกาในท่าต่างกัน เช่น เกาคาง เกาเอว หรือเกาศีรษะ เป็นต้น การฝึกหัดกระบวนการจัดทัพ (ออกกราว) ของสิบแปดมงกุฏนี้ยังปรากฏ มีรูปแบบของการออกกราว วิรัชย์ ซึ่งมีกระบวนการท่าพลิกแพลงเพิ่มมากขึ้น สิบแปดมงกุฏนี้จะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน แตกต่างกันที่ศีรษะ และสีกายเท่านั้น ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่ามีความสำคัญต่อการเรียนรู้ดังนี้

ตารางที่ 2 วานรสิบแปดมงกุฏ

ลำดับ	ชื่อ	สี	หัวโขน (โฉน)	ฝ่าย	เทพอวตาร
1	เกยूर	ม่วงแก่	ปากอ้า	ชาวชิตชิน	วิรุฬหก
2	โกมุท	บัวโรย	ปากหุบ	ชาวชิตชิน	หิมพาน
3	ไชยามพวาน	เทา	ปากอ้า	ชาวชิตชิน	อิตาน
4	มาลุนทเกสร	เมฆ	ปากหุบ	ชาวชิตชิน	พฤตลบดี
5	วิมล	ดำ	ปากหุบ	ชาวชิตชิน	เสาร์
6	ไวยบุตร	เมฆแก่	ปากอ้า	ชาวชิตชิน	พิรุณ
7	สัตพลี	ขาว	ปากหุบ	ชาวชิตชิน	จันทร
8	สุรกานต์	เหลือง	ปากอ้า	ชาวชิตชิน	มหาไชย
9	สุรเสน	แสดหรือเขียว	ปากอ้า	ชาวชิตชิน	พุทธ
10	นิลขัน	หงส์ดิน	ปากอ้า	ชาวชมพู	พิฆเนศ
11	นิลปานัน	สัมฤทธิ์	ปากอ้า	ชาวชมพู	ราหู
12	นิลปาสัน	เลื่อมเหลือง	ปากอ้า	ชาวชมพู	ศุกร
13	นิลราช	น้ำไหล	ปากหุบ	ชาวชมพู	สมุทร
14	นิลเอก	ทองแดง	ปากหุบ	ชาวชมพู	พิณาย
15	วิสันตราวี	ลิ้นจี่	ปากอ้า	ชาวชมพู	อังคาร
16	กุมิตัน	ทอง	ปากหุบ	ไม่ปรากฏ	เกตุ
17	เกสรทมาลา	เหลืองอ่อน	ปากอ้า	ไม่ปรากฏ	ไพศรพนธ์
18	มายูร	ม่วงอ่อน	ปากอ้า	ไม่ปรากฏ	วิรุปักษ์

สิบแปดมงกุฏแต่ละตัวจะมีโคลงประจำภาพ ซึ่งจะบอกถึงสีและลักษณะ ตลอดจนภูมิหลัง

ภาพที่ 117

1. เกยूर

เกยूर นามเยียงนี้
 สีม่วงแกมม่วงน
 วิรุฬหกเวหา
 ชูช่วยรามศห้า

ในสกนธ์ นั้นถา
 เผือดคล้า
 หากแบ่ง ภาคแฮ
 หันเลี่ยนศึกอสูร

กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช

ภาพที่ 118

2. โกมุท

สมญาโกมุทผู้
 สิปทุมโรยบาน
 คือองค์พระหิมพาน
 หวังรบภาพณ์ฉลองได้

พิสดาร
 เปรียบได้
 ปันภาค
 บาทเบื่องอวตาร

พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค

ภาพที่ 119

3. ไชยามพวาน

คนธนำทัพไท้

นามว่าไชยามพวาน

สี่เทพะอีสาน

จตุจากสวรรคัลล

อวดาร

ภาพนี้

เทวบุตร

แบ่งเพียงภาคยัน

พระเทพกวี

ภาพที่ 120

4. มาลุนทเกษตร

ทวยหาญพระกฤษณผู้

คือ พฤษ์สบัติจร

มาลุนทเกษตร

สีเมฆเวียงฤทธิ์กล้า

ชาญสมร

จากฟ้า

นาม กบี่

กลั่นแก้วกลางนครค์

พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนทิติ

ภาพที่ 120

4. มาลุนทเกษตร

ทวยหาญพระกฤษณผู้

ชาญสมร

คือ พฤษภดิจร

จากฟ้า

มาลุนทเกษตร

นาม กบี่

สีเมฆเรืองฤทธิ์กล้า

กลั่นแก้วกลางนรงค์

พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต

ภาพที่ 122

6. ไวยบุตร

ไวยบุตรกบี่นี้

พิรุณเทพอวยพระราชาร

จติช่วยพิษณุราญ

สีเอก เมฆมัวฟ้า

เพลงขาม นามเอย

ท้าวหล้า

รอนราพณ์

มีดคลุ้ม ช่อมฝน

ขุนพิสนทสังมกิจ

ภาพที่ 123

7. ลัตพลี

จันทร์จติเป็นเพศพิน

ลีเศวตตำแห่งอา

นามลัตพลีตรา

ลิตแปดมงกุฎไว้

พงศ์สวา

ลักษณะไม้

ชอบผิด ทหารแฮ

ชื่อชี่ ชูเฉลิม

หลวงอิทรอาวุธ

ภาพที่ 124

8. สุรกานต์

สีเหลืองวานเรศร้าย
 สุรกานต์นามแสดง
 มหาชัยเอกองค์แปลง
 มาช่วยวาสุเทพท้าว

เริงแรง
 เดชห้าว
 เปลี่ยนภาค
 ล้มล้าง เหล่าอสูร

พระองค์เจ้าดิศวรรกุมาร

ภาพที่ 125

9. สุรเสน

วานรเดี่ยวเพชรน้ำ

คือพระพุทฺธสุดดุ

อาจปราบอสูรลุ

สีแดงสุดแกร่งกำ

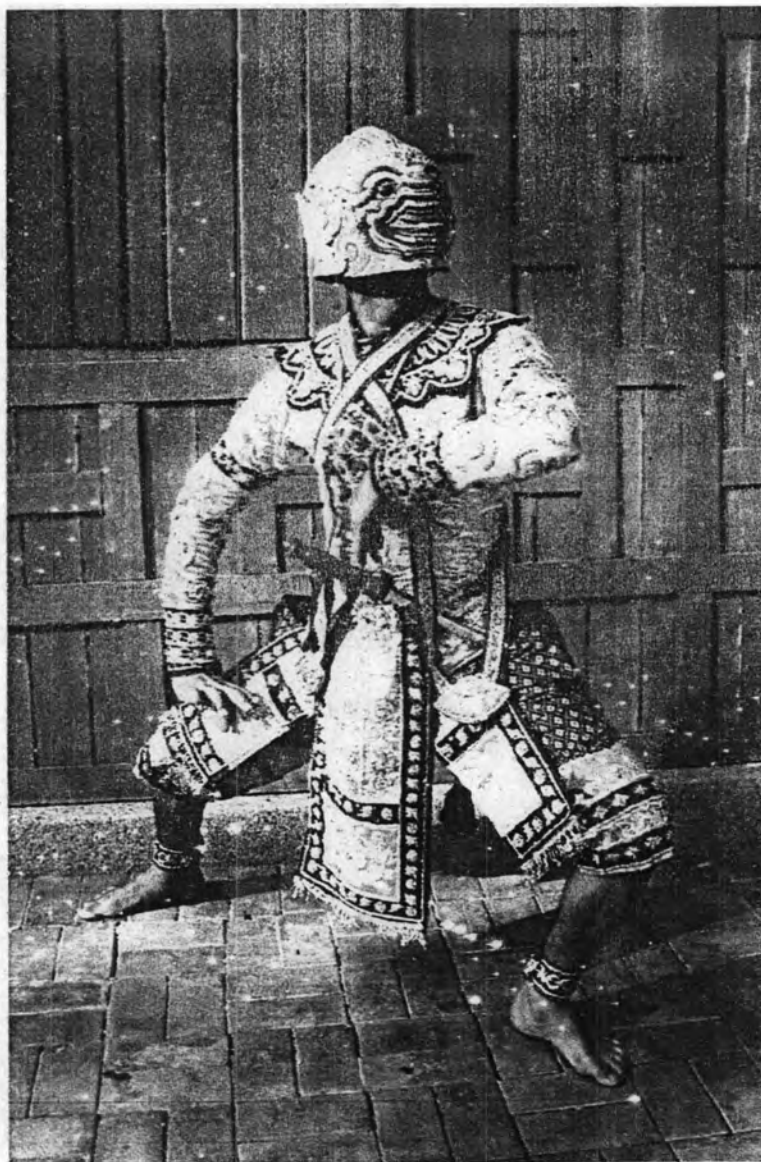
นามสุ - รเสน แอ

เดชล้ำ

ภฤฤทธิ เร็วเฮย

เกือบมั่นหนุมาน

ขุนวิสูตรเสนี

ภาพที่ 126

10. นิลขัน

พานรตนนี้

กายเลื่อมสีหงส์ดิน

คือพระพิเนตรผิน

เปรียบดุจขุนพลแก้ว

นามนิล- ขันพ่อ

เดชแก้ว

ผันภาค มานา

เกิดด้วยบุญรามา

ขุนวิสูตรเสณี

ภาพที่ 127

11. นิลปานัน

นิลปานันอยู่ด้าว

พวกสิบแปดมงกุฎ

คือองค์พระราหู

สีเล่ห์ สัมฤทธิ์ไฉ่

ชมพูนครเฮย

ชื่อไว้

มาจ - ตินา

เลิศล้ำฤทธิรงค์

พระยาศรีสิงหเทพ

ภาพที่ 128

12. นิลปาสัน

พระศุกร์อุบัติขึ้น
 เหลืองเลื่อมวรรณโลมา
 มีนามแน้นิลปา -
 แรงฤทธิเดชเก่งพร้อม

เป็นสวา
 คะมื่นยอม
 สันแหละ พ่อแฮย
 แพร่ทั้งชมพู

ขุนวิสุทรเสณี

ภาพที่ 129

13. นิลราช

พานรนิลราชกร้าว
สีเซนต์ลไฮไล
คือพระสมุทโรคล
เป็นทหารหรือแก้ว

ฤทธิไกร
สดแพรว
คลาศแบ่ง ภาคฤ
เด็กกล้าราวี

พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค

ภาพที่ 130

14. นิลเอก

นิลเอกตนนี้พระ
เป็นพวกสิบแปดมง
เนื่องขันตยวงศ์
สิดจตามพะแผ้ว

พินายลง อุบัตินา
กฎเกล้า
นครเขตต์ ชมพูเฮย
ผ่องแมนสุริยัน

พระยาศรีสิงหนเทพ

ภาพที่ 131

15. วิสันตราวี

ขุนพานนเรศรูปนี้

คือวิสันตราวี

อังคารเทพลี

กายกำเล่ห์สีลิน

นามมี

บอกสิ้น

ลาคแบ่ง มาฤา

จีล่วนแลงาม

กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช

ภาพที่ 132

16. กุมิตัน

รับภาพรูปบอกแจ้ง

ขุนกบี่ กุมิตัน

ฉวีศรีสุวรรณสร

พระเกตุแบ่งภาคร้าง

เทศพรรณ

ชื่ออ้าง

สอเหตุ เดิมพ่อ

โลกโพนเป็นสวา

พระเทพกวี

ภาพที่ 133

17. เกสรทมาลา

ไพศรพณ์ ผ้านาคตั้ง
สีเลื่อมเหลื่อมเทียมทา
เกสรทมาลา
ทุกราพณ์รอดฤทธิ์แล้ว

ตัวสวา หนึ่งแยะ
มาศแพรว
ภญาเดช
กลอกกล้า กลัวมือ

พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร

ภาพที่ 134

18. มายูร

วิรูปักษ์มรุเจ้า

เป็นกบี่มายูรยง

สีม่วงอ่อนพักตร์มวง -

รองบาทนารายณ์ล่าง

จตุลึง

อาจอ้าง

กฏสิบแปดนา

เค็กสั้นทมิฬศุณย์

หลวงอินทราวุธ

สืบทอดมรดกนับเป็นกลุ่มงานที่มีความสำคัญมาก เมื่อจัดกระบวนการจะเห็นได้ว่า วารสารทั้งฉบับแต่ตัวมีบทบาทในการแสดงแสนยานุภาพของกองทัพ การแสดงของสืบทอดมรดกจึง ต้องมีความพร้อมเพียง และแข็งแรงเป็นสำคัญ การจัดแถวของวารสารสืบทอดมรดกสิ่งที่สำคัญคือ การจัดสีตั้งแต่โบราณมีการจัดสีโดยคำนึงถึงสีกายของตัวสืบทอดมรดกไม่ให้สีที่คล้ายคลึงกันอยู่ใน ตำแหน่งที่ติดกัน ควรกำหนดให้สีติดกัน ขบวนทัพของโชนลิ่ง นอกจากคนธง เช่นลิ่ง สืบทอดมรดก และพญาวารสาร แล้วตามหลักฐานทางเอกสารปรากฏโชนลิ่งในตำแหน่งเดียวเพชรซึ่งในปัจจุบัน ไม่ได้มีการจัดแสดงแล้ว แม้นแต่เครื่องแต่งกายก็สูญหายหมดแล้ว ในที่นี้ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาเพื่อ เป็นความรู้ดังนี้ เตียวเพชร เป็นทหารลิ่งที่ใช้ผ้าตะบิดเป็นเกลียวโทกสีระชะมีด้วยกัน 9 นาย คือ

1. ญาณรสนันท์ บางทีเรียกว่ารสนันท์ เป็นชาวเมืองซีตชิน กายสีขาวกะบัง ปากหุบ
2. ทวิพท์ เป็นชาวเมืองซีตชิน กายสีดอกชบา ปากหุบ
3. ปิงคลา เป็นชาวเมืองซีตชิน กายสีเหลืองแก่ ปากหุบ
4. มหัทวิกัน เป็นชาวเมืองซีตชิน กายสีหงส์ชาติ ปากหุบ
5. มากัญจวิก เป็นชาวเมืองซีตชิน กายสีมอคราม (สีฟ้า) ปากหุบ
6. วาหุโรม หรือวาหิโรม เป็นชาวเมืองซีตชิน กายสีเหลืองเทา ปากหุบ
7. อุสุภศรรม บางทีเรียกว่า ศรรมเป็นชาวเมืองซีตชินกายสีน้ำเงินแก่อมม่วง ปากหุบ
8. โชนิมุข เป็นชาวเมืองชมพู กายสีกำมปู (เขียวอมดำ) ปากหุบ
9. นิลเกศิ์ ไม่ปรากฏว่าเป็นชาวเมืองใด กายสีแดงเหมือนดอกบัวบาน ผมหสีดำ

(ทหารลิ่งพวกนี้ไม่มีโคลงประจำภาพ)

3.5 การฝึกรำเพลงหน้าพาทย์

เพลงหน้าพาทย์ หมายถึง เพลงที่ใช้บรรเลงประกอบอากัปกิริยา อารมณ์ และ การเปลี่ยนแปลงอื่นๆของตัวละคร เพลงที่ใช้ประกอบนี้เรียกว่า เพลงหน้าพาทย์ ซึ่งมีท่วงทำนอง และ จังหวะที่กำหนดไว้เป็นแบบแผน รวมทั้งโอกาสในการบรรเลง เพลงประเภทนี้โดยทั่วไปจะไม่มีบทร้อง แต่ต่อมาได้มีการใส่บทร้องเข้าไป เพลงหน้าพาทย์นี้จะมีทำรำกำหนดไว้โดยเฉพาะ ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 2 แบบดังนี้

หน้าพาทย์ธรรมดา หมายถึงเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้รำประกอบกิริยาทั่วไป เช่น เพลง ช้า เพลงเร็ว เชิด เสมอ รัว เป็นต้น การรำหน้าพาทย์นี้เป็นการรำด้วยท่าหลัก และท่าเชื่อม ไม่มี ความหมายเกี่ยวกับการตีบท แต่ใช้ท่าหลักที่มีความสำคัญต่อการแสดง เป็นการรำรำให้เข้าถึง จังหวะเพลง

หน้าพาทย์ชั้นสูง หมายถึง เพลงหน้าพาทย์ที่ถือเป็นเพลงครุ มีความศักดิ์สิทธิ์ ศิลปินเมื่อได้ ยินจะแสดงความเคารพทันที ได้แก่ เพลงสาธุการ เพลงตระนิมิต เพลงบาทสฤณี และเพลงโลม – ตระนอน เป็นต้น

เพลงหน้าพาทย์ตระนิมิต มีกระบวนการทำรำที่ ภูมิฐาน สง่างาม ชูดหนึ่ง ผู้วิจัยได้นำกระบวนการทำ ต่อเนื่องมาเพื่อการศึกษาดังนี้

กระบวนการรำเพลงตระนิมิตโชนลิ่ง

ผู้ปฏิบัติอยู่ในท่า “หย่องขวา” มือซ้ายหักข้อมืออยู่ที่ระดับอก (ลิ้นปี) มือขวาเกาะสะเอว หน้ามองตรง ยกเท้าขวาขึ้นแล้ววางลง ในท่า “เก็บ” มือซ้ายและมือขวายกมาจับเข้าหาลำตัวที่ บริเวณราวนม ทางด้านขวา หน้ามองที่มือจับ ยกเท้าขวาขึ้นแล้ววางลง ยกเท้าซ้ายติด “ยึดกระทบ” ลงทางด้านซ้าย พร้อมกับมือทั้งสองที่จับม้วนมือในลักษณะไหว้ขึ้น แล้วลดมือกลับลงมาพนมอยู่ที่ บริเวณระดับอกในลักษณะมือลิ่ง หน้ามองตามมือ พร้อมกับวางเท้าซ้ายลงเต็มเหยียด เท้าขวา หลบเหยียด หน้ากลับมามองตรง ยกเท้าขวาขึ้นแล้ววางลง ในท่า “เก็บ” มือซ้ายและมือขวายกมา จับเข้าหาลำตัวที่บริเวณราวนม ทางด้านขวา หน้ามองที่มือจับ ยกเท้าซ้ายขึ้นแล้ววางลง ยกเท้าขวา ติด “ยึดกระทบ” ลงทางด้านขวา พร้อมกับมือทั้งสองที่จับม้วนมือในลักษณะไหว้ขึ้น แล้วลดมือกลับ ลงมาพนมอยู่ที่บริเวณระดับอกในลักษณะมือลิ่ง หน้ามองตามมือ พร้อมกับวางเท้าซ้ายลงเต็ม เหยียด เท้าขวาหลบเหยียด หน้ากลับมามองตรง สะดุ้งตัวขึ้น-ลง พร้อมกับยกคอกไปทางซ้ายตาม จังหวะเพลง สะดุ้งตัวขึ้น-ลง พร้อมกับยกคอกไปทางขวาตามจังหวะเพลง ยกเท้าขวาขึ้นแล้ววางลง ในท่า “เก็บ” มือซ้ายและมือขวายังพนมมืออยู่ในท่าเดิม ยกเท้าขวาขึ้นแล้ววางลง ยกเท้าซ้ายติด “ยึดกระทบ” ลงเต็มเหยียดนำหน้าก้อยทางด้านซ้าย มือทั้งสองข้างยังคงเดิม หน้ามองตรง สะดุ้งตัว ขึ้น-ลง พร้อมกับยกคอกไปทางขวาตามจังหวะเพลง สะดุ้งตัวขึ้น-ลง พร้อมกับยกคอกไปทางซ้ายตาม จังหวะเพลง ยกเท้าซ้ายขึ้นแล้ววางลง ในท่า “เก็บ” มือซ้ายจับม้วนมือลง มือขวาเข้าอกหักข้อมือลง หน้ามองมือจับทางซ้าย ยกเท้าซ้ายขึ้นแล้ววางลง ยกเท้าขวาติด “ยึดกระทบ” ลงทางด้านขวา พร้อม กับมือซ้ายจับสอดขึ้นมาตั้งวง (ในลักษณะท่า3) มือขวาเข้าอกหักข้อมือลงหน้ามองมือซ้าย พร้อม กับวางเท้าขวาลงเต็มเหยียด เท้าซ้ายหลบเหยียด สะดุ้งตัวขึ้น-ลง พร้อมกับยกคอกไปทางซ้ายตาม จังหวะเพลง สะดุ้งตัวขึ้น-ลง พร้อมกับยกคอกไปทางขวาตามจังหวะเพลง ยกเท้าขวาขึ้นแล้ววางลง ในท่า “เก็บ” มือขวาจับม้วนมือลง มือซ้ายเข้าอกหักข้อมือลง หน้ามองมือจับทางขวา ยกเท้าขวาขึ้น แล้ววางลง ยกเท้าซ้ายติด “ยึดกระทบ” ลงทางด้านซ้าย พร้อมกับมือซ้ายจับสอดขึ้นมาตั้งวง (ในลักษณะท่า3) มือซ้ายเข้าอกหักข้อมือลงหน้ามองมือขวา พร้อมกับวางเท้าซ้ายลงเต็มเหยียด เท้า ขวาลบเหยียด สะดุ้งตัวขึ้น-ลง พร้อมกับยกคอกไปทางขวาตามจังหวะเพลง สะดุ้งตัวขึ้น-ลง พร้อม กับยกคอกไปทางซ้ายตามจังหวะเพลง ยกเท้าซ้ายขึ้นแล้ววางลง ในท่า “เก็บ” มือขวาจับหักข้อมือเข้า

หาลำตัวบริเวณราวนม มือซ้ายตั้งวงลิงหักข้อมือขึ้น อยู่บริเวณราวนม หน้ามองตรง ยกเท้าซ้ายขึ้น แล้ววางลง ยกเท้าขวาติด“ยึดกระทบ” ลงทางด้านขวา พร้อมกับมือขวาม้วนขึ้น พลิกมือซ้ายลงในท่าผาลา พร้อมกับวางเท้าขวาลงเต็มเหลี่ยม เท้าซ้ายหลบเหลี่ยม สะดุ้งตัวขึ้น-ลง พร้อมกับยกคอไปทางซ้ายตามจังหวะเพลง สะดุ้งตัวขึ้น-ลง พร้อมกับยกคอไปทางขวาตามจังหวะเพลง ยกเท้าขวาขึ้นแล้ววางลง ในท่า “เก็บ” มือซ้ายจับหักข้อมือเข้าหาลำตัวบริเวณราวนม มือขวาดังวงลิงหักข้อมือขึ้น อยู่บริเวณราวนม หน้ามองตรง ยกเท้าขวาขึ้นแล้ววางลง ยกเท้าซ้ายติด“ยึดกระทบ” ลงทางด้านซ้าย พร้อมกับมือซ้ายม้วนขึ้น พลิกมือขวาลงในท่าผาลา พร้อมกับวางเท้าซ้ายลงเต็มเหลี่ยม เท้าขวาหลบเหลี่ยม สะดุ้งตัวขึ้น-ลง พร้อมกับยกคอไปทางขวาตามจังหวะเพลง สะดุ้งตัวขึ้น-ลง พร้อมกับยกคอไปทางซ้ายตามจังหวะเพลง ยกเท้าซ้ายขึ้นแล้ววางลง ในท่า“เก็บ” มือซ้ายจับสอดหักข้อมือลง มือขวาหงายข้อมือขึ้นตั้งวงลิง ยกเท้าซ้ายขึ้นแล้ววางลงยกเท้าขวาติด“ยึดกระทบ” ลงทางด้านขวา พร้อมกับมือซ้ายที่จับสอดม้วนขึ้นตั้งวง แขนขวาหมุนตั้งข้อมือขึ้นตั้งวงลิง(ในท่าสอดสูง) หน้ามองมือซ้าย พร้อมกับวางเท้าขวาลงเต็มเหลี่ยม เท้าซ้ายหลบเหลี่ยม สะดุ้งตัวขึ้น-ลง พร้อมกับยกคอไปทางซ้ายตามจังหวะเพลง สะดุ้งตัวขึ้น-ลง พร้อมกับยกคอไปทางขวาตามจังหวะเพลง ยกเท้าขวาขึ้นแล้ววางลง ในท่า“เก็บ” มือขวาจับสอดหักข้อมือลง มือซ้ายหงายข้อมือขึ้นตั้งวงลิง ยกเท้าขวาขึ้นแล้ววางลง ยกเท้าซ้ายติด“ยึดกระทบ” ลงทางด้านซ้าย พร้อมกับมือขวาที่จับสอดม้วนขึ้นตั้งวง แขนซ้ายหมุนตั้งข้อมือขึ้นตั้งวงลิง(ในท่าสอดสูง)หน้ามองมือขวา พร้อมกับวางเท้าซ้ายลงเต็มเหลี่ยม เท้าขวาหลบเหลี่ยม ยกคอ 9 ครั้ง ตามจังหวะเพลง จังหวะที่ 3 ให้เปลี่ยนหน้ามามองตรงพร้อมกับยกคอทำสลับกันไปจนครบ 9 ครั้ง ยกเท้าขวาขึ้นแล้ววางลงในท่า ยกเท้าซ้ายติด“ยึดกระทบ” ลงทางด้านซ้าย พร้อมกับมือทั้งสองที่จับม้วนมือในลักษณะไหวขึ้น แล้วลดมือกลับลงมาพนมอยู่ที่บริเวณระดับอกในลักษณะมือลิง หน้ามองตามมือ พร้อมกับวางเท้าซ้ายลงเต็มเหลี่ยม เท้าขวาหลบเหลี่ยมหน้ากลับมามองตรง ยกเท้าขวาขึ้นแล้ววางลง ในท่า“เก็บ” มือซ้ายและมือขวายกมาจับเข้าหาลำตัวที่บริเวณราวนม ทางด้านขวา หน้ามองที่มือจับ ยกเท้าซ้ายขึ้นแล้ววางลง ยกเท้าขวาติด“ยึดกระทบ” ลงทางด้านขวา พร้อมกับมือทั้งสองที่จับม้วนมือในลักษณะไหวขึ้นแล้วลดมือกลับลงมาพนมอยู่ที่บริเวณอกในลักษณะมือลิง หน้ามองตามมือ พร้อมกับวางเท้าขวาลงเต็มเหลี่ยม เท้าซ้ายหลบเหลี่ยมหน้ากลับมามองตรง กระโดดลงเฉียงตัว ท่ามุม 45 องศา ให้เท้าขวาเต็มเหลี่ยม เท้าซ้ายหลบเหลี่ยม มือทั้งสองจับคว่ำลง หน้ามองทางซ้ายยึดตัวขึ้นเล็กน้อยพร้อมกับคล้ายมือทั้งสองที่จับอยู่ หน้ามองทางซ้ายหมุนตัวกลับยกเท้าซ้ายติด มือทั้งสองจับเข้าหาลำตัวบริเวณราวนม หน้ามองมือที่จับ“ยึดกระทบ” ลงทางด้านซ้าย พร้อมกับมือทั้งสองที่จับม้วนมือในลักษณะไหวขึ้นแล้วลดมือกลับลงมาพนมอยู่ที่บริเวณอกในลักษณะมือลิง หน้ามองตามมือ พร้อมกับวางเท้าซ้ายลงเต็มเหลี่ยม เท้าขวาหลบเหลี่ยมหน้ากลับมามองทางไหล่ขวากระโดดหมุนตัวกลับ

ยกเท้าขวาติด มือขวาเข้าอก มือซ้ายตั้งวงที่หน้าขา หน้ามองทงไหลซ้าย ยึดกระทบแล้วเก็บ หน้าหันกลับมาองทางขวา

เพลงหน้าพาทย์ที่ผู้วิจัยนำมากล่าวถึงอีกชุดหนึ่ง คือเพลงหน้าพาทย์โลม - ตระนอน ซึ่งถือได้ว่ามีกระบวนการทำพลิกแพลงแตกต่างจากกระบวนการของโขนตัวอื่นโดยสิ้นเชิง ด้วยกลเม็ดเด็ดพรายต่างๆที่โขนลิงต้องเรียนรู้อย่างละเอียด ตัวต่อตัว เพราะนอกจากกระบวนการเฉพาะของโขนตัวลิงจะปรากฏเด่นชัดแล้ว กระบวนการที่ต้องแสดงความสัมพันธ์ระหว่างลิงกับนางก็มีกลเม็ดเฉพาะที่ทั้งสองฝ่ายจะต้องฝึกฝนไปพร้อมๆกัน ความนุ่มนวล กิริยาอ่อนช้อยของตัวนาง กับท่าทางปราดเปรียว คล่องแคล่ว ว่องไวของตัวลิง จะต้องดำเนินไปด้วยกันอย่างงดงามตามแบบนาฏศิลป์ไทย

ภาพที่ 135 หนุมาน และนางสุพรรณมัจฉารำหน้าพาทย์โลม - ตระนอน

3.6 การฝึกกลเม็ดเด็ดพรายท่ารบพิเศษ

การฝึกหัดกระบวนการรบพิเศษเป็นสิ่งสำคัญยิ่งเพราะ การแสดงโขนมีเนื้อเรื่องที่เป็น การต่อสู้เป็นส่วนใหญ่ พญาวานรที่มีบทบาทเกี่ยวกับการต่อสู้มากที่สุดเห็นจะเป็นหนุมาน

กระบวนการรบพิเศษ เป็นกระบวนการระหว่างพญาวานรกับพญายักษ์ ซึ่งจะมี กลเม็ดเด็ดพรายทั้งของฝ่ายลิงและฝ่ายยักษ์ กระบวนการรบพิเศษนี้ปรากฏเป็นท่าเฉพาะ ดังนี้

1. หนุมาน รบ วิรุณจำบัง
2. หนุมาน รบ บรรลัยกัลป์
3. สุครีพ หนุมาน องคต รบ กุมภกรรณ

ท่ารบพิเศษ ตอน หนุมานรบวิรุณจำบัง มีลักษณะเฉพาะด้วยเนื้อหาของตัวยักษ์

แต่แต่ละตัวมีความแตกต่างกัน ครูผู้สร้างสรรค์ประดิษฐ์กระบวนการทำค้ำนี้ถึงขั้นนี้ด้วยจึงจะเห็นได้ กระบวนการทำกับประวัติของตัวอักษรจะมีความสอดคล้องกลมกลืนกัน เพราะฉะนั้นก่อนอื่นควรศึกษา ประวัติความเป็นมาของตัวอักษรดังกล่าวก่อน ดังนี้

วิรุญจำบัง เป็นพญายักษ์ บุตรพญาชูชนม์แห่งกรุงจารึกแคว้นชนบท ภายสีมอหมึก ทรงมงกุฎทางไก่อ มีน้ำร่วมใจชื่อนิลพาทู สามารถหายตัวได้ทั้งตัวเองและม้า เมื่อยกกองทัพไปช่วยศึกสงครามที่ลังกาเพื่อสมทบกับทัพของสัตถาสูร แต่ต่อมาก็ได้ทราบข่าวว่าสัตถาสูรถูกสังหารเสียแล้ว วิรุญจำบังหายตัวเข้าไปตระเวนดูในกองทัพของพระราม ฝ่ายพระรามรู้กลอุบายจึงแฉงสรไปถูกม้าทรงของวิรุญจำบังตาย วิรุญจำบังจึงหนี พระรามจึงใช้ให้หนุมานติดตามไป วิรุญจำบังหนีไปซ่อนตัวในฟองน้ำแข็งเขาอศรกรรม หนุมานติดตามไปจนพบเข้าต่อสู้กัน สุดท้ายวิรุญจำบังก็ถูกหนุมานสังหาร

กระบวนการทำทางการต่อสู้ ซึ่งเป็นท่ารบพิเศษ เริ่มตั้งแต่หนุมานติดตามและค้นหา วิรุญจำบังในแม่น้ำ กระบวนการค้นหาในแม่น้ำ เรียกว่า ทำค้ำฟอง ในตอนที่ปีพาทย์บรรเลงเพลงได้ หนุมานทำทำค้ำฟอง ตะล่อมแต่ละด้าน รวบฟองค้นหาวิรุญจำบัง ปฏิบัติทำค้ำฟองอยู่ 3 ครั้ง กระบวนการในช่วงนี้มีกลเม็ดของ ทำลำล็กน้ำ ทำตะล่อมฟองน้ำ และทำกอบฟองทิ้งไปด้านหลัง โคนหน้าวิรุญจำบัง หนุมานถูกถีบด้านหลังม้วนตัวหนี จากนั้นจึงเข้าต่อสู้กันในท่ารบอันเป็นท่าหลัก ท่า 1 และท่า 2

ท่ารบพิเศษที่มีการเพิ่มเติมก็คือ ทำดิ่งกระบอง ในระหว่างต่อสู้ตามกระบวนการ 1-2 ช่วงท้ายหนุมานปิดกระบองแล้วคว่ำดิ่งกระบองจากวิรุญจำบังยื้อไปมา 3 ครั้ง หนุมานก็เหวี่ยงวิรุญจำบังมาทางด้านขวาแย่งกระบองมาได้วิรุญจำบังล้ม หนุมานทำท่าเยาะเย้ยเข้าหาวิรุญจำบังและตีวิรุญจำบังด้วยกระบองของตนเองจนวิรุญจำบังเสียชีวิต กระบวนการท่ารบพิเศษนี้ต้องมีความสัมพันธ์กันระหว่างลิงกับยักษ์ ซึ่งจะต้องได้รับการถ่ายทอดและฝึกหัดรวมกับยักษ์ เพื่อให้เกิดความคล่องแคล่วและแข็งแรง

ภาพที่ 136 การต่อสู้ระหว่างหนุมานกับวิรุณจำบัง
(ที่มา : สูจิบัตรการแสดงโขนชุดศึกกัศัตราสูร - วิรุณจำบัง)

ท่ารบพิเศษ ตอน หนุมานรบบรรลัยกัลป์ มีลักษณะเฉพาะด้วยเนื้อหาเช่นเดียวกับ
วิรุณจำบัง จึงจำเป็นต้องศึกษาประวัติความเป็นมาของตัวยักษ์ไว้ดังนี้

บรรลัยกัลป์ พญายักษ์โอรสทศกัณฐ์กับนางกาลอัคคี (นางกาลอัคคีเป็นบุตรีทำว
กาลนาค ซึ่งเป็นเจ้าแห่งนาคครองภพบาดาล) บรรลัยกัลป์กายสีแดง ทรงมงกุฎน้ำเต้าเพียง อยู่กับ
ตาที่เมืองบาดาล ต่อมาคิดถึงบิดาจึงขึ้นมาบนโลกมนุษย์ รู้ข่าวว่าบิดาเสียชีวิตด้วยข้าศึกจึงออก
ติดตามกองทัพพระราม ซึ่งเดินทางออกจากกรุงลงกาถึงโยธยา ในระหว่างทางฝ่ายพระรามรู้ตัว
ก่อนจึงใช้ให้หนุมานออกไปต่อสู้ หนุมานรู้ว่าบรรลัยกัลป์เป็นยักษ์มีฤทธิ์มาก จึงหาวิธีหลอกล่อโดย
แปลงตัวเป็นควายป่าติดหล่มโคลนอยู่ในระหว่างทางที่บรรลัยกัลป์ต้องผ่าน แล้วหนุมานแปลงก็ร้อง
เรียกให้บรรลัยกัลป์ช่วย บรรลัยกัลป์หลงกลเข้าช่วยเหลือควายป่า (หนุมานแปลง) หนุมานทำเช่นนี้
ก็เพื่อจะให้บรรลัยกัลป์หมดแรงเป็นการตัดกำลังคู่ต่อสู้ จากนั้นหนุมานก็กลับร่างแล้วเข้าต่อสู้กับ
บรรลัยกัลป์ แต่เนื่องจากบรรลัยกัลป์เป็นเชื้อสายพญานาคลำตัวจึงลื่นหนุมานไม่สามารถจับตัวได้
ยากต่อการเข้าต่อสู้ประชิดตัวหนุมานจึงคิดหาวิธีโดยใช้ทรายสาดใส่ตัวบรรลัยกัลป์ จนสามารถจับ
ตัวบรรลัยกัลป์ได้ และในที่สุดก็สังหารบรรลัยกัลป์และตัดหัวมาถวายพระรามได้

กระบวนการทำการต่อสู้ซึ่งเป็นที่รบพิเศษ เริ่มตั้งแต่หนุมานเข้าต่อสู้กับบรรลัยกัลป์
แล้วไม่สามารถจับตัวได้เพราะตัวของบรรลัยกัลป์ลื่น หนุมานจึงต้องสาดทรายใส่บรรลัยกัลป์
เพื่อให้สามารถจับตัวได้และเข้าต่อสู้ในท่ารบท่าที่ 4 จากนั้นบรรลัยกัลป์ถูกตีล้มลง หนุมาน

ตามใช้เท้าซ้ายเหยียบขาขวายักษ์ มือซ้ายจับหัวบรรลัยกัลป์ มือขวาดึงตรีทำท่าเงื้อ จากนั้นก็ฟันลง บรรลัยกัลป์ก็ลุกขึ้นเข้เข้าประตูทางซ้าย หนุมานตามไปด้วยและออกมาพร้อมกับหัวของบรรลัยกัลป์

ภาพที่ 137 การต่อสู้ระหว่างหนุมานกับบรรลัยกัลป์

(ที่มา: สูจิบัตรการแสดงโขนชุดปราบไธรสทศกัณฐ์)

ทำรบพิเศษ ตอน สุครีพ หนุมาน องคต รบกุมภกรรณ (ตอนสุครีพดอนตันรัง) มีลักษณะเฉพาะด้วยเนื้อหาและจำนวนผู้ทำการต่อสู้จึงจำเป็นต้องศึกษาความเป็นมาซึ่งมีเนื้อหา ดังนี้
 กุมภกรรณ พญายักษ์ ลูกท้าวลัสเตียนกับนางรัชฎา น้องถัดจากทศกัณฐ์ พี่เภาอุปราชแห่งเมืองลงกา ผิวสีเขียว ไม่สวมมงกุฏ มีหน้าด้านหลังอีกสามหน้าเพื่อให้ต่างจากเสนายักษ์ ชายาชื่อนางจันทวดี มีสนมเอกชื่อนางคันธมาลี ครั้งแรกออกรบกับสุครีพ กุมภกรรณออกอุบายให้สุครีพไปดอนตันรัง ณ ทวีปอุดร เพื่อให้หมดแรงไปก่อนโดยหลอกว่าถ้าดอนตันรังมาได้จะยอมแพ้สุครีพไม่รู้ทันจึงยอมไปดอนตันรังเอามาให้ กุมภกรรณไม่รอให้ทันตั้งตัวก็รีบโถมเข้าตีสุครีพจนเสียท่า แล้วเอาแขนหนีบหัวสุครีพไว้ที่รักแร้พามาจนใกล้กรุงลงกา หนุมานและองคตตามมาช่วยไว้ได้ทัน จนเกิดกระบวนทำรบพิเศษ

กระบวนทำการต่อสู้ ซึ่งเป็นทำรบพิเศษเริ่มจากหนุมานและองคตเข้ามาช่วยสุครีพ โดยดึงเอาสุครีพออกมาจากรักแร้ของกุมภกรรณ แล้วทั้งสาม เข้าต่อสู้พร้อมกัน

ท่าที่ 1 หนุมานและองคตเข้าช่วยสุครีพโดยช่วยกันดึง และตีกุมภกรรณออกไปสุครีพเหนื่อยจากการที่ไปดอนตันรังจึงนั่งแล้วให้องคตนวด

ท่าที่ 2 หนุมานเข้ารบ โดยปิดกระบองกุมภกรรณไปทางขวา และทางซ้าย จากนั้นก็ดอนเท้าลงหลังทิศ 3 จีบ 2 มือ ทำท่าเหมือนจะจับแต่แล้วหนุมานก็ล้มตัวลงรอดตัว กุมภกรรณมาอยู่ด้านหลังแล้วรวบแขนทั้ง 2 ข้างจับไว้

ท่าที่ 3 องคตช่วยจับแขนกุมภกรรณด้านหน้า แล้วต่างร้องเรียกสุครีพให้มาช่วยจัดการกับกุมภกรรณ สุครีพก็วิ่งแต่ตื่นดีใจ โดยยกเท้าซ้ายขึ้นกระโดด แล้วยกเท้าขวาขึ้นกระโดด จากนั้นก็ยกเท้าซ้ายขึ้นกระโดดแล้วล้มลง ทั้งสองยังคงจับกุมภกรรณอยู่ และเรียกสุครีพให้มาจัดการ สุครีพบอกจับให้มันแล้วทำท่านุ่งผ้า จากนั้นก็กระโดดถีบด้วยเท้าขวา ถูกแขนองคตที่จับหลุดออก องคตมาพุงสุครีพ หนุมานรบทำปัดกระบอง

ท่าที่ 4 หนุมานกลับมาอยู่ข้างสุครีพ หนุมานเข้ารบกับกุมภกรรณ ผ่าน องคตเข้ารบผ่าน

ท่าที่ 5 สุครีพตีกุมภกรรณ โดย กุมภกรรณทำท่าค้ำจะจับสุครีพ แต่สุครีพหลบซ้ายและขวา ออกมาแล้วถีบหลังกุมภกรรณ จากนั้นก็วิ่งมาหาหนุมานและองคตซึ่งรออยู่ด้านซ้าย (ซ้ายมือผู้แสดง)

ท่าที่ 6 เข้ารบต่อ หนุมานเข้ารบก่อน ตามด้วยองคต สุครีพกำลังนั่งนวดตัวเอง อยู่ด้วยความเมื่อยล้า กุมภกรรณกระทับเท้า สุครีพตกกลัว

ท่าที่ 7 สุครีพหลอกให้ดูนก โดยกุมภกรรณจับกระบองจะตีสุครีพ สุครีพจึงหลอกให้ดูนกบนท้องฟ้า กุมภกรรณเชื่อจึงเงยหน้าขึ้นมอง สุครีพดึงเคราแล้ววิ่งหนีกลับไปหาหนุมานและองคต ที่รออยู่ทางด้านขวา กุมภกรรณเจ็บคาง

ท่าที่ 8 สุครีพกลับมาอยู่ข้างหนุมานและองคต

ท่าที่ 9 องคตเข้าจับได้ โดยการรบทำท่าจับกระบองไปทางขวาและซ้าย แล้วจับมือทั้ง 2 ข้างของกุมภกรรณ พร้อมกับเหวี่ยงตัวมาทางซ้าย

ท่าที่ 10 หนุมานเข้าช่วยจับกุมภกรรณไว้ได้ โดยหนุมานเข้าจับทางด้านหลัง แล้วเรียกให้สุครีพเข้ามาช่วยจัดการ สุครีพทำท่าล้มหมัดไปมา แล้วเข้าชก แต่พลาดไปถูกหนุมานล้มลง ทำให้กุมภกรรณหลุดจากการถูกจับ องคตเข้ารบ แล้วกลับไปอยู่ด้านเดียวกับสุครีพและหนุมาน

ท่าที่ 11 องคตเข้ามาอยู่ด้านขวา แล้วเข้ารบผ่านหนุมานเข้ารบผ่าน

ท่าที่ 12 สุครีพอยู่ตัวเดียว กุมภกรรณจะตีด้วยกระบอง แต่สุครีพหลบหันหนีมาอยู่ด้านซ้าย

ท่าที่ 13 สุครีพอยู่กับหนุมานและองคตทางด้านซ้าย แล้วหนุมานเข้ารบผ่าน องคตเข้ารบผ่าน ในระหว่างที่กุมภกรรณกำลังจ้องมองทางองคต สุครีพก็หลบหนีมาเลย

ท่าที่ 14 สุครีพเดินเหยียดกุมภกรรณ โดยยกเท้าซ้ายกระโดด วางลงแล้วยกเท้าขวากระโดดวางลง แล้วยกเท้าซ้ายกระโดดล้มลง หนุมานเข้าช่วยพุงขึ้น

ท่าที่ 15 องคตเข้าจับได้ เข้ารบทำท่าปัดกระบองทางขวาและซ้ายแล้วจับมือทั้งสองข้างไว้

ท่าที่ 16 หนุมานเข้าช่วยองคตจับกุมภกรรณไว้ได้โดยหนุมานจับทางด้านหลัง แล้วเรียกให้สุครีพมาช่วยจัดการ สุครีพทำท่าลั่นศอกไปมา แล้วศอกลง แต่พลาดไปถูกองคตล้มลงทำให้กุมภกรรณหลุดจากการถูกจับ หนุมานต้องเข้ารบ แล้วกลับไปอยู่ด้านเดียวกลับสุครีพและองคต

ท่าที่ 17 หนุมานกลับมาอยู่ด้านขวา แล้วก็ปรึกษากันว่าจะต้องช่วยกันจับกุมภกรรณพร้อมกันทั้งสามตัว โดยหนุมานเข้ารบทำท่าปิดกระบังขวา ซ้าย และผ่านออกไป

ท่าที่ 18 องคต จับกุมภกรรณทำท่าพลาดเชิง โดยเข้ารบประจันหน้า ปิดกระบังไปทางขวา แล้วกระโดดยกเท้าขวามาวางพาดที่แขนซ้ายกุมภกรรณ พร้อมกับหลบเข้าขวาลง มือซ้ายโอบหลัง มือขวาที่ถืออาวุธขัดกับมือขวาของกุมภกรรณ ในระดับวงสูงแล้วตีอาวุธกระทบกัน

ท่าที่ 19 ก้าวเท้าขวามาข้างหน้าพร้อมกับหันตัวทางขวามา ยกเท้าซ้ายหนีบช่องมือซ้ายเข้าอก มือขวาถืออาวุธตั้งวงล่าง แล้ววางเท้าซ้ายกระโดดยกเท้าขวาวางลงยกเท้าซ้ายแล้ววางลงในท่าหย่อง แล้วปิดอาวุธไปทางขวาจากนั้นก็กระโดดยกเท้าขวาเหยียบที่ต้นขาซ้ายของกุมภกรรณ มือซ้ายโอบหลังตรงสะเอว มือขวาถืออาวุธขัดกับมือขวาของกุมภกรรณในระดับวงสูง

ท่าที่ 20 สุครีพและหนุมานเข้ารบพร้อมกัน ในระหว่างที่องคตจับกุมภกรรณไว้ สุครีพก็เข้าทางขวามือ สุครีพยกเท้าซ้ายเหยียบขาขวากุมภกรรณ มือทั้ง 2 จับลำตัวแล้วก้มหน้าลงทำกัก ส่วนหนุมานก็เข้ามาเหยียบด้วยเท้าขวา มือซ้ายจับแขนซ้าย มือขวาจับลำตัว แล้วก้มลงกัก

ภาพที่ 138 การต่อสู้ระหว่างสุครีพ หนุมาน และองคต กับกุมภกรรณ

ที่มา : หนังสืออธิบายนาฏศิลป์ไทย

กุ่มภกรรณถูกรุมเตะเข้าประตูทางซ้าย พญาวานรทั้ง 3 ติดตามไป องคตกระโดดใช้พระขรรค์แทงลงในทำนอง หมอบก้มหน้า หนุมานปฏิบัติตามเช่นเดียวกัน และสุครีพก็ตามมาปฏิบัติเช่นเดียวกัน จากนั้นสุครีพก็ดึงหนุมาน และองคตลุกขึ้น สุครีพเข้าไปทำท่าเงี้ยวต่อสู้นุมาน ดึงออก หนุมานทำท่าเงี้ยวต่อสู้อองคตดึงออก องคตทำท่าเงี้ยวต่อสู้อุครีพดึงออกสุครีพทำท่าเงี้ยวต่อสู้นุมานและองคตผลักสุครีพเข้าไป แล้วกลับมาทำไม่รู้ไม่ชี้ สุครีพเมื่อออกมาเห็นว่าพญาวานรทั้งสองไม่สนใจ แล้วแกลังตนจึงดับหลัง แล้วก็หันมาเจรจากันว่าตนกลัวความผิดที่ทำงานไม่สำเร็จแล้วยังถูกกุ่มภกรรณจับไว้ หนุมานกล่าวว่าไม่เป็นไร จะช่วยพูดให้ ดังนั้น จึงออกเดินทางกลับพลับพลาเพื่อไปเฝ้าพระราม

พญาวานรผลัดกันเข้ารบและช่วยกันต่อสู้ อันมีกระบวนท่าพิเศษอยู่หลายท่าด้วยกัน ทั้งท่ารบเดี่ยว รบคู่ และท่ารบพร้อมกันของสามลิง ซึ่งจะต้องใช้ความชำนาญในการแสดง การเข้ารบแต่ละชั้นตอนมีกระบวนท่าเฉพาะ ผู้แสดงต้องทำความเข้าใจ ต้องรู้ว่าเมื่อใดจะเข้าต่อสู้ เมื่อใดจะคอยดูเชิง เมื่อใดจะหนีออก ซึ่งเมื่อได้รับการถ่ายทอดแล้ว จะต้องจดจำให้ได้เป็นอย่างดี

กระบวนท่ารบพิเศษทั้ง 3 แบบ นับเป็นกระบวนท่าที่สำคัญยิ่ง กลเม็ดเด็ดพรายของกระบวนท่าที่ปรากฏ เป็นภูมิปัญญาของปรมาจารย์ด้านนาฏยศิลป์โขนที่คิดสร้างสรรค์ ทำให้การแสดงออกของโขนตัวลิงมีลักษณะเด่นที่แตกต่างจากการแสดงของโขนตัวอื่น

นอกนี้ยังมีในเรื่องของการขึ้นลอยซึ่งโขนตัวลิงจะต้องขึ้นเหยียบด้วยกษัตริย์ขึ้นทำท่า มีหลายกระบวนท่าด้วยกัน สำหรับการขึ้นลอยที่เป็นท่าหลักนั้นมี 2 ท่า ดังนี้

ท่าลอยหนึ่ง เมื่อฝ่ายยักษ์เข้าตีสองครั้งแล้วย่อเหลี่ยมอัด มือขวาที่ถืออาวุธตั้งวงบนมือซ้ายมาจับที่รัดสะเอวของลิง โดยจับอ้อมเอวไปด้านหลัง ฝ่ายลิงใช้เท้าซ้ายเหยียบที่หน้าขา ด้านซ้ายของยักษ์ ให้ชิดสะโพก โดยตะแคงเท้า มือซ้ายจับอาวุธ ถีบตัวขึ้นไปยืนบนขายักษ์ ดึงเข้าซ้าย ยกขาขวานับบ่นอง มือขวาทำท่าเงี้ยว

Single combat: Phrasaban versus Akseman.

ภาพที่ 139 ทำרבขึ้นลอยหนึ่ง

ที่มา : ไปสการ์ดของกรมศิลปากร

ท่าลอยสอง เมื่อฝ่ายยักษ์เข้าตีสองครั้งแล้วย่อเหลี่ยมอัด มือขวาที่ถืออาวุธตั้งวงบนมือซ้ายมาจับที่รัดสะเอวของลิง โดยจับอ้อมเอวไปด้านหลัง ฝ่ายลิงใช้เท้าขวาเหยียบที่หน้าขา ด้านซ้ายของยักษ์ ให้ชิดสะโพก โดยตะแคงเท้า มือซ้ายจับอาวุธ ถีบตัวขึ้นไปยืนบนขาของยักษ์ ดึงเข่าขวา ขาซ้ายเหยียบที่ต้นแขนของยักษ์

ภาพที่ 140 ทำרבขึ้นลอยสอง

ที่มา : สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ

นอกจากนี้ยังมีการขึ้นลอยพิเศษอีกหลายท่า เช่น

ท่ารบขึ้นลอยพิเศษเกี่ยวคอ

เมื่อฝ่ายยักษ์เข้าตีสองครั้งแล้วย่อเหลี่ยมอัด มือขวาที่ถืออาวุธตั้งวงบน มือซ้ายมาจับที่รัดสะเอวของลิง โดยจับอ้อมเอวไปด้านหลัง ฝ่ายลิงใช้เท้าขวาเหยียบที่หน้าขาด้านซ้ายของยักษ์ ให้ชิดสะโพก โดยตะแคงเท้า มือซ้ายจับอาวุธ ถีบตัวขึ้นไปยืนบนบรุษยักษ์ ตั้งเข่าขวา แล้วสอดเท้าซ้ายในช่องคอยักษ์อ้อมไปด้านหลัง เกี่ยวไว้กับบรุษยักษ์อีกข้างหนึ่ง แล้วพลิกตัวทำท่าป้องอาวุธ เมื่อจะออกจากลอยให้ฝ่ายลิงปล่อยเท้าซ้ายที่เกี่ยวบรุษยักษ์พลิกตัวก้าวเท้าซ้ายลงพื้น ย่อเข่า ให้มือทั้งสองเท้าลงที่พื้น ขณะที่เท้าขวายังพาดอยู่ที่บรุษยักษ์ ฝ่ายยักษ์รูดมือลงมาจับที่ข้อเท้าขวาของลิง แล้วพลิกตัวท่าท่าเตะด้วยเท้าขวา พร้อมกับฝ่ายลิงท่าท่าสะอีกตัวขึ้น ใช้มือซ้ายรับเท้าขวาของยักษ์ มือขวาที่ถืออาวุธยันกันไว้ แล้วท่าท่าเลาะตีออก

ภาพที่ 141 ท่ารบขึ้นลอยพิเศษเกี่ยวคอ
ที่มา : สุจิตร์การแสดงนาฏศิลป์ไทยอาเซียน

ท่ารบพิเศษหกจิก เป็นการต่อสู้ระหว่างหนุมานกับพญายักษ์ ซึ่งหนุมานจะต้องตีลังกา มือแตะพื้น ฝ่ายยักษ์รับขาทั้ง 2 ข้างจิกต่างออก หนุมานจะต้องดันหลังเงยหน้า จนฝ่ายยักษ์ดันส่งเท้าลงไป หนุมานนั่งลงกับพื้น ยื่นปลายเท้ามาทางยักษ์ ฝ่ายยักษ์ตามมาเหยียบบ่าลง พร้อมกับถีบฝ่ายลิงม้วนหลังขึ้นมา แล้วม้วนหน้าหนีมาทางพระราม ฝ่ายยักษ์พลิกตัวกลับมาไล่ตี

ภาพที่ 142 ท่ารบพิเศษหกจิก

ที่มา : ได้รับความอนุเคราะห์จากนายภิเชก วรคะริน

ท่ารบขึ้นลอยบ่า จะใช้เฉพาะลิงได้้นคือหนุมาน เมื่อเข้าตีสองครั้งแล้วยักษ์ย่อเหลี่ยมเตรียมรับลอย ฝ่ายลิงใช้มือทั้งสองจับรัดสะเอวของยักษ์ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ขณะที่ยักษ์ก็สอดมือซ้ายเข้าจับรัดสะเอวด้านหน้าของลิงไว้เช่นกัน แล้วลิงใช้เท้าซ้ายเหยียบปลายเข่ายักษ์ถีบตัวขึ้นโดยให้บ่าวางอยู่บนบ่ายักษ์ ยกเท้าขึ้นงอเข่า

ภาพที่ 143 ท่ารบขึ้นลอยบ่า

ที่มา : ผู้วิจัย

ท่ารบชั้นลอยพิเศษเหยียบบ่า จะใช้กับยักษ์ที่ถือหอกเป็นอาวุธ เพราะลิงจะจับหอกเพื่อพุงตัวไว้ได้ดีกว่าศร วิธีปฏิบัติ เมื่อยักษ์ย่อเหลี่ยม ลิงใช้เท้าขวาเหยียบชิดสะโพกซ้าย ลักษณะการขึ้นคล้ายลอยสอง แต่ใช้เท้าซ้ายเหยียบบนไหล่ซ้าย ใช้มือทั้งสองจับด้ามหอกของยักษ์ให้มัน ทรงตัวด้วยเท้าซ้าย โดดกระดกเท้าขวาขึ้น เป็นลักษณะกระดกเดี่ยว ยักษ์ใช้มือซ้ายจับเข้าลึงคันทันขึ้นรองพุงไว้ ซึ่งลิงจะต้องทรงตัวให้ดี

ภาพที่ 144 ท่ารบชั้นลอยพิเศษเหยียบบ่า

ที่มา : ผู้วิจัย

3.7 การฝึกตีบทกระทู้

องค์ความรู้ของกระบวนท่าในการตีบทกระทู้ของโขนตัวลิง มีความสำคัญอย่างยิ่ง เป็นการเจรจาระหว่างสองฝ่าย ซึ่งผู้แสดงจะต้องทำตามบทให้กระชับตามบทประพันธ์ หรือที่เรียกว่าการตีบทแตก การแสดงโขนในปัจจุบันตีบทกระทู้ออกไปมาก เพราะการแสดงในปัจจุบันเน้นบทร้องเป็นสำคัญ และยังมีการกำหนดระยะเวลาในการแสดงให้กระชับขึ้น ทำให้กระบวนท่าที่ใช้ในการตีบทขาดหายไป ความสำคัญของบทกระทู้และกระบวนท่าการตีบทนั้นเป็นภูมิปัญญาของครูนาฏยศิลป์โขนแต่โบราณ การประพันธ์ถ้อยคำสัมผัสให้สอดคล้องกับเนื้อหาสาระที่เรียกว่ากระทู้นี้ มีการสืบทอดมาแต่โบราณ ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างบทกระทู้ที่สำคัญที่มีการกำหนดกระบวนท่าไว้อย่างงดงาม ดังนี้

บทกระทู้ตอนนางลอย ฉบับหมื่นพากย์ฉันทวัจน์

บทกระทู้ตอนตีทัพพระลักษมณ์ ฉบับหมื่นพากย์ฉันทวัจน์

บทกระทู้ตอนหนุมานอาสา (ตีทัพพระลักษมณ์) กรมศิลปากรปรับปรุง

ตัวอย่างบทกระทู้ตอนนางลอย

(ฉบับหมื่นพากย์ฉันทวัจน์ เล่ม 1, จัดพิมพ์ขึ้นใหม่ 2508, 61 คงอักษรเดิม)

สมเด็จพระรามาอาลัย ลำคัญพระทัยวามเหสี ก็เข้าประคองชากศพณีไว้บนตัก พลังพินิจพิศพัศตร์แล้วรับขวัญรำพันว่า โอ้อโณนิจจาไม่พอที่จะสิ้นชีวิต เสียแรงที่พยายามตามติด คิดข้ามมหรณพมารব্যักร์ ยังมีทันไรพระน้องรักก็มาอดวาย ยิ่งคิดยิ่งแค้นแสนเสียดายไม่วายเศร้า จะหาไหนได้เหมือนเจ้านี้ยากนัก ว่าพลังทางก็ชบพัศตร์ลงกรรแสง จนสุดแรงกำลังเธอก็ผอยพับลง กับพระทรงนาง ฯ โอด ฯ

สมเด็จพระหริวงศ์ ทรงโคกาทั้งแต่เช้าจนเที่ยงเพียงวายปราน พอเหลือบเนตรเห็น หนุมานก็คิดถึงทานบน แต่สุดท้ายด้วยแสงอาทิตย์ จึงเปลื้องพระภูษาทรงลงปิดพระศพนางแล้ว ค่อย ๆ ประคองวางลงไว้บนหาดทราย องค์พระนารายณ์ก็ขึ้นประทับยับยั้ง ที่ร่วมรั้งริมฝั่งสมุทรไทย ฯ

สมเด็จพระทรงสังข์ กำลังกริ้วว่าพระพัศตร์รักพระหัตถ์ตรัสเรียกหนุมาน ว่าเอ๊ย เจ้ายอดทหารตัวดีเข้ามานี่หน้อยหรือออเจ้า นี่เป็นกะไรเมื่อกูใช้ให้เอาแหวนกับผ้าไปให้เจ้าสีดา ยัง เมืองมาร เองได้หักหาญตันพฤษมาฆ่าลูกเขาเผาหลงกา เมื่อเองกลับมาแจ้งความเราตามเรื่อง เราก็ แค้นเคืองได้คาดคั้น ว่าทศกรรฐ์มันจะเจ็บใจ เพราะว่าเราเองไปทำหักหาญ มันจึงได้คิดการฆ่าสีดา แก่แค้นมาอย่างนี้ กูได้ว่ามาแต่เดิมที เองก็ได้ให้ทานบนไว้ เอ๊ยมีใครมานอนตายอยู่อย่างนี้ เจ้าสี ดานารีหรือมิใช่หะไอ้หนุมาน ฯ

วายุบุตรสุดจะกลัว ตัวหลบหมอบติดดินสิ้นความคิด พลังแลเล็งเพ่งพินิจดูศพนางนึกว่าที่ไหนทศกรรฐ์มันจะล้างให้สิ้นชีวิต ด้วยมันรักสักกะลันต์สักแสนเท่า จะดูจะระเวระ รากชากศพเล่ก็ยังเขาวลิต ชะรอยราพรูปนิมิตเป็นแน่ละ คิดพลังทางทูลพระจักรพงศ์ ขอเดชพระผู้ ทรงราชบัลชี ด้วยทศพัศตร์ตนนี้ลิ้มรักลำผัส ไหนจะหาสุดหรดผิตตำหรับ ปัญญาัยกษหลักกลับ คิดหลายเล่ห์ ทำอุบายถ่ายเทมาตัดศึก ข้าพระบาทมาตริตริกพิเคราะห์ใคร่ เห็นจะเป็นแยบกลใน ดอกพระเจ้าค่ะ ฯ

เหมไอ้หนุมาน ทำไม่มึงจึงว่าขานว่ามีไซนางสีดา นัยน์ตาถูกก็เห็นประจักษ์ อีก ทั้งนรลักษณก็จำได้สิ้นทั้งอินทรีย์ ผ่าก็ผืนนี้ อัมรงค์ก็วงนี้ที่เองเอาไปให้ เองยังขึ้นว่ามีไซนางสีดา หรือเจ้าสวาเห็นเป็นอย่างไร ก็จงว่าออกไปเดี้อเจ้า ฯ

พี่ยะคะ พระภูษาก็ผืนนี้ พระอัมรงค์ก็วงนี้ แต่ข้าพระบาทมาตริตริกโดยอุบาย อันความจริงพลับพลาพระนารายณ์อยู่ด้านเหนือวาริน อันลงกาธานินทรสีอยู่ด้านใต้ อนึ่งชลชลา ไสยหรือก็ไหลเขียว ไหลส่งลงฝ่ายเดียวเขียวโชนคว่าง อันกระเวระรากชากศพนางนั้นนินหนึ่ง เท่านั้น ไหนจะลอยทวนวีขึ้นมาได้ ข้าพระบาทมาคิด ๆ ดูก็ยิ่งสงสัยเจียวละพระเจ้าค่ะ ฯ

ชะไ้อ่างแก่ว่ากระแสไหลสงลงฝายเดียว โดยมีได้กระจอกหวนทวนเคี้ยวกลับ ขึ้นมา แอ้ยดำปะเป็นเวลาเกิดพายุใหญ่ ครันคลิ่นลื่นระดมลมจัด เข้าละลอกจัดเข้าลักสามที่ซากมี มันจะไม่มาค้างอยู่ที่นี้หรือหวะเจ้าหนุมาน ฯ

วายุบุตรสุดจะแก้ แทบจะแพ้กระทุ้ชก จึงกราบทูลพระหริรั้ษว่าโปรดเกล้า อันกระแระรากซากศพนั้นเนาพุดอง จึงจะสามารถลอยเลื่อนล่องขึ้นมาเหลือหลังวาริน นี้ศพหรือก็ยังไม่ มีกลิ่น จะลอยขึ้นเหนือหลังวารินกะไรได้ ขอพระองค์ทรงครวญไคร่ดูให้ตีเกิดพระเจ้าคะ ฯ

ชะไ้อักระต่ายสามขาว่าเถียงนายหมายทะเลาะ จำเพาะจะเป็อยเนา แอ้ยทศกรรฐ์ เขาก็เป็นเจ้าอันสูงศักดิ์ เขาจะเช่นฆ่านางลักษณให้สิ้นชีวา แล้วจึงใช้ให้พวกยักษ์เอาซากศพมาทิ้งไว้ ที่นี้ ฉะนั้นซากมีมันจะทันเป็อยเนาหรือหวะไ้อัหนุมาน ฯ

ลูกลมก้มหน้าทำตาปลก ถูกกระทุ้ชกสลักอกอยู่อัดอัน แทบจะสิ้นสติตัวลันดังผีสิง จึงถวยบังคมก้มหน้านิ่งอยู่นนาน พอคิดได้โดยอาการก็ทูลแก้ ว่าเดชะพระกระแสร้ไม่เห็นสม แม้นยักษ์มันจักพิฆาตฆ่าพระภควดี รอยพิฆาตฟาดพันตีตามสกล ก็ประจักษ์แก่ตาคนคมอาวูธ นี้ จะหาฟักข้าชำรุดก็ไม่มี อนึ่งกระแระรากซากศพที่วายวาง เหมือนกับคนนอนหลับลิ้มตาค้างอย่าง ไม่ตาย ข้าจึงคิดเห็นว่าเป็นอุบายของพวกสัตว์บาป มันมาทำลอลวงพระองค์เพื่อให้หลงพิลาปดอก พระเจ้าคะ ฯ

ชะน้อยหรือไ้อัเจ้าเล่ห์เถียงนายหมายชนะ แอ้ยนี้แนวะทศกรรฐ์นั้นเล่า เขาเป็นจอม จุลจักร เขาจะเช่นฆ่าเจ้านางลักษณด้วยเครื่องศาสตรา ก็กลัวว่าจะเสียสง่าคมอาวูธไม่ต้องการ เขา จึงใช้ให้พวกยักษ์พนักงานแต่งสุวรรณภาชนะใส่ยาพิษ เจ้าดวงจิตร์ไม่รู้คงเสวยจึงเลยสิ้นชีวีแล้วก็ บาดแผลมันจะมีมาแต่ไหน อนึ่งคำโบราณท่านก็ว่าไว้แต่ไรมา ว่าผีตายลิ้มตาเป็นทวงญาติเจ้าสี่ดา ลีเจ้าแสนพิศวาสอยู่ในเรา เจ้าจึงทำมาให้เห็นเป็นอย่างนี้ ซึ่งเองว่าไม่ใช่สี่ดานารันนั้นไหน หรือเองจะ คิดอ่านสถานไรจึงจะเห็นประจักษ์แก่ตาพวกวานร ว่าจะเป็ยสี่ตาดวงสมรหรือพวกยักษ์ เจ้าจงว่า ออกไปให้เราแจ้งประจักษ์หน้อยหรือเจ้า ฯ

หนุมานชาญฤทธิ เห็นพะจักรีค้อยคลายความกริ้วกราด จึงกราบทูลพระ นารายณิธิราชว่าโปรดเกล้า ตามธรรมดาคนทั้งหลายเล่าเมื่อรับประทานซึ่งยาพิษ อันโลหิตย้อม ไหลตามไรพินและขุมขน อีกทั้งผิวสกลก็หมองคล้ำดำทุกอย่าง นี้ข้าพระพุทธเจ้าดูศพนางก็เห็นงาม ดี ดูเหมือนอย่างกับนารีที่บรรทมหลับกับไสยาสน์ ข้าพระบาทจึงว่ามีไซ้ของค์พระภควดี ถ้าจะชนะ สุตระซากมีให้แจ้งประจักษ์ใจ จะต้องขอวานรพลไพร่ให้ทำเชิงตะกอนทอนพินวาง แล้วจึงยกเอาศพ นางขึ้นใส่ในอัครี ถ้าเป็นองค์พระภควดีก็คงม้วยใหม่ ถ้าเป็นเล่ห์กลแล้วคงทนไฟอยู่ไม่รอดแล้วก็คง จะเล็ดลอลดหลบหลีกหนี ขึ้นไปตามเปลวอัครีเป็นแมนมัน ข้าพระบาทก็จะพยายามจับตัวมันให้จง ได้เจียวละพระเจ้าคะ ฯ

บทพระทูล ตอน ตีทัพพระลักษณ (ฉบับหมื่นพากย์ฉันทวัฒน์ เล่ม 2 , จัดพิมพ์ขึ้นใหม่ 2508 , 130 คงอักษรเดิม)

หนุมานชาญฤทธา ยืนรัจดาอยู่ท่ามกลางหว่างโยธี แลเขม้นเห็นพระศรีอนุชาก พหลพลโยธามาชิงชัย มานิ่งนิกตริกไตรในวิญญา แม้นจะขับพลโยธาเข้าชิงชัย ถ้าพวกยักษ์นั้นไซ้ร วยชีวิต ทำวทศษีจะสงสัย ถ้าพลกระบี่เจ็บป่วยไปไม่เป็นการ สมเด็จพระอวตารจะโกรธา จำจะ พจนามีให้พวกจัตรงคั่นสงสัย แล้วมีวาจาว่าไปเฮี้ยอ้ายเราชาวลงกาใครมาบังวะ ฯ ติดจำอวด ฯ

หนุมานชาญศักดา สนทนากับข้าราชการพลาง ทางชัยจับศรทรงโจนลงจาก ราชรถดา เข้าใจเมตติวามรย่นจนหน้ารถพระศรีอนุชา ทำโบกหัตถ์ให้หน้าหมูกกระบี่ คนใคร่รู้ก็หนีไป ที่ไม่รู้ก็วิ่งเข้าชิงชัยกับหนุมาน ฯ เชิด ฯ

หนุมานชาญศักดา ทำโกรธาดาใจมคลุกคลี ตีตวาดฟาดถูกดินมิให้กระบินนั้นเจ็บ ข้ำ แกล้งทำตะคอกขู่หมูลิงวิ่งกระจาย ถือศรกรายทำบึงปั่นคั้นหัวเข้าเกาแฉ่งแกล้งเย้ยเปรยไกล ปราลัยทัก ยกคออ้อเจ้าลักษณณ์ดอกหรือเป็นนายพล ยกออกมาประจันกับตัวเราอยู่ดูบานะท่าน ในการศึก จงตรองตริกดูให้จงดี ถ้าไม่รู้ที่จะเสียการ เราคือหนุมานเป็นยอดทหารชาญศักดา จะ มาลองดีกับพระศรีอนุชา คงได้เห็นฤทธากันในวันนี้และหน้าพระลักษณ

พระลักษณณ์ฟังกำลังเคือง เยื้องชัยจับพระแสงศร น้องพระสี่กรขยั้นยังตั้งสติทรง ดำริห์ว่าอ้ายนี้มิมีรับสั่งให้อสา หรือจะเป็นกลมายามาหลอวง จำจะตอบดูให้รู้ทั่วทั้งที่กิริยาจึงยก หัตถ์ดัดขึ้นชี้หน้าว่าเหม่หนุมาน กูดอยู่นมนานก็เต็มแปลกแรกยกออกมาคิดว่าใคร ต่อเข้ามาใกล้ จึงรู้จัก เหตุไฉนไปตีประจบคบยักษ์ทำอีก ยกเป็นขบวนศึกไม่เกรงกลัวทั้งตัวเป็นนายทัพ กลับตี จลาจลพวกพลลิง เฮี้ยนี้มันจะเป็นขบถเสียจริงๆ หรือหาอ้ายหนุมาน

หนุมานฟังพระลักษณณ์มาซักถามที่เคลือบแคลง จึงแกล้งกล่าวกลบความว่า ชะ เจ้าลักษณณ์ช่างซักถามออกมาได้ ใครเล่าเขาจะทรหดอดเหนียวเคียวปล้ำทำการอาสาเหมือนตุลา รักรัษเจ้าจนข้าวเข้าเป็นข้าวค้ำ ยิ่งทำก็ยิ่งไม่ตี มีแต่จะเคียวเชิญชมมาไม่ปราดนึรากับเขาตีมาจาก ทัพ หนึ่งคำโบราณท่านยอมว่า คับที่นั่นอยู่ได้คับใจนั้นอยู่ยาก เราจึงบ้นบากมาเข้าด้วยเจ้าลงกา จงพิจารณาดูเกิดเจ้าลักษณณ์ ฯ

เหม่ไ้หนุมาน ช่างว่าชานออกมาได้ไม่อายปาก เมื่อเองอยากกินแต่ลูกยอจึง สอพลอเข้าไปตีประจบคบยักษ์เพราะรักยศ ลิมน้ำพิพัฒเสียหมดสิ้นนินทาว่าร้ายทำยประจัน เฮี้ย ทำเนียนเป็นข้าราชการ แหนงเหี้ยวเปรี้ยวกลืนจึงจะดี ข้าหาอะไรครูกับศิษย์ผิดแล้วก็ต้องตี ดีแล้วก็ ต้องชม ซึ่งท่านบริภาษพิฆาฏข่ม เพราะว่อาารมณ்த่านเป็นพาลทำการกำเรบนักเพราะรักจึงได้ขู เพราะเอ็นดูท่านจึงได้ว่า อันวานรในพลับพลาใครจะโปรดเหมือนตัวท่านวันเมื่อทะเลาะกันกับ นิลพัฒ ท่านก็ทรงกำจัดให้เหมือนใจนึก ยังไม่รำลึกถึงคุณที่ทรงพระการุณนั้นเหลือแสน กลับแคะ

แค้นเอาชั่วขึ้นพาที อ้ายความดีชองไม่เอาขึ้นมาว่า เฮ้ยถึงจะนิทนาก็ว่าบ้างไว้บ้างเกิดหวาอ้าย
 หนุมาน ๕

ชะเจ้าลักษณณ์เจ้าอย่าพุกพุดดีตีประจบกลบเนื้อความ พระรามพี่ท่านชีร่าย เจ้า
 เป็นน้องชายอย่ามาพุดแก้ตัวใครเล่าเขาจะรักชั่วสักก็คน แต่ตัวเรารู้อดทนกลืนเปรี้ยวเคี้ยวจนเร็ด
 ฟัน วันเมื่อทะเลาะกันกับนิลพัฒน์พี่ท่านก็จำกัดเอาทานบนชนศิลา แม้นไม่แล้วในสามวันจะบันเทศา
 เสียบประจาน มีแต่จะพาลเอาผิดถ้าขึ้นอยู่ต่อไปแม้นพาลตกลงก็คงสิ้นชีวิต หน้อยหนึ่งก็พาลเอาผิด
 นิดหนึ่งก็ปองฆ่า เราจึงมาเข้าด้วยเจ้าลงกา ได้ออกศึกรับอาสาทำราชการ ทรงประทานสารพัดกัน
 เศตวจิตรพัทวาลวิชนี กินพานพระศรีษีระมณีนพรัตน์ มีเครื่องทรงสำหรับกษัตริย์ทุกสิ่งพร้อมเป็น
 จอมพล ทรงเครื่องต้นมงกุฎทองฉลองบาท ถือศรศาสตร์อาญาสิทธิ์ว่าที่ลูกเธอเสมอเจ้าอินทรชิต
 เป็นสิทธิ์ขาด ได้ว่าที่พญามหาอุปราชาอุดมยศ มอบสมบัติให้หมดทั้งลงกา เมื่อเราอยู่บนพลับพลาได้
 แต่ผ้าชุบอาบเหม็นสาบเสียดีเมทน แต่ความอดทนสู้ข่มขืนกลืนกิน เราสู้รสเสียดีหมดสิ้นแล้วหนาเจ้า
 ลักษณะ ๕

เหมอ้ายปากกล้าเจรจาอย่างทารก มิ่งเหมือนมะพร้าวต้นดก กระจายกตีนมิได้ตีไป
 สักก็วันปล้นวิบัติ เพราะความสัดยเองไม่ถึงชื่อตรงจงรัก หนักก็ไม่เอาเบาก็ไม่สู้กตัญญูก็ไม่มี ได้ตี
 ไปแต่ผู้เดียวเหลือวหน้าไม่เห็นญาติ ชาติอ้ายไม้ปลายดวน ยังจะทำกรรมชมว่าลำนวนผีปากถาก
 เอรารางวัล เมื่อตัวเองไม่คิดถึงซึ่งพระกรุณา ตรัสไว้ว่าถ้าเสร็จศึกในลงกา จะมอบสมบัติวันทให้กั
 ครงพระนคร เมื่อตัวของเองรีบร้อนดวนได้ใจเร็วไปก่อนการ หนุมานดีแต่จะลูกเอาเผากินฉลาดแต่
 ช้างปลอกปลิ้นลิ้นตะหวัดอวดรู้ ถึงจะนิทนาก็คิดดูเกิดวะหนุมาน ๕

น้อยหรือพระลักษณณ์ ท่านอย่าพุกพุดปากหวาน เอน้ำตาลเข้ามาทาไว้ปลายลิ้น
 ขอทีเถอะที่พี่ท่านจะให้สมบัติแก่เรา ต่อแต่คีนิกเอาแต่ลมเปล่าเหมือนจับเงาในกระจก ขึ้นกบน
 ปลายไม้ มีแต่จะพุดปะเหลาะใช้ไม่เหมือนย่งว่า เราชื่อตรงหลงอาสาแม้นมรณาก็ตายเปล่า เขา
 รู้เท่าเสียแล้ววาคตปกกลับเป็นตีมีแต่จะไพล่ผลอยกตัวขึ้นเหนือสม เฝ้าแต่จะขู่มเคี้ยวฆ่า เราจึง
 มาเข้าด้วยเจ้าลงกา ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงเราถึงที่ตีกว่าพี่ท่านนักษะเจ้าลักษณณ์ ๕

เหมอ้ายหนุมาน ตัวท่านช่างตืนยศหยิ่งเหมือนกิ้งก่าได้ทองทาหัวสมองทำบ้านปิ้ง
 ทะลึ่งยกยศคคอยู่ในกำเนิดเกิดแต่ในสันดาน กลับมาว่านายนี้ปากหวานพุดปะเหลาะใช้หมายจะ
 ใครได้สมคะเน ชาติอ้ายเสเพลไม่ถ้อมัน ปล้นวิบัติเพราะความสัดยเองไม่ถึง แต่ก่อนไรก็ไม่ใคร
 เขานับซึ่งถือนหน้า ต่อเข้ามาเป็นข้าพระทรงครุฑชุบเลี้ยง ชื่อเสียงได้โด่งดังตั้งให้เป็นพระยายอด
 ทหารข้าราชการก็เกรงสิ้น เฝ้าแต่จะลบหลู่ดูหมิ่นนิทนเจ้า เรากับเบี้ยไม่พอปากหากว่ากูไม่ได้
 อาญาสิทธิ์คิดว่าคนอื่น ถ้าหาไม่ไหนมิ่งจะคินไปลงกา ก็ตามที่แต่มิ่งจะว่าเกิดวะอ้ายหนุมาน ๕

หนุมานชาญคึกคัก เมื่อเริ่มเจรจานั้นเกินเจ้า ให้มีนเมาปวดเศียรเวียนศีรษะ จึงดำริว่าชิชะพระร่มเกล้าจอมโลกา แต่พระอนุชานอนอยู่แนบข้าง ยังไม่วางพระทัยให้รู้ถึงสาม กลัวสงครามจะไม่สมดังปรารถนา ควรอยู่แล้วที่กูจะเป็นข้าจนคุ้มวันตายพลางเหลียวดูพระสุริยาเห็นอัศฎงศ์ จึงแกล้งกล่าวมีให้พวกจตุรงค์นั้นสงสัยแล้วจึงมีวาจาปราศัย นี้แน่เจ้าลักษณะหากว่าจวนจะพลบค่ำถ้าหาไม่จับจำใส่ท้ายรถธาไปถวายเจ้าลงกา ยิ่งกองทัพ ว่าพลางทางกลับมาขึ้นรถโบกธงเล็กทศโยธา กลับหลังเข้าพระนครลงกา บัดนี้ เชิด ฯ

บทกระทู้ตีทัพพระลักษณ (บทโชน ชุด หนุมานอาสา กรมศิลป์กรมปรับปรุงใหม่ ,2495 - 27)

คำแหงหนุมาน ถือศรจะรอนราญประจัญจุด หัวเราะร่าอยู่หน้ารทองคัพพระลักษมณ์ แกล้งย่อนย่นพักตร์ทำพังกพังก คันหัวเข่าเกาก็ยกคอกกัก ทำท่าก้อร้อร้องว่าอ้อพระลักษมณ์ดอกหรือเป็นนายพล ยกออกมาประจัญกับตัวเรา อย่าดูเบาเลยนะท่านในการศึก จงตรองตริกลเสียให้ดี พลาดท่าเสียที่จะเสียการ เราคือหนุมานชาญเดชา จะมาลองดีกับพระศรีอนุชาในวันนี้ คงจะได้เห็นฤทธิ์กันแน่ละ นะพระลักษมณ์ ฯ

พระลักษมณ์สุริยวงศ์ ได้ทรงฟังกำลังเคือง เยื้องขยับจับพระแสงศร แล้วพระภูธรมาขยับยังตั้งสติ ทรงพระดำริว่าอ้ายนี้ มีรับสั่งใช้ให้ออาสา หรือจะเป็นกลมายามาถ่อลวง จำจะตอบชู้ตู่ที่ท่วงกิริยา จึงยกพระหัตถ์ดัชนีขึ้นชี้หน้า ว่าเหม่ ! อ้ายหนุมานกูแลดูอยู่นมนานจนเต็มแปลก เมื่อแรกยกออกมานึกว่าใคร ครั้นเข้ามาใกล้จึงรู้จัก เหตุไฉนไปตีประจบคบยกษ์ทำอีก ยกมาเป็นขบวนศึกไม่เกรงกลัว ตั้งตัวเป็นนายทัพกลับจลาจลตีพลึง เอ๊ย ! นี่จะเป็นขบถเสียจริง ๆ เจียวหรือวะหนุมาน ฯ

หนุมานชาญฤทธิ์ เห็นน้องพระจักรีดำรัสถามความเคลือบแคลง จึงแกล้งกล่าวกลบความ ว่าชะ! น้อยหรือพระลักษมณ์ช่างซักถามออกมาได้ไม่อายปาก ก็ใครเล่าเขาจะอยากทรหดอดเหนียว เคียวปล้ำทำการรับอาสา ชาวโลกในภายหน้าจะตำหนิติประจาน ว่าทำดีเยี่ยงหนุมานแล้วไม่ได้ดี รับราชการชั้นอาสาด้วยภักดี บำเหน็จก็ไม่มีดีแต่หลอกใช้ ปากปราศรัยน้ำใจเชือดคอ ต่อหน้าแล้วทำดี ได้ทีก็คิดหักล้างนั่งประจาน เหมือนคำโบราณท่านย่อมว่า คับที่พออยู่ได้ คับใจแล้วอยู่ยาก เราจึงได้บั้นบากมาเข้าด้วยเจ้าลงกา จงพิจารณาดูเถิดนะพระลักษมณ์ ฯ

เหม่ ! อ้ายหนุมาน ช่างว่าขานออกมาได้ไม่อายปาก เพราะเองอยากกินแต่ลูกยอ จึงสอพลอตีประจบคบยกษ์เพราะรักยศ แสร้งลืมน้ำพิพัฒน์สัตยาเสียหมดจนสูญสิ้น เผ่าลบลู่ดูหมิ่นนินทานายป้าประจาน เอ๊ย ! ธรรมเนียมเป็นข้าราชการ แห่งเหี้ยวเบรี่ยวกลินจึงจะดี ล้ามะหาครูกับศิษย์ผิดแล้วต้องตีดีแล้วต้องชม ท่านบริภาษพิฆาตข่ม เพราะอารมณ์เองเป็นพาล ทำการกำเริบนัก เพราะท่านรักจึงได้ชู้ เพราะท่านเอ็นดูจึงได้ว่า อันวานรในพลับพลา ใครจะได้รับ

การณเหมือนหนึ่งตัว ยังไม่รู้สำนึกหัวเอาความชั่วขึ้นมาชี้ ส่วนความดีถมไปไม่เอามาว่า เฮ้ย.....
ถึงจะนิทานก็ว่าบ้างไว้บ้าง เกิดระหนุมาน ฯ

หนอยแน่พระลักษมณ์ อยามาพักพูดดี ตีประจบกลบเนื้อความ พระรามที่เจ้าขี
ร้าย เจ้าเป็นน้องชายอยามาพูดแก้ตัว ใครเล่าเขาจะรักชั่วห้ามเสไปสักก็คน เราสู้เงียดดอดทน
กลืนเปรี้ยวเคี้ยวจนเข็ดฟัน จึงหวนจิตคิดบากบั่นมาเข้าด้วยเจ้าลงกา ออกศึกรับอาสาทำราชการ
ท่านโปรดประทานเราสารพัด ทั้งเขตฉัตรและพัศควาลวิชนีได้กินทั้งพานพระศรีที่รอมณีนพรัตน์ มี
เครื่องทรงสำหรับกษัตริย์ทุกสิ่งพร้อม เป็นจอมจตุรงค์ เครื่องต้นเครื่องทรง มงกุฎทอง ฉลองพระ
บาท ถือศรศาสตร์อาญาสิทธิ์ ว่าที่ลูกเธอเสมอด้วยอินทรีเป็นสิทธิ์ขาด เทียบตำแหน่งมหา
อุปราษผู้เรืองยศ ทรงมอบสมบัติให้เราหมดทั้งลงกา เมื่ออยู่ในพลับพลาได้แต่ผ้าชุบน้ำอาบ
เหม็นสาบเต็มทน ก็เพราะความจนขมขื่นกลืนกิน เขารู้รลหมดสิ้นแล้วละ นะพระลักษมณ์ ฯ

เหม ! อ้ายหนุมาน เขารู้เช่นเห็นสันดานเองแต่เดิม ฮวดฮึกเหิมทำจงของหงอย
ผยองว่ายิ่งใหญ่ ถ้าพระเชษฐาไม่เอามาเลี้ยงไว้เจ้าก็คือลิงป่า ฮวดโอหังเจรจาประหนึ่งเราไม่รู้ทัน
อันตัวเจ้าเป็นดังทารก เหมือนมะพร้าวขึ้นดก ยากจกต้นมี ใครจะค้าจุนให้มึงได้ดีจนลือนาน มิใช่
องค์พระรามเชษฐาเราหรือไฉน อันยศยศหรือจะอยู่ได้สักกี่วัน พลันจะวิบัติ ความสัจย์มึงไม่ถือ
ไม่ซื่อตรงจงรัก หนักกลับไม่เอา เบาก็ไม่สู้ กตัญญูก็ไม่มี ถือดีไปแต่ผู้เดียว เหลียวไม่เห็นญาติ
ชาติอ้ายไม้ปลายดุ้น ยังมาทำกรรมข่มล้านวนว่าตนดี ตีฝีปากถากเอารางวัล ตัวของเองนั้นไม่
ระลึกถึงคุณคน เพราะตัวของตนสัญชาติพาล เจ้าหนุมานดีแต่จะสุกเอาเผากิน ฉลาดแต่ปลอม
ปลิ้นปล้นตะกวดอวดรู้ เฮ้ย ! ถึงจะนิทานก็ลองคิดดูบ้างเกิดระ อ้ายหนุมาน ฯ

หนุมานชาญคึกดา เมื่อเจรจาล่วงเกินเจ้า ให้มีนเมาปวดเคียรเวียนศีรษะ
จึงมาตริตริกนี้กว่าเศษพระรุ่มเกล้าจอมโลกา แม้แต่พระอนุชานอนอยู่แนบข้าง พระองค์ก็ได้ไว้
วางพระทัยให้รู้ถึงหุสาม เกรงว่าการสงครามจะไม่สำเร็จสมปรารถนา ครวแล้วที่กูจะเป็นข้าคั่งวัน
ตาย ดำริพลางทางเหลียวดูพระสุริฉายเห็นอัสดง จึงแกล้งกล่าวมิให้หมู่จตุรงค์นั้นสงสัย มีวาจาว่า
ไปว่านี่แน่พระลักษมณ์ นี่หากว่าเย็นนักจวนจะพลบค่ำหาไม่แล้วจะจับจำเอาตัวใส่ในท้ายรถ นำไป
ถวายเป็นจอมลงกาผู้เรืองยศเสียทั้งกองทัพ ว่าพลางสั่งให้กลับทั้งพลไกร คินเข้าลงกาเวียงชัย บัดนี้ ฯ

บทกระทู้ทั้ง 3 ตอน อันได้แก่ บทกระทู้ตอนนางลอย ฉบับหมื่นพากย์ฉันทวัจน
บทกระทู้ตอนตีทัพพระลักษมณ์ฉบับหมื่นพากย์ฉันทวัจน บทกระทู้ตอนหนุมานอาสา(ตีทัพพระ
ลักษมณ์) กรมศิลปากรปรับปรุงใหม่ บทกระทู้ทั้ง 3 บท โบราณจารย์นาฏยศิลป์ไชยประดิษฐ์
กระบวนทำไว้อย่างงดงาม แต่ในปัจจุบันไม่มีการจัดแสดงการตีบทกระทู้นี้เลย บทกระทู้ฉบับหมื่น
พากย์ฉันทวัจน เป็นบทเก่าที่หายาก ผู้วิจัยนำมาเป็นข้อมูลในการศึกษาโดยคงรูปศัพท์ตามต้นฉบับ
เดิมไว้ หมื่นพากย์ฉันทวัจนเดิมชื่อ เปียก อูยยานงาม เป็นคนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เข้ารับ

ราชการเป็นพนักงานเจรจาในหลวงในกรมมหรสพ ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หมื่นพากย์ฉันทวัจน์ เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม พุทธศักราช 2465 หมื่นพากย์ฉันทวัจน์เป็นผู้ที่มีความรู้ นับเป็นพหูสูตรทางการพากย์และเจรจา การถ่ายทอดความรู้ในการตีบทกระทู้นี้ ผู้เรียนจำเป็น อย่างยิ่งที่จะต้องท่องจำบทให้ได้แม่นยำ และเมื่อได้รับการถ่ายทอดกระบวนการทำก็ต้องปฏิบัติให้ สอดคล้องกับบทประพันธ์ ในการตีบทกระทู้ของโขนตัวลิง นอกจากการจดจำกระบวนการทำทางกับบท แล้ว ยังจะต้องสอดแทรกท่าทางของลิงโดยธรรมชาติเข้าไปด้วย เพราะฉะนั้นการฝึกฝนจึงเป็นสิ่ง สำคัญยิ่ง คือต้องฝึกฝนจนเกิดความชำนาญ

3.8 การฝึกกลเม็ดเด็ดพรายลีลาเฉพาะ รำลงสร และอุยฉาย

องค์ความรู้ เฉพาะในการฝึกกลเม็ดเด็ดพรายลีลาเฉพาะ ลงสร และอุยฉาย ซึ่งครู จะถ่ายทอดให้กับศิษย์นั้น เป็นความรู้ซึ่งครูผู้ถ่ายทอดจะมองเห็นแนวอย่างชัดเจนของศิษย์ เป็น กระบวนการถ่ายทอดที่ครูตั้งใจที่จะปั้นให้ศิษย์เชือถือ เป็นศิษย์คนโปรด แม้นครูจะไม่ได้บอกกล่าวก็ ตาม วิธีการถ่ายทอดย่อมมีลักษณะพิเศษ เป็นการถ่ายทอดแบบตัวต่อตัวอย่างต่อเนื่อง ให้ความ สนใจเป็นกรณีพิเศษ เป็นการถ่ายทอดกลเม็ด เด็ดพราย ลีลาเฉพาะ การที่ครูให้ความเมตตา ถ่ายทอดให้อย่างไม่ปิดบังอำพราง เหตุผลดังกล่าวย่อมเป็นที่ปรากฏชัด ซึ่งในวงการนาฏศิลป์ เรียกว่า ศิษย์เอก ในบทนี้จะได้กล่าวถึง การถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีสาระสำคัญ ดังนี้

ลงสรหนุमानทรงเครื่อง

การถ่ายทอดองค์ความรู้ การรำลงสร โขนตัวลิง ก่อนจะดำเนินการถ่ายทอด กระบวนท่ารำ ซึ่งเป็นบทบาทเฉพาะของผู้แสดงตัวเอกในบทลงสร ผู้เรียนควรจะต้องศึกษา สาระสำคัญของการรำ ลงสร เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ดังนี้

การลงสรเป็นการรำเดี่ยว เพื่ออวดฝีมือ นับเป็นศิลปะการแสดงชั้นสูง คำว่า ลงสร เป็นคำราชาศัพท์หมายถึง การอาบน้ำ ซึ่งในบทลงสรต่าง ๆ จะพรรณนาถึง การอาบน้ำชำระล้าง ร่างกาย การผัดหน้า หวีผม การให้เครื่องหอม การแต่งตัว และพรรณนาถึงเครื่องแต่งตัว สี ลักษณะ ลวดลาย นับเป็นความงดงามในด้านคำประพันธ์ สำหรับกระบวนท่ารำนั้น เป็นการเคลื่อนไหว ร่างกายให้เป็นท่าทางที่งดงาม เพื่อสื่อความหมายในการแสดงที่เกี่ยวกับ การอาบน้ำของ พระมหากษัตริย์

ภาพที่ 145 หนุมานทรงเครื่องอินทรีชิต
(ที่มา : ผู้วิจัย)

การรำลงสรง ของตัวโขนลิง ชุดลงสรง(โขน) หนุมานทรงเครื่องนี้ เป็นการแสดงของหนุมานทรงเครื่องอินทรีชิต อยู่ในการแสดงโขนชุด หนุมานอาสา ซึ่งมีเนื้อเรื่องพอสังเขป ดังนี้

ขณะที่ทศกัณฐ์กำลังประทับอยู่ ณ พระตำหนักในพระราชอุทยาน พระฤๅษีโคบุตรก็พาหนุมานเข้าไปเฝ้า ทศกัณฐ์เห็นฤๅษีผู้เป็นอาจารย์ ก็มานิมนต์พาขึ้นไปนั่งบนพระแท่นแล้วทรงนมัสการ ฝ่ายหนุมานก็แอบหลังพระฤๅษีเข้าไป ทศกัณฐ์จึงมีทันเห็น ครั้นแล้วหนุมานก็แสวงแสดงตัวพอทศกัณฐ์เหลือบเห็นหนุมานศัตรูเก่าก็ทรงพระพิโรธ ฉวยพระแสงศรเข้าไล่ตีหนุมานเป็นพัลวัน มิใช่ที่พระฤๅษีโคบุตรจะเข้ากันขวางหน้า และห้ามปรามไว้ ทศกัณฐ์ก็ไม่ลดละ ฝ่ายหนึ่ง คือทศกัณฐ์กำลังโกรธ เคือง และเจ็บแค้นจึงแสดงความกริ้วโกรธมาก แต่อีกฝ่ายหนึ่ง คือ หนุมาน เป็นฝ่ายที่ตกลงปลงใจยอมเสียสละรับอาศานายมาทำการ จึงมีอารมณ์เยือกเย็นเฝ้ายั่วเย้าอยู่ได้โดยไม่สะทกสะท้านกว่าจะพูดทำความเข้าใจกันได้ต่างก็เหน็ดเหนื่อยไปทั้งสามคน ในที่สุดพระโคบุตรฤๅษีจึงทูลเล่าเรื่องให้ทศกัณฐ์ทราบว่ ที่พาหนุมานเข้ามานี้ ก็ด้วยประสงค์ที่จะถวายเป็นไฉนงานราชการ ขอให้ทศกัณฐ์รับไว้ใช้งานสงคราม ทศกัณฐ์ก็ชักไว้ไล่เสียงพระฤๅษีได้ทราบเหตุผลประกอบทั้งคิดเห็นว่าเวลานี้พญายักษ์ผู้เป็นนายทัพนายกองของตนก็ล้มหายตายจากไปในสงครามจนหาตัวมิได้แล้ว ทศกัณฐ์จึงตก

ลงรับหนุมานไว้ทำราชการ เมื่อเป็นที่เรียบร้อยแล้วพระฤๅษีโคบุตรก็ทูลลากลับ ทั้งนี้กล่าวกันว่า เป็นเวลาที่ทศกัณฐ์จะถึงคราวสิ้นชีวิตไปตามพรหมลิขิต จึงเห็นผิดเป็นชอบ คบศัตรูมาเป็นมิตร และบังเอิญให้รักใคร่หนุมานเหมือนลูก

ฝ่ายหนุมาน เมื่ออุบายมาฝากตัวอยู่กับทศกัณฐ์ ก็ใคร่จะแสดงฝีมือให้ทศกัณฐ์ เชื้อถือ และไว้วางใจ จึงออกอุบายทูลรับอาสาทศกัณฐ์จะยกกองทัพไปรบกับพระรามเพื่อแก้แค้น ทศกัณฐ์ก็พอใจจึงเริ่มตรัสสั่ง มโหทรเสนายักษ์ผู้ใหญ่ ให้นำเครื่องทรงของอินทรชิต (ไรรสของทศกัณฐ์ ผู้เป็นรัชทายาทแห่งกรุงลงกา ซึ่งสิ้นชีวิตในสงคราม) มาให้หนุมาน นำอาญาสิทธิ์มามอบให้แก่หนุมาน ให้เป็นแม่ทัพยักษ์แห่งกรุงลงกายกออกไปรบกับกองทัพพระราม

หนุมานได้รับพระราชทานเครื่องทรง และพระแสงอาญาสิทธิ์จากทศกัณฐ์แล้ว ก็ทูลลาออกมานำกองทัพจากกรุงลงกาไปยังสนามรบ ครั้นยกกองทัพมาถึงสนามรบ หนุมานก็พบกับกองทัพบรรดาวานรซึ่งมีพระลักษมณ์เป็นแม่ทัพมา กองทัพทั้งสองฝ่ายเผชิญหน้ากัน หนุมานจึงสร้างถามพวกพลยักษ์ที่ตนคุมมาว่า บรรดาแม่ทัพที่เป็นแม่ทัพยกมาแต่ก่อนนั้น สั่งให้ไพร่พลเข้ารบก่อน ต่อเมื่อเห็นไพร่พลของตนพ่ายแพ้ล้มตายแล้ว ตนเองจะเข้าสู่รบแต่ผู้เดียว ขอให้พวกพลยักษ์ดูเล่นเป็นขวัญตาสั่งแล้วก็โดดลงจากราชรถแกั่งตรงเข้าตีบุกรุกไล่พวกพลวานรของพระลักษมณ์แตกพ่ายกระเจาไปจนหนุมานบุกเข้ามาถึงหน้ารถพระลักษมณ์

ฝ่ายพระลักษมณ์ไม่ทราบความลับที่ทูลไว้กับพระราม ลำคัญว่าหนุมานไปเข้าเป็นพรรคพวกของทศกัณฐ์จริง จึงกล่าวประณามหนุมานว่าเป็นกบฏ ไม่รู้จักบุญคุณเจ้านายเดิม แต่หนุมานแกั่งลำเล็กโต้แย้งพระลักษมณ์ว่า ตนรับราชการอยู่กับพระราม พยายามทำดีทำได้อะไรไม่ได้ดี มีแต่คอยจะลงโทษ จึงหนีมาอยู่กับทศกัณฐ์ก็ได้พระราชทานสมบัติและยศศักดิ์เป็นรางวัล ว่าแล้วแกั่งแสดงตัวรอดพระลักษมณ์ พระลักษมณ์สำคัญว่าหนุมานเป็นกบฏจริง ก็ขัดเคืองหนุมานเป็นอันมาก ต่างฝ่ายจึงต่างโต้แย้งซึ่งกัน และกัน ครั้นแล้วหนุมานก็แกั่งกล่าวล้ากับพระลักษมณ์ว่า นี่หากว่าเย็นค่าเสียแล้ว มิฉะนั้นจะจับตัวไปถวายพระเจ้ากรุงลงกาเสียทั้งกองทัพ แล้วต่างฝ่ายก็ยกกองทัพกลับ

ครั้นหนุมานยกทัพกลับเข้ากรุงลงกา จึงขึ้นเฝ้าทศกัณฐ์ เมื่อทศกัณฐ์ได้เห็นก็ดีใจ ตรัสเรียกให้นั่ง พลาถ์ตรัสไต่ถามถึงการศึกษาสงคราม หนุมานก็ทูลบายเบี่ยงว่าจะกราบทูลเองก็เหมือนกับยกยอดตน ขอให้ตรัสถามพวกไพร่พลดู ทศกัณฐ์จึงตรัสถามพวกไพร่พลต่าง ก็กราบทูลเป็นอย่างเดียวกันว่า พวกเขายกกองทัพออกไปไม่ต้องรบเลย หนุมานเข้าต่อสู้รบพุ่งแต่ผู้เดียวตลอด หากเย็นค่าเสีย มิฉะนั้นก็คงจับตัวพระลักษมณ์มาถวายได้

ทศกัณฐ์ได้ทรงทราบดังนั้นก็ดีใจ และรักใคร่โปรดปรานหนุมานยิ่งขึ้น จึงตรัสสั่งมโหทรให้จัดแจงตบแต่งปราสาทราชมนเฑียรในวังมหาอุปราชา และยกทรัพย์สมบัติทั้งหมดตั้งแต่

เดิมเป็นของอินทรีชิตนั้น มอบให้แก่หนุมาน ทั้งโปรดประทานนางสุวรรณกันยุมา ซึ่งเป็นชายาเดิมของอินทรีชิต พร้อมด้วยสนมกำนัลนางระบำให้แก่หนุมาน ตรัสสั่งแล้วก็เสด็จขึ้น มโหทรจึงนำหนุมานไปยังตำหนักของอินทรีชิต

หนุมานได้รับพระราชทานสมบัติแล้ว ก็มาอยู่กับนางสุวรรณกันยุมาเยี่ยงสามีภรรยา ภายในพระราชมณเฑียรในตำหนักของมหาอุปราช ครั้งแรกนางสุวรรณกันยุมาก็รู้สึกสะทกสะเทือน ละอายใจ จึงแสวงอุปายจัดเหล่านางระบำรำฟ้อนบำเรอหนุมานให้เป็นที่เพลิดเพลินไปเสียทางหนึ่ง แต่หนุมานก็ยังเกิดปฏิพัทธ์นางสุวรรณกันยุมายิ่งขึ้น

บทร้องเพลงลงสรงโทนหนุมานทรงเครื่อง

ทากระแจะจันทรปรงฟุ้งเฟื่อง	ทรงเครื่องพระยามารประทานให้
สนับเพลาเชิงอนอ่อนละไม	นุ่งยกกระหนกในเทพนม
ฉลององค์เลื่อมเหลืองเรืองระยับ	ปีกงทับติดใจไหมถม
สังวาลวรรณเฟื่องห้อยสร้อยมะยม	ตาบประดับดอกกลมถมยาแดง
ทับทรวงดวงกุดันจำหลักหลาย	ปิ่นเหม่งเพชรพรรณรายสายทองแล่ง
ห้อยหน้าผ้าทิพย์ชายแครง	ทองกรแก้วแดงแสงประเทือง
สอดใส่อำมรงค์มังกฎ	ประดับบุษราคัมน้ำเหลือง
กรรเจียกจอนจินดาค่าเมือง	ทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ชาติดียา

ทำนองเพลงที่ใช้ คือ เพลงลงสรงโทน ทางนาฏยศิลป์ไทย ถือว่าเป็นเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้หน้าทับพิเศษที่เรียกว่า หน้าทับลงสรง ซึ่งประดิษฐ์ขึ้นเพื่อใช้กับตัวเอกเท่านั้น

สำหรับกระบวนท่ารำที่ใช้ในการแสดงมีดังนี้

ทากระแจะจันทรปรง	นั่งคุกเข่ามือขวาควักแบ้งมาทาที่ฝ่ามือซ้าย ทาแบ้งให้ทั่วฝ่ามือ จากนั้นมือขวาป้ายตั้งแต่หน้าผากมาถึงคางเอียงขวา จากนั้นมือซ้ายป้ายตั้งแต่หน้าผากมาถึงคาง เอียงขวา
ฟุ้งเฟื่อง	นั่งคุกเข่ามือทั้งสองลูบหน้าผากลงมาถึงคาง เอียงหูซ้าย มือขวาทาที่แขนซ้าย เอียงหูขวา มือซ้ายทาที่แขนขวา เอียงหูซ้าย จากนั้นมือทั้งสองมาลูบไหล่ให้มือซ้ายอยู่บน ทาตั้งแต่หัวไหล่ลงมาถึงหน้าอก เอียงหู

- ขวา แล้วจับออกมาตั้งวงบน ให้มือขวาสูงกว่ามือซ้าย หน้ามองตามมือ
เอียงหูซ้าย แล้วกระทบกัน
- ทรงเครื่อง ก้าวเท้าขวาลงจากเตียง มือขวาเข้าอก มือซ้ายตั้งวงที่หน้าขา หน้ามอง
ตรงหมุนตัวทางขวา กระโดดลงหลบเหลี่ยมซ้าย เท้าขวาเต็มเหลี่ยม
เท้าซ้ายหลบเหลี่ยมหลังจากกระโดด มือเปลี่ยนเป็นวาดลงมาตั้งวง
ล่าง มองตั้งแต่ด้านหลังมาด้านหน้า จากนั้น กระโดดลงไปทางซ้าย
หลบเหลี่ยมขวามือซ้ายเข้าอก มือขวาตั้งวงแล้วเก็บเป็นรูปเลข 8
เปลี่ยนมือขวาเข้าอก มือซ้ายตั้งวง เอียงหูซ้าย
- พระยามาร ยกเท้าขวาวาง ยกเท้าซ้ายติด มือขวาเข้าอก มือซ้ายไว้มือด้านข้าง
ระดับศีรษะ หน้ามองมือ ยึดกระทบหลบเหลี่ยมขวา เท้าซ้ายเต็ม
เหลี่ยม ไว้มือ หน้ามองตรงเอียงหูซ้าย จากนั้นสืบท้าขวามาชิดสันเท้า
ซ้าย มือขวาเข้าอก มือซ้ายลดลงมา ประเท้าซ้ายพร้อมกับทำท่าแกง
มือซ้ายลงมาตั้งวงที่หน้าขา เอียงขวา แล้วประเท้าขวา มือขวามาตั้งวง
มือซ้ายเข้าอก เอียงซ้าย แล้วยกเท้าขวาวางลงทำท่าเก็บ
- ประทาน ยกเท้าขวาวาง ยกเท้าซ้ายติด พร้อมกับยกมือทั้งสองขึ้นแบ่มือเอียงหู
ขวา ยึดกระทบ ลงหลบเหลี่ยมขวา เท้าซ้ายเต็มเหลี่ยม มือซ้ายสูงกว่า
มือขวา ช้อนมือทั้ง 2 เอียงขวา จากนั้นยึดยุบพลิกเข้าเป็นหย่องขวา
มือทั้งสองยังเหมือนเดิม เอียงซ้าย หมุนตัวเก็บเท้าลงด้านหลัง
- ให้ พลิกมือขวาเข้าอก มือซ้ายลดลง แล้วพลิกตั้งข้อมือขึ้นพร้อมกับหมุน
ตัวมาทางซ้าย เท้าขวาวางเต็มเท้า ย่อเข่าลงเท้าขวาแตะด้วยจุมกเท้า
น้ำหนักอยู่เท้าซ้าย โขยกเท้าขวา 3 ครั้ง แล้วกระโดดยกเท้าขวาติดลง
หลบเหลี่ยมซ้าย เท้าขวาเต็มเหลี่ยม มือขวาเข้าอก มือซ้ายช้อนแบขึ้น
ระดับใบหน้า มองมือ เอียงซ้าย
- ทำนองเอื่อน ยกเท้าขวาเก็บ มือขวาเข้าอก มือซ้ายจับระดับหน้าอก เอียงซ้าย ยก
เท้าขวาวาง ยกเท้าซ้ายวางสัน พร้อมกับโบกมือซ้ายออกไปตั้งวงสูง
เอียงขวา
- สนับเพลาเชิงงอน ยกเท้าซ้ายวางลงหลัง ยกเท้าขวาหนีบรองอยู่ด้านหน้า ยุบเข้าซ้ายลง
มือทั้งสองจับคว่ำ ชิดหัวเข่าแล้วหงายออก หน้ามองเข่า จากนั้นวาง
เท้าขวาลงหลัง ยกเท้าซ้ายหนีบรองอยู่ด้านหน้า ยุบเข้าขวาลง มือทั้ง
สองจับคว่ำ ชิดหัวเข่าแล้วม้วนหงายแบลง หน้ามองเข่าซ้าย

- ทำนองเอื้อน
วางเท้าซ้ายหลบเหลี่ยมขวา เท้าซ้ายเต็มเหลี่ยม มือขวาเข้าอก มือซ้าย
เกาคาง เอียงขวา
- อ่อนละไม
กระโดด ขวา - ซ้าย ลงหลบเหลี่ยมขวา เท้าซ้ายเต็มเหลี่ยม มือขวา
เข้าอก มือซ้ายจับคว่ำ เอียงขวา ยืดยุบยกเท้าขวาเก็บ หน้ามองมือ
กระโดด ซ้าย - ขวา ลงหลบเหลี่ยมขวา เท้าซ้ายเต็มเหลี่ยม มือขวา
เข้าอก มือซ้ายคลายจับคว่ำออกแบมือหงายลง พลิกมือขวาพร้อมกับ
พลิกเข้าหลบเหลี่ยมซ้าย ขวาเต็มเหลี่ยม ยกเท้าขวาวางโยกไป
ทางขวา กระโดดลงหลบเหลี่ยมซ้าย ขวาเต็มเหลี่ยม มือขวาเข้าอก มือ
ซ้ายแบเตาะมือ 3 ครั้ง เอียงขวา
- นุ่งยก
ยกเท้าซ้ายวางหลัง ยกเท้าขวาหนีบมองด้านหน้า ยุบเข้าซ้ายลง มือ
ขวาจับ มือซ้ายตั้งวงระดับชายพก แล้วม้วนจับขวามาตั้งวง มือซ้ายจับ
ก้นหน้ามองมือ ยุบเข้าซ้ายลง วางเท้าขวากระโดดซ้ายยกเท้าขวาติด
ลงหลบเหลี่ยมซ้ายขวาเต็มเหลี่ยม มือขวาเข้าอก มือซ้ายจับที่ฝ้ายก
เอียงขวา
- กระหนกใน
วางเท้าซ้ายกระโดด ขวา - ซ้าย ลงหลบเหลี่ยมขวา ซ้ายเต็มเหลี่ยม มือ
ซ้ายเข้าอก มือขวาดังวงล้อแก้ว ระดับหน้าขา พร้อมม้วนมือออกมาตั้ง
วงล้อแก้ว เอียงซ้าย จากนั้นสับเท้าขวามาประแล้ววางชิดสันเท้าซ้าย
ในระหว่างประเท้า มือขวาล้อแก้วตีนิ้วกลางออกเป็นตั้งวง มองมือ
แล้วประเท้ายกเท้าขวาลงเก็บ มองตรง
- เทพพนม
กระโดด ซ้าย - ขวา ลงหลบเหลี่ยมซ้าย ขวาเต็มเหลี่ยม มือทั้งสองจับที่
หน้าขา มองทางขวา ยืดยุบ ขยับหลบเหลี่ยมขวาซ้ายเต็มเหลี่ยม หน้า
มองซ้ายยกเท้าขวาขึ้นวางท่าเก็บ แล้วโยกเท้าซ้าย 3 จังหวะ กระโดด
ขวา - ซ้าย ลงหลบเหลี่ยมขวา ซ้ายเต็มเหลี่ยม มือทั้งสองมาประกบกัน
ในท่าไหว้ ที่หน้าอกเอียงขวา มองทางซ้าย
- ทำนองเอื้อน
ยกเท้าขวาวางลงท่าเก็บ มือขวาเข้าอกมือซ้ายจับระดับหน้าอก เอียง
ซ้าย ยกเท้าขวาวาง ตามด้วยยกเท้าซ้ายวางสัน พร้อมกับโบกมือซ้าย
ม้วนขึ้นไปตั้งวง เอียงขวา

- ฉลององค์เลื่อมเหลือง วางเท้าซ้ายลงหลัง เขยียดเท้าขวาตึง ยึดตัวขึ้นหน้ามองแขนขวา มือซ้ายลูบแขนขวา ตั้งแต่ต้นแขนถึงข้อมือ เปลี่ยนท่าโดยวางเท้าขวาหลัง เขยียดเท้าซ้ายตึง หน้ามองแขนซ้าย มือขวาลูบแขนซ้าย ตั้งแต่ต้นแขนถึงข้อมือ
- ทำนองเอื่อน รัยบเท้าซ้ายขวา หลบเหลี่ยมขวา ซ้ายเต็มเหลี่ยม มือขวาเข้าอก มือซ้ายเกาคาง เอียงขวา มองขวา
- เรื่องระยับ ยกเท้าขวาทำท่าเก็บ พร้อมกับจับมือขวาคว่ำมือซ้ายเข้าอก มองมือขวา รัยบเท้าเก็บไปทางขวา แล้วยกเท้าขวาขึ้นวาง ยกเท้าซ้ายติดหนีบน่อง กันเข้า พร้อมกับดึงจับขึ้นมาตั้งวงหงายมือระดับศีรษะ ยึดเท้าขวากระทบลงวางเท้าซ้ายเก็บ มือขวาลดลงมาเข้าอก มือซ้ายตั้งวงสูง พร้อมกับกระโดดขวา ซ้าย ลงหลบเหลี่ยมขวา ซ้ายเต็มเหลี่ยม เอียงขวา
- ปีกแมงทับ ยึดยุบ รัยบขวา ซ้าย หลบเหลี่ยมซ้าย ขวาเต็มเหลี่ยม มือซ้ายลดลงมาตั้งวงสูงที่หน้าขา มือขวาจับที่ต้นแขนซ้าย มองมือขวา ยึดยุบยกเท้าซ้ายทำท่าเก็บ วางเท้าซ้ายกระโดดขวา ซ้ายลงหลบเหลี่ยมขวา ซ้ายเต็มเหลี่ยม มือขวาเปลี่ยนจากจับม้วนลงมาตั้งวงสูงอยู่ที่หน้าขา มือซ้ายจับที่ต้นแขนขวา มองจับขวา
- ติดใจ ยกเท้าขวาย่ำขวา ซ้าย แล้วแตะเท้าขวา มือซ้ายเข้าอก มือขวาแทงมือออกไปแล้วมาจับด้านหน้า เอียงซ้าย ขวา ซ้าย (ตรงข้ามกับเท้า) ก้าวเท้าซ้าย เอียงขวา ก้าวเท้าขวามือขวาจับ เอียงซ้าย แตะเท้าขวา ประเท้าทำท่าเก็บ หมุนตัว มือขวาจับคลายออกหงายมือ เอียงขวา
- ไหมถม กระโดดลงหลบเหลี่ยมขวา ซ้ายเต็มเหลี่ยม พลิกข้อมือขวามาจับคว่ำระดับปาก มือซ้ายเข้าอก เอียงซ้าย ยึดยุบ ยกเท้าขวาทำท่าเก็บ มองมือ ไชยกเท้าซ้าย 3 จังหวะ ยกเท้าซ้าย ขวาติดหนีบน่อง ยกมือขวาวงลงหงายมือระดับศีรษะ มือซ้ายเข้าอก มองซ้าย
- ทำนองเอื่อน ยกเท้าขวาทำท่าเก็บ มือขวาเข้าอก มือซ้ายจับข้างระดับอก เอียงซ้าย ยกเท้าขวา ซ้ายวางสั้น พร้อมกับทำท่าโบกมือซ้ายออกไปตั้งวงสูง เอียงขวา

- สังวาลวรรณเฟื่องห้อย ยกเท้าขวา ช้ายติดหนีบน่อง มือซ้ายตั้งวงลิงที่หน้าขา มือขวาจับที่สังวาลด้านซ้าย มองมือจับ ยึดกระทบลงหลบเหลี่ยมขวา ช้ายเต็มเหลี่ยม มือขวารูดสังวาลลงมาทำท่ามือซ้ายออก วางเท้าซ้ายทำท่าเก็บมือซ้ายจับคว่าด้านหน้าแล้วค่อยๆ คลายออกมาหงายมือตั้งวงลิงด้านข้าง ยกเท้าซ้ายหนีบน่อง มองทางขวา
- ทำนองเอื่อน วางเท้าซ้ายลงหลบเหลี่ยมขวา ช้ายเต็มเหลี่ยม มือขวาเข้าอก ช้ายเกาคาง เอียงขวา
- สร้อยมะยม กระโดดขวา ช้าย ลงหลบเหลี่ยมขวา ช้ายเต็มเหลี่ยม มือทั้งสองจับที่สังวาลมองทางซ้าย ยึดยุบ ยกเท้าซ้ายทำท่าเก็บ กล่อมตัวไปทางซ้ายมือทั้งสองยังคงจับอยู่ กล่อมตัวไปทางขวา กระโดด ช้าย ขวา ลงหลบเหลี่ยมซ้าย ขวาเต็มเหลี่ยม ม้วนออกมาตั้งวงลิงที่หน้าขาทั้งสองมือ มองทางขวา
- คาบประดับ ยึดยุบ ชยับ หลบเหลี่ยมขวา ช้ายเต็มเหลี่ยม มือม้วนมาที่คาบทิศ ทั้งสองมือ มองทางซ้าย ยึดยุบ ชยับหลบเหลี่ยมซ้าย ขวาเต็มเหลี่ยม มือตั้งวง (แบบพระ) มองไปทางขวา ยกเท้าขวาทำท่าเก็บ มองมือกระโดด ขวา ช้าย ลงหลบเหลี่ยมขวา ช้ายเต็มเหลี่ยมพร้อมกับมือทั้งสองข้างจับที่หน้าขา มองซ้าย ยึดยุบ ชยับ หย่องขวา คลายมือออกมาตั้งวง มองขวา
- ดอกกลม กระโดดขวา ช้าย หลบเหลี่ยมขวา ช้ายเต็มเหลี่ยม พร้อมกับหงายมือให้นิ้วกลางมาชิดนิ้วหัวแม่มือ นิ้วอื่นเหยียดตึง (มือล่อแก้ว) แล้วม้วนออกมาหักข้อมือขึ้นอยู่ที่หน้าขา มือซ้ายเข้าอก มองมือขวา นำเท้ามาชิดสันเท้าซ้าย ประเท้าซ้าย 2 จังหวะ ดัดนิ้วมือขวาออกตั้งวง ยกเท้าขวาทำท่าเก็บ
- ถมยาแดง กระโดด ขวา ช้าย ลงหลบเหลี่ยมขวา ช้ายเต็มเหลี่ยม มือซ้ายจับอยู่ในมือขวาตั้งวงลิง มือทั้งสองอยู่ด้านหน้าระดับอก เอียงซ้าย ยึดยุบ ชยับ พลิกขา หลบเหลี่ยมซ้าย ขวาเต็มเหลี่ยม ยกเท้าซ้ายทำท่าเก็บ พร้อมทั้งลดมือซ้ายลงมาตั้งวงที่หน้าขา มือขวาเลื่อนลงมาตั้งวงหงายด้านข้าง โยกไปทางขวา 3 จังหวะ กระโดดลงหย่องขวา มองมือซ้าย เอียงซ้าย

ทำนองเอื้อน	ยกเท้าขวาทำท่าเก็บ มือขวาเข้าอกมือซ้ายจับเข้าหาตัว ระดับหน้าอก เอียงซ้าย ยกเท้าขวาวาง ยกเท้าซ้ายวางสั้น พร้อมกับโบกมือซ้ายที่จับ ออกไปตั้งวง (แบบมือ) ระดับหน้า เอียงขวา
ทับทรวง	ยกเท้าขวาวาง ยกเท้าซ้ายหนีบร่อง มือขวาดังวงล่าง มือซ้ายแบบมือ แต่ที่ทับทรวง มองทางซ้าย
ดวงกุดัน	วางเท้าซ้ายทำท่าเก็บ มือขวาทำท่าล่อแก้วหงายมือ อยู่ระดับหน้าอก มือซ้ายจับส่งหลังขึ้นยกเท้าขวา ซ้ายหนีบร่อง มือขวาคำว่าตั้งมือขึ้นอยู่ ระดับอก มือซ้ายหยิบจับส่งขึ้นสูงทำมือลิง หงายมือ อยู่ระดับศีรษะ มองทางขวา
ทำนองเอื้อน	ชยับเกาคางซ้าย และชยับเกาข้อมือซ้าย
จำหลักลาย	ก้าวเท้าซ้ายวาง ก้าวเท้าขวาสะดุด ยกเท้าซ้ายวางหลัง ยกเท้าขวาส่ง ปลายเท้าไปด้านหน้าหนีบร่อง มือซ้ายเข้าอก ส่งจับขวาขึ้นตั้งวงแบบมือ ระดับศีรษะด้านหน้า มองมือขวา ยึดยุบ กระโดดควางเท้า ขวา ซ้าย ลงมาหลบเหลี่ยมขวา ซ้ายเต็มเหลี่ยมมือขวาดังวงลิงที่หน้าขา มือซ้าย จับเข้าหาตัว แล้วม้วนคลายออกมามาตั้งวงระดับอก มองมือ
ปั้นเหน่งเพชร	ยกเท้าขวาวางหลัง ยกเท้าซ้ายส่งปลายเท้าไปด้านหน้าหนีบร่อง มือขวาจับเข้าหาตัวมือซ้ายตั้งวงด้านนอกระดับเอว ม้วนจับสลับมือ มองมือ วางเท้าซ้ายกระโดดขวา ซ้ายลงหลบเหลี่ยมขวา ซ้ายเต็มเหลี่ยม จับมือขวาอยู่ที่หัวเข็มขัด มือซ้ายตั้งวง
พรรณราย	ยกเท้าขวาวาง กระโดดซ้ายขวา ลงหลบเหลี่ยมซ้าย ขวาเต็มเหลี่ยม มือทั้งสองกางออก มือขวาดังวงสูง(แบบมือ) งอแขน ระดับศีรษะ มือซ้ายตั้งแขนตั้งวง(แบบมือ) ระดับไหล่ มองทางขวา ยกเท้าซ้ายชิดสั้นเท้าขวา ประเท้าขวา ลดมือลงมาตั้งวงที่หน้าขา วางเท้าขวาลงหลัง มองตรง ประเท้าซ้าย วางเท้าซ้ายทำท่าเก็บ(ย่อเท้าถี่ๆ)
สายทองแล้ง	ยกเท้าซ้ายวาง กระโดดขวา ซ้าย ลงหลบเหลี่ยมขวา ซ้ายเต็มเหลี่ยม มือทั้งสองจับที่สายเข็มขัด มองทางซ้าย ยึดยุบ ชยับพลิกเข้า ยกเท้าซ้ายทำท่าเก็บ กล่อมตัวซ้าย ค่อยๆเลื่อนมือที่จับรูตสายเข็มขัดไปด้านหลัง ยกเท้าขวาวางกระโดดเท้าซ้าย ขวา ลงหลบเหลี่ยมซ้าย ขวาเต็มเหลี่ยม ม้วนมือทั้งสองข้างออกมามาตั้งวงลิงที่หน้าขา มองมือซ้าย เอียงซ้าย

ทำนองเอื้อน (ท่าโบก)	ยกเท้าขวาทำท่าเก็บ มือขวาเข้าอก มือซ้ายจับระดับอก เอียงซ้าย ยกเท้าขวาวาง และยกเท้าซ้ายวางสั้น พร้อมกับโบกมือซ้ายที่จับออกไป ตั้งวงสูง(แบบมือ) เอียงขวา
ห้อยหน้าผ้าทิพย์	ยกเท้าซ้ายวางลงหลัง ยกเท้าขวามาด้านหน้า มือซ้ายเข้าอก มือขวาจับคว่ำระดับห้อยหน้า มองมือขวา มือที่จับคลายหงายแบบออกมาอยู่ด้านหน้า ยুবวางเท้าขวาลงหลัง ยกเท้าซ้ายมาด้านหน้าหนีบมอง มือซ้ายจับหงาย แล้วคลายม้วนออกมาด้านหน้า มือขวาเข้าอก มองมือ
ทำนองเอื้อน ชายแครง	ทำท่าเกาคางซ้าย ในท่าหย่อง ยกเท้าขวาวาง กระโดดซ้าย ขวา ลงหลบเหลี่ยมซ้าย ขวาเต็มเหลี่ยม มือซ้ายแตะที่ห้อยข้างซ้ายซ้าย มือขวาเข้าอก มองมือซ้าย ยึดยุบยกเท้าซ้ายทำท่าเก็บ กล่อมตัวไปทางซ้าย หน้าตรง ยกเท้าซ้ายวาง กระโดดขวา ซ้าย ลงหลบเหลี่ยมขวา ซ้ายเต็มเหลี่ยม เปลี่ยนมือขวาแตะที่ห้อยข้างด้านขวา มือซ้ายเข้าอก มองมือขวา
ทองกร	เท้าคงเดิม กำมือซ้ายหงายข้อมืออยู่ด้านซ้าย มือขวาเข้าอก มองมือซ้าย พลิกข้อมือคว่ำ กระโดดซ้าย ขวา ลงหลบเหลี่ยมซ้าย ขวาเต็มเหลี่ยม ปฏิบัติสลับข้างอีกครั้งเหมือนเดิม
แก้วแดง	กระโดดซ้าย ขวา ลงหลบเหลี่ยมซ้าย ขวาเต็มเหลี่ยม พร้อมกับจับคว่ำทั้งสองมือ แล้วพลิกข้อมือเป็นจับหงายตั้งแขนระดับไหล่ มองจับซ้าย ยกเท้าซ้ายมาชิดสั้นเท้าขวา ประเท้าขวาพร้อมกับปล่อยจับออกมาตั้งวง วางเท้าขวาลงหลัง ประเท้าซ้ายทำท่าเก็บ
แสงประเทือง	ยกเท้าซ้ายวาง กระโดดขวา ซ้าย ลงหลบเหลี่ยมขวา ซ้ายเต็มเหลี่ยม มือซ้ายตั้งวงหักข้อมือขึ้น มือขวาจับเข้าหาตัวอยู่ด้านในระดับอก มองมือขวา ยึดยุบขยับพลิกเข้า ยกเท้าซ้ายทำท่าเก็บ ม้วนมือขวาที่จับออกมาตั้งวงลงสูงที่ด้านข้าง มือซ้ายที่ตั้งวงพลิกหงายมือมาไว้ด้านข้าง ตั้งวงลงหงายหักข้อมือลงให้นิ้วชี้ชี้ลงพื้น โยกเท้าขวา 3 จังหวะ ยกเท้าขวาวาง ยกเท้าซ้ายหนีบมองด้านข้าง มองมือขวา
ทำนองเอื้อน	ปฏิบัติท่าโบก เหมือนเดิม

สอดใส่อำมรงค์	หันตัวด้านขวา ยกเท้าขวาวางเต็มเหยียด ยกเท้าซ้ายวางหลบเหยียด มือซ้ายตั้งข้อมือขึ้น มือขวาทำท่าแตะแหวน พลิกตัวกลับมาด้วยซ้าย ปฏิบัติอีกด้าน เหมือนเดิม
มงกุฏ	กระโดดซ้าย ขวา ลงหลบเหยียดซ้าย ขวาเต็มเหยียด หน้าตรง มือทั้งสองจับคว่ำระดับศีรษะ ก้มหน้าลง ยึดยุบ ยกเท้าขวาทำท่าเก็บ แล้วโยกเท้าซ้าย 3 จังหวะ ยกเท้าซ้ายวาง ยกเท้าขวาปลายเท้าชี้ออก พร้อมกับดึงจับขึ้นมาปล่อยเป็นหงายสองมือ (ทำบัวบาน)
ประดับบุษ -	วางเท้าขวาทำท่าโยก (กาจับปากโลง) ไปทางขวา มือขวาจับระดับศีรษะด้านข้าง มือซ้ายเข้าอก มองทางซ้าย วางเท้าขวาลงหลัง ทำท่าโยก (กาจับปากโลง) ไปทางซ้าย มือทั้งสองจับด้านข้างระดับศีรษะ สลับโบกจับ
- ราคม	กระโดดขวา ซ้าย ลงหลบเหยียดขวา ซ้ายเต็มเหยียด จับคว่ำระดับศีรษะ เอียงซ้าย ยกเท้าขวาชิดสันเท้าซ้าย ประเท้าซ้ายพร้อมกับปล่อยจับออกมาตั้งวงลิงที่หน้าขา วางเท้าซ้ายลงหลัง ประเท้าขวาวางท่าท่าเก็บ
น้ำเหลือง	กระโดดขวา ซ้าย ลงหลบเหยียดขวา ซ้ายเต็มเหยียดพร้อมกับจับคว่ำระดับหน้าอก ให้มือซ้ายสูงกว่ามือขวาเล็กน้อย มองซ้าย ยึดยุบ ชยับ พลิกเข้า ยกเท้าซ้ายท่าท่าเก็บ แล้วโยกเท้าขวา 3 จังหวะ พร้อมกับค่อยๆเคลื่อนมือที่จับขึ้น มือขวาสูงระดับศีรษะอยู่ด้านข้าง มือซ้ายระดับเอวอยู่ด้านข้าง ยกเท้าขวาวางยกเท้าซ้ายหนีบนั่ง มองทางขวา ปฏิบัติท่าโบก เหมือนเดิม
ทำนองเอื่อน	ยกเท้าซ้ายวาง ยกเท้าขวาหนีบนั่ง มือซ้ายเข้าอก มือขวาจับข้างลำตัว ยึดกระทบลงหลบเหยียดซ้าย ขวาเต็มเหยียด มือที่จับท่าท่าตัดหูขวา ปฏิบัติสลับอีกข้าง เหมือนเดิม
กรรเจียกจรจินดา	ปฏิบัติท่าเกาะข้อมือซ้ายในท่าหย่อง
ทำนองเอื่อน	กระโดดขวา ซ้าย ลงหลบเหยียดขวา ซ้ายเต็มเหยียด มือซ้ายตั้งวงลิง หักข้อมือลงหงายมือด้านข้าง มือขวาจับระดับหน้าอกด้านหน้า มองมือจับ เอียงซ้าย ยึดยุบ ชยับพลิกเข้า ยกเท้าซ้ายท่าท่าเก็บ โยกเท้าขวา 3 ครั้ง ยกเท้าซ้ายวาง ยกเท้าขวาหนีบนั่ง มือขวาที่จับสอดสูง

ทรงเครื่อง	<p>ขึ้นมาตั้งวงลิงหงายมือขอข้อศอกเป็นมุมฉาก พลิกมือซ้ายเหยียดตั้ง แขนระดับไหล่ มองมือขวา</p> <p>หมุนตัวไปทางขวา หันตัวด้านซ้าย กระโดดซ้าย ขวา ลงหลบเหลี่ยม ซ้าย ขวา เต็มเหลี่ยม ลดมือทั้งสองลงมาตั้งวงลิงที่หน้าขา กล่อมหน้า จากด้านหลังมาด้านหน้า กระโดดขวา ซ้าย ลงหลบเหลี่ยมขวา ซ้าย เต็มเหลี่ยม มือซ้ายเข้าอก มือขวาดังวง มองมือขวา เอียงซ้าย ยืดยุบ ยกเท้าขวาทำท่าเก็บ กล่อมตัว เปลี่ยนมือเป็นมือขวาเข้าอก มือซ้ายตั้ง วง เอียงซ้าย</p>
อย่างกษัตริย์	<p>สะดุดเท้าขวา มือขวาดังวงหงายมืออยู่ด้านหน้า มือซ้ายจับหลัง ยก เท้าซ้ายวางหลัง พร้อมกับพลิกมือขวาดังวงที่หน้าขา ส่งจับซ้ายขึ้นมา ตั้งวงลิงหงายมือระดับศีรษะ หน้ามองตรง (เฉียงตัว) เท้าซ้ายตั้งเข่า แตะเท้าขวาด้วยจมูกเท้า พร้อมกับพยักหน้า วางเท้าขวาลงหลัง ลดมือ ซ้ายลงมาด้านข้าง วางเท้าซ้ายลงหลัง ประเท้าขวาทำท่าเก็บ</p>
ชัตติยา	<p>กระโดดซ้าย ขวา ลงหลบเหลี่ยมซ้าย ขวา เต็มเหลี่ยม มือขวาจับ ด้านข้างระดับเอว มือซ้ายตั้งวงหงายมืออยู่ด้านข้าง มองมือขวา ยืด ยุบ ขยับพลิกเข่า ยกเท้าขวา ทำท่าเก็บ ดึงมือที่จับขึ้นตั้งวงหงายมือ ระดับศีรษะขอข้อศอก มือซ้ายเข้าอก โขยกเท้าซ้าย 3 ครั้ง ยกเท้าซ้าย วาง ยกเท้าขวาหนีบเอว มองทางซ้าย</p>
ทำนองเอื้อน	ปฏิบัติทำโบก เหมือนเดิม

กระบวนท่ารำลงสรงโทน มีกลเม็ดเด็ดพรายของกระบวนท่าที่ผสมกลมกลืนกัน

ระหว่าง กระบวนท่าของโชนตัวลิง และกระบวนท่ารำในนาฏยศิลป์อยู่มาก ความงดงามของกระบวน
ท่าที่ปรมาจารย์ได้คิดประดิษฐ์ขึ้นไว้นับว่ามีคุณค่ายิ่ง ผู้วิจัยจึงได้นำมาไว้เพื่อการศึกษา และได้ทำ
การสัมภาษณ์ครูประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว ผู้เชี่ยวชาญการสอนโชนตัวลิง วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ได้
ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับการรำลงสรงโทนหนุ่มนางทรงเครื่อง ไว้ดังนี้

1. ลักษณะการรำรำ

การรำลงสรงโทน ผู้รำจะต้องแสดงออกด้วยท่าทางที่สง่างาม แสดงกระบวน
ท่า อวดฝีมือในการรำรำ โดยเฉพาะการรำลงสรงโทนหนุ่มนางทรงเครื่อง ซึ่งนอกจากจะต้องแสดง
ความสง่างาม องอาจ ภูมิฐานแล้ว ยังต้องแฝงกิริยาหลุกหลิก ความคล่องแคล่ว ว่องไว ตามวิสัยลิง
ไว้ด้วย

2. ประวัติความเป็นมา และบทร้อง

ผู้ร้องจะต้องศึกษาประวัติความเป็นมาของการแสดงชุดนี้โดยละเอียด เพื่อให้เข้าใจในบทบาทของการแสดง ซึ่งจะสื่อออกมาเป็นกระบวนการทำรำ ผู้ร้องต้องแม่นยำบทร้อง และทำนองเพลง

3. กลเม็ดในการรำรำ

การรำลงทรงโขน ถือเป็นกระบวนการที่ประดิษฐ์ขึ้นอย่างประณีตงดงาม ผสมผสานกับคำประพันธ์ที่มีความคล้องจองกันอย่างสละสลวย กระบวนท่ารำควรเน้นความถูกต้อง ตามจารีตแห่งนาฏศิลป์ไทย เน้นการรำที่เรียกว่าหมดไม้หมดมือ คือรำให้หมดจังหวะก็คือหมดไม้ กลอง และรำให้หมดปลายมือเป็นท่าเป็นทาง มีความสัมพันธ์กันทั้งกระบวนท่าหลัก และท่าเชื่อม ซึ่งจะครอบคลุมสระทั้งหมด ตั้งแต่สระอะจรดปลายเท้า

4. ท่วงทำนองเพลง

เพลงที่นำมาใช้ประกอบการแสดงเป็นเพลงที่มีจังหวะหน้าทับชัดเจน ไม่ซ้ำ และไม่เร็วเกินไป ผู้ร้องจะใช้วิธีการประแท้ ยกเยื้องลำตัวให้เข้ากับจังหวะ จนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งนับว่าเป็นหัวใจสำคัญของการรำลงทรงโขน

5. การฝึกหัด

ผู้ร้องต้องมีพื้นฐานการรำเป็นอย่างดี ต้องมีการฝึกหัดอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการใช้เท้า เช่น ประแท้ ทอนเท้า ฉายเท้า และสะจุดเท้า เป็นต้น ผู้ร้องต้องฝึกฝนจนเกิดความชำนาญ ฉวยฉายหนุमानทรงเครื่อง

การรำฉวยฉายเป็นการแสดงนาฏศิลป์ไทยอย่างหนึ่ง มีความหมายเฉพาะ เป็นการนำคำสองคำมารวมกันได้อย่างลงตัว พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ฉวย หมายถึง อากาศที่กลิ่นโชยมากกระทบจมูก เช่นหอมฉวย เป็นต้น
อากาศของควันที่พุ่งขึ้นมาเรื่อยๆ เช่นควันฉวย เป็นต้น
อากาศคล่องแคล่ว เช่นเดินฉวย เป็นต้น

ฉาย หมายถึง เงาที่ร่ม
กระจกส่องหน้า เรียกว่า พระฉาย
ส่องแสงออกไป
กรายให้เห็น เช่นหล่อนฉายไปฉายมาทั้งวัน
เกลี้ยให้เสมอ

ฉวยฉาย หมายถึง ชื่อเพลงร้อง , ท่ารำแบบหนึ่ง , การกรีดกราย

จุดมุ่งหมายของการรำจួយาย

1. ให้รำสำหรับตอนที่ตัวละครต้องการแสดงอารมณ์ภาคภูมิใจ ในเมื่อเห็นว่าตนเองแต่งกายได้อย่างงดงาม ในการแสดงโขน ละคร
2. ให้รำสำหรับตอนที่ตัวละครต้องการแสดงอารมณ์ภาคภูมิใจ ในเมื่อเห็นว่าตนเองแปลงกายได้อย่างงดงาม ในการแสดงโขน ละคร

(ผศ. สุมิตร เทพวงษ์, 2547:3)

การรำจួយายที่เกี่ยวกับโขนตัวละครก็คือ จួយายหนุ่มนางทรงเครื่อง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า จួយายลิง มีผู้ประพันธ์บทสำหรับประกอบการแสดงไว้ 2 บทด้วยกันคือ นายเสรี หวังในธรรม ศิลปินแห่งชาติ ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคีตศิลป์ กรมศิลปากร นำออกแสดงในรายการศรีสุชนาฏกรรม ครั้งที่ 1 ณ โรงละครแห่งชาติ เมื่อวันที่อาทิตย์ที่ 1 พฤษภาคม พุทธศักราช 2518 สำหรับอีกบทหนึ่งประพันธ์โดย นางสาวปราณี สัจจาอุวงศ์ ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ปัจจุบันได้ใช้เป็นหลักสูตรในการสอนนาฏศิลป์โขนลิง ของสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กรมศิลปากร บทรำจួយายทั้งสองบทนี้ ประดิษฐ์ทำรำโดยนายกรี วรสระริน ศิลปินแห่งชาติ ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์โขนลิง วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร

เนื้อเรื่องความเป็นมาเกี่ยวกับการแสดงโขนในตอนนี้ สืบเนื่องมาจากการรำลงทรง โขนที่ได้กล่าวไปแล้วในช่วงต้น

บทร้องของนายเสรี หวังในธรรม ศิลปินแห่งชาติ

ร้องจួយาย

วายุบุตรเอ๋ย
 ประดับอินทรัตนคุณศักดิ์
 วางบั้งผิงผายกรายกริดหัตถ์
 นำข้าเอ๋ย
 มือไม่อยู่สุขเกษายุกขยิก
 ชันเชิงเจ้าชู้ตั้งชู่ตะคอก

สวมทรงมงกุฎดุจพญายักษ์
 บึกอุบะทัดหูดุพิลึก
 แต่พอมัดกัดคั้นเข้าเกาก็ก๊ก
 ถึงทำผิงผายไม่วายหลุกหลิก
 ใจสันระริกกระริกด้วยจะได้เมื่อยักษ์
 จะเย้าจะหยอกเหลือล้ำเพราะลำหนัก

ร้องแม่ศรี

แม่ศรีเอ๋ย
 ทรงพิสดราภรณ์
 ใครเห็นใครทัก
 ตัวเป็นกุมภัณฑ์

แม่ศรีวานร
 ผิดเพศผิดพันธุ์
 ดูลักดูลั่น
 หน้านั่นเป็นลิงเอ๋ย
 นำเอ็นดูวายุบุตร

นำเอ็นดูเอ๋ย

องอาจผาดผุด

นวนายดาตรา

ระงับชุกขน

ลูกสี่ลูกน

ที่ท่าพิกล

ทนชมใจเอย

บทร้องของ นางสาวปราณี ลำราญวงศ์ ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏยศิลป์ไทย กรมศิลปากร
ร้องอุยฉาย

อุยฉายเอย

แต่งตัวโอ่างามสง่ากระบี่ศรี

ยักคิ้วหวลิวตามารยาหลอนหลอก

จะขึ้นไปหากันยุมาเทวี

ทวงท่าจรลีท่าที่เจ้าผู้

จะเฝ้าจะหยอกให้หนักหนาอยู่

ร้องแม่ศรี

วายุบุตรเอย

แฝลต้วพยักหน้า

คั่นเช่าเกาคาง

กระหยมจิตเหตุหรรษ

วายุบุตรสุดโสภา

ท่าท่าจับแมลงวัน

เหยาะย่างจรจรล

มุงมันมาเอย

ภาพที่ 146 ครูประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว แต่งหนุมานทรงเครื่องยืนคู่กับครูกรี วรตะริน
(ที่มา : ได้รับความอนุเคราะห์จากครูประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว)

กระบวนการรำในชุดอุบายหนุมานทรงเครื่องนี้เป็นการรำตามบทประพันธ์ ซึ่งจะมีลักษณะคล้ายกับการรำลงสรงโชน เป็นการรำอวดฝีมือ กระบวนท่ามีลักษณะเฉพาะ สอดแทรกกระบวนท่ารำอันวิจิตรงดงามผสมผสานกับท่าลิงโดยธรรมชาติ แสดงออกมาได้อย่างกลมกลืนการประดิษฐ์กระบวนท่ารำนี้ต้องมีความรู้ และความเข้าใจในเรื่องของเครื่องแต่งตัวโชนแต่ละชิ้น หนุมานผู้เป็นลิงที่มีความปราดเปรียว คล่องแคล่ว ว่องไว หลุกหลิกตลอดเวลา แต่กลับต้องมาแสดงออกด้วยท่วงทีที่ภูมิฐาน สง่างาม สุขุม เรียบร้อย แต่หนุมานก็ทำได้ ซึ่งเป็นบุคลิกอีกลักษณะหนึ่งที่น่าสนใจ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษากระบวนท่ารำลงสรงโชนหนุมานทรงเครื่อง ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับการรำอุบาย เนื่องจากการแสดงทั้ง 2 ชุดผู้แสดงจะทรงเครื่องอินทรีชนิดเหมือนกัน ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากครูผู้เชี่ยวชาญคือ ครูประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์โชนลิง ของกรมศิลปากร ท่านเป็นศิษย์เอกของครูกวี วรสระริน ศิลปินแห่งชาติ ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์โชนลิง กรมศิลปากร ตลอดจนประสบการณ์ตรงของผู้วิจัย

การถ่ายทอดท่ารำชุดนี้เป็นการถ่ายทอดที่ครูโชนลิงต้องใช้ขั้นตอนพิเศษที่จะนำความรู้ความสามารถที่มีอยู่ในตัวศิษย์ออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์อันได้แก่ ท่าทางความรู้สึก อารมณ์ลีลา และกลเม็ดเด็ดพรายต่างๆ ที่เป็นดัชนีบ่งชี้ได้ว่าศิษย์ เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถสุดยอด ใน การที่จะได้รับการถ่ายทอดกระบวนท่ารำลงสรง และอุบายหนุมานทรงเครื่อง

3.9 การฝึกท่าทำตามอารมณ์เฉพาะโชนลิง

การแสดงออกซึ่งท่าทางของตัวโชนลิง จะต้องแสดงออกให้สอดคล้องกับอารมณ์ เป็นสำคัญ ผู้แสดงที่เข้าถึงอารมณ์จะสามารถที่จะแสดงท่าทางได้ดีสมจริงสมจัง ถึงแม้ผู้แสดงจะสวมหัวโชนอยู่ก็ตาม

โชนลิง นอกจากแสดงออกด้วยท่าทางที่เข้มแข็ง ภูมิฐาน และสง่างามแล้ว การแสดงออกก็ยังแฝงความเป็นลิง หลุกหลิก ไม่อยู่นิ่ง โดยเฉพาะต้องเกา และขยับศีรษะอยู่ตลอดเวลา การแสดงอารมณ์ ซึ่งมีหัวโชนสวมอยู่ไม่ใช่เรื่องง่ายเพราะฉะนั้นสิ่งสำคัญของศิลปินคือต้องเข้าถึงบทบาทที่แสดงออก เมื่อจิตใจผสมผสานกับตัวโชนตัวนั้นแล้ว การแสดงออกของท่าทางก็จะมีอารมณ์ร่วมอยู่ด้วย หัวโชนที่ศิลปินสวมใส่ก็มีชีวิตชีวา เปลี่ยนไปตามอารมณ์ของผู้แสดง

การแสดงออกทางอารมณ์ของโชนตัวลิง นับเป็นการถ่ายทอดศิลปะ ประณีต ที่ผู้แสดงโชนตัวลิงต้องผ่านกระบวนการศึกษาถึงภูมิหลังอย่างละเอียดลึกซึ้งมาก่อน จึงจะสามารถถ่ายทอดอารมณ์ต่างๆ ของโชนตัวลิง โดยเฉพาะหนุมาน ได้ตรงตามจุดมุ่งหมายของการแสดงอารมณ์ในนาฏศิลป์โชน ซึ่งจะแบ่งหัวข้อได้ดังนี้

การแสดงอารมณ์รัก

โชนลิ่งโดยทั่วไปจะเห็นได้ว่ามีอุปนิสัยขี้เล่น สนุกสนานและเจ้าชู้ ตามลักษณะของลิ่งโดยธรรมชาติ การแสดงออกของหนุมานซึ่งเป็นพญาวานรมีชาติกำเนิดเป็นเทพ บทบาทที่เห็นมักเข้าใจว่าหนุมานเป็นลิ่งเจ้าชู้ แต่ความจริงผู้หญิงที่หนุมานเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง ส่วนใหญ่เป็นเพราะหน้าที่การงานทำให้ต้องเข้าไปมีบทบาทร่วมกันไม่ว่าจะเป็น นางเบญกาย นางสุพรรณมัจฉา หรือนางสุวรรณกัณฐมา เป็นต้น

ผู้หญิงที่หนุมานมีความสัมพันธ์ด้วยก็คือ นางบุษมาลี เนื่องจากหนุมานทำหน้าที่สืบหนทางไปกรุงลงกา เมื่อเดินทางมาจนถึงเมื่อมาเย็นก็พบกับนางบุษมาลีถูกสาปให้อยู่ในเมืองร้างแต่ผู้เดียว หนุมานพบนางครั้งแรกก็แสดงความรักและมีความสัมพันธ์ต่อกันดังคำกลอนที่ว่า

แล้วมีวาจาอันสุนทร	สายสมรเยาวยอดเสนาหา
รักเจ้าเทาดวงชีวา	แก้วตาของพี่อย่าตกใจ
ว่าพาลางอุ้มองค์นั่งลักษณะ	ภิรมย์ชมพักตร์พิสมัย
เซยแค้นแนบเนื้ออรไท	คว่าไขว่ต้องเต้าสูมามาลย์
ฝนสุวรรณค์ครันครันโพยมหน	โกมลบานรับสุริย์ฉาน
กลิ่นตลบอบฟุ้งชลธาร	สองลำราญสุทเกษมเปรมปรีดี

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ,2540:89)

หนุมานนั้นมีเมียถึง 6 ตน ทุกนาง หนุมานแสดงความรักอย่างสุดซึ้ง จะขอล่าวถึงนางสุวรรณกัณฐมา ซึ่งเป็นเมียตนสุดท้าย ดังคำกลอนที่ว่า

ว่าพาลางอิงแอบแนบชิด	จุมพิตด้วยความเสนาหา
เกี่ยวกระหวัดรัตรีงตรึงตรา	วิญญาน์ด้าวดินแดนยัน
พระสมุทธรตีฟองนองระลอก	กระทบฝั่งกระฉอกสะเทือนลั่น
วาฬใหญ่พ่นน้ำอยู่เป็นควัน	ฝนสุวรรณค์ตกทั่วสาคร
สองร่วมภิรมย์สมพาส	แสนสวาทในรสสไมสร
แสนสุขแสนเกษมสถาวร	เหนือที่บรรจถรณ์ในราตรี

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ,2540:369)

บทพิศวาสดังกล่าวแสดงออกถึง อากัปกริยาของลิ่ง การคว่าไขว่ กอดรัดและแนบชิด แสดงออกเป็นท่าทางต่าง ๆ ซึ่งจะมีกระบวนท่าเฉพาะ แสดงออกได้สอดคล้องกับบท การแสดงออกเป็นท่าทางมีองค์ประกอบของกระบวนท่าที่เป็นลักษณะของโชนตัวลิ่ง ดังนี้

ลักษณะการนั่ง โขนตัวลิงจะนั่งเยื้องหลังตัวนางเล็กน้อย และจะต้องนั่งด้านซ้ายของตัวนางถือเป็นจารีตในการแสดงนาฏศิลป์ โขน การนั่งดังกล่าวเป็นการนั่งพับเพียบ แต่จะมีทำนั่งไขว่เท้า คือ ยกเท้าขวาทับที่เท้าซ้าย หันหลังให้ตัวนาง แล้วขยับตัวกระแจะตัวนาง นับเป็นท่าที่น่ารัก นอกจากนี้ยังมีการนอนหนุนตักตัวนางด้วย ซึ่งเป็นกิริยาเฉพาะของตัวลิง

ลักษณะการใช้มือ โขนตัวลิงมีอุปนิสัยไม่อยู่นิ่งหลุกหลิกตลอดเวลา การใช้มือในการแสดงความรักหรือเกี่ยวพาราสีจึงมีลักษณะไขว่คว้าจับต้องส่วนต่างๆของร่างกาย เช่น ไหล่ หลังและแขน ซึ่งตัวนางจะคอยป้องปิดอยู่ตลอดเวลา

การแสดงท่าทางในบทเกี่ยวพาราสีของหนุมานดำเนินเป็นระยะๆ ตั้งแต่เมื่อยตนแรกจนถึงตอนที่ 6 เป็นการแสดงออกในความรักที่ปรากฏมากกว่าโขนตัวอื่น

การแสดงอารมณ์ดีใจ

โขนตัวลิงแสดงอารมณ์ดีใจ ด้วยความร่าเริงได้อย่างเต็มที่ ดังตัวอย่าง บท ตอนที่หนุมานได้รับพระราชทานปราสาท และพระราชทานนามเมืองให้ว่า นพทรี หนุมานแสดงอารมณ์ดีใจ ความว่า

เมื่อนั้น	พญาอนูชิตฤทธิกล้า
พินิจพิศเพ่งดูพารา	งามดั่งเมืองฟ้าสุราลัย
มีความชื่นชมโสมนัส	ตั้งจักรพรรดิเอาแก้วม้ายืนให้
เหาะขึ้นอากาศด้วยว่องไว	กลับไปอยู่ฉะพระนคร

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ,2540:527)

บทกลอนข้างต้น กล่าวถึงการแสดงอารมณ์ดีใจของหนุมาน การแสดงออกของพญาอนูชิตเป็นความดีใจที่ปฏิบัติด้วยการนั่ง ท่าทางที่สามารถแสดงออกก็คือการใช้มือแสดงท่าดีใจ ทำหัวเราะ โดยยกมือทั้งสองระดับปาก ม้วนสลับตะเปลายนิ้วไปมาหลายๆ ครั้ง สिरະเอียงสลับซ้าย-ขวา จากนั้นจึงใช้มือซ้ายปิดปาก การป้องปิดปากนับเป็นวัฒนธรรมของไทย เมื่อใดที่หัวเราะหรือยิ้มมากๆ จะปิดปาก ถือเป็น การแสดงคุณภาพต่อหน้าผู้อื่น

การแสดงอารมณ์โกรธ

บรรดาโขนตัวลิงล้วนเป็นทหารต้องออกทำศึกสงคราม การต่อสู้ระหว่างลิงกับยักษ์ต้องมีการปะทะ การแสดงออกซึ่งอารมณ์โกรธจึงเกิดขึ้น หนุมานต่อสู้กับบรรดายักษ์หลายต่อหลายตัว ดังตัวอย่างบทตอน หนุมานถูกศรอินทรีชิต ความว่า

บัดนั้น	วายุบุตรวุฒิโกรใจหาญ
ได้ฟังวาจาขุนมาร	ตบหัตถ์จัดฉานแล้วตอบไป
ตัวถูกยิงศรพิทาลี	ฤทธิปากฟ้าดินไหว

พระองค์เป็นเจ้าภาพไตร
ทรงเดชศักดิ์สามารถ
อย่าพักอ้างอวดฤทธิร

ให้ตรีภูไว้เป็นอาวุธ
อาจล้างโคตรมึงให้สิ้นสุด
จะขยงยุทธ์ด้วยภูผู้ศักดิ์

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ,2540:431)

จากบทกลอนข้างต้น จะเห็นได้ว่าหนุมานโกรธอินทรชิตและได้ตอบด้วยคารมคมคาย บอกถึงฤทธิเดชของตน

การแสดงท่าทางในอารมณ์โกรธของตัวโขนลิง แสดงออกด้วยการกระเทิบเท้าให้มีเสียงดัง การขึ้นนิ้ว ตัวตนิ้ว นอกจากนี้ยังมีการใช้ฝ่ามืออุที่กุกหูแล้วกระชากมือลง หรือการใช้ฝ่ามืออุที่หน้าออกแล้วโสมมือออกไป กระบวนท่าทางต่างๆ ที่แสดงออกซึ่งอารมณ์โกรธของตัวโขนลิง ปฏิบัติด้วยความคล่องแคล่วว่องไว และแข็งแรง

การแสดงอารมณ์เสียใจ

บทบาทของตัวโขนลิงในการแสดงอารมณ์เสียใจมีไม่มากนัก อารมณ์เศร้าของหนุมานซึ่งไม่สามารถแสดงออกทางสีหน้าได้เลย เพราะผู้แสดงสวมหัวโขนอยู่ แต่ผู้แสดงโขนตัวลิงต้องใช้ความสามารถแสดงท่าทาง จนผู้ชมรู้สึกว่หน้าทีหัวโขนเปลี่ยนเป็นหน้าเศร้า ตัวอย่างบทหนุมานเสียใจเมื่อพบพระรามถูกขังอยู่ในกรง ครั้งที่ไมยราพลักพาตัวไป เช่น

จะพิฆาตฟาดฟันด้วยตรีเพชร	ให้เศียรเด็ดเสียบไว้กับหน้าจาน
จึงสมน้ำหน้าไอ้สาราณณ์	ที่อหังการกำเรบใจ
รำพลางพุ่มฟายชลนา	ชบพักตรีโคกาสะอื่นให้
ตั้งหนึ่งจะสิ้นชีวลัย	ไม่เป็นสติสมประดี

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ,2540:335)

จากบทกลอนข้างต้น หนุมานเสียใจมากที่ไม่สามารถป้องพระรามไม่ให้ถูกลักพามาได้ การแสดงออกซึ่งท่าทางของโขนตัวลิง ในการแสดงอารมณ์เสียใจ มีดังนี้

การก้มหน้า มองพื้น
การส่ายหน้า ไป-มา ช้า
การห่อไหล่
การทรุดตัวลงนั่ง
การใช้หลังมือทั้ง 2 ข้างสลับกันปาดหน้า
การสะดุ้งตัวสะอึกสะอื้น

การแสดงออกด้วยท่าทางดังกล่าวทำให้ผู้ชมเข้าใจได้ว่าตัวโขนลิงกำลังแสดงอารมณ์เสียใจ การถ่ายทอดอารมณ์ ซึ่งเป็นการแสดงออกเฉพาะของโขนตัวลิงนั้น ครูจะถ่ายทอดควบคู่ไปกับการอ่านบทให้เข้าใจลึกซึ้ง เมื่อเข้าใจบทและนำกระบวนการทำจำเฉพาะของโขนตัวลิงมาผสมผสานให้สัมพันธ์กันแล้ว สามารถแสดงได้แบบเนียนสมจริงสมจริงถึงว่าตีบทแตก การแสดงออกทางอารมณ์จะต้องได้รับโอกาสในการแสดงอย่างต่อเนื่อง เป็นประสบการณ์ตรงที่สำคัญสำหรับศิลปิน

3.10 ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการทำโขนตัวลิงกับตัวโขนพระ นาง และยักษ์

ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงรูปแบบท่าทางของลิงและการเคลื่อนไหวของลิงในการแสดงโขน ซึ่งจะมี ความสัมพันธ์กับโขนตัวพระ นาง ยักษ์ และตัวลิงด้วยกัน กระบวนการเคลื่อนไหวของโขนแต่ละ ตัวจะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างเห็นได้ชัดเจน

สำหรับกระบวนการทางของลิงนั้น จากการศึกษา วิเคราะห์ จะเห็นได้ว่ามีกระบวนการที่ แตกต่างกันเป็น 2 มิติ คือ ท่าทางที่เลียนแบบลิงโดยธรรมชาติ กับท่าที่แสดงออกตามขนบจารีต นาฏยศิลป์โขน

1. ท่าทางของโขนตัวลิงที่เลียนแบบลิงโดยธรรมชาติ การออกท่าทางของโขนตัวลิง เพื่อเลียนแบบลิงโดยธรรมชาตินี้ ครูผู้สอนจะให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพื่อให้การแสดงออกมี จุดเด่นและมีความแตกต่างจากโขนตัวอื่น ๆ

วิธีการหัดโขนของผู้ที่จะแสดงเป็นลิงนั้น ดูออกจะพิสดารกว่าปัจจุบันเสียหน่อย กล่าวคือ ครูผู้สอนจะนำลิงมาเลี้ยงไว้ที่บ้าน แล้วให้นักเรียนเฝ้าสังเกตกิริยาท่าทีของลิง และพยายามทำตามไปด้วย วิธีฝึกหัดเป็นโขนตัวลิงจะทำท่าทางละม้ายคล้ายกับลิงจริง ๆ นับว่าเป็นความสามารถอีกอย่างหนึ่งของทั้งครูผู้สอนและนักเรียนผู้ฝึกหัด ครั้นนักเรียนที่ แยกกันไปเรียนแต่ละประเภทของตัวแสดง เรียนคล่องดีแล้วก็จะจะมีการฝึกซ้อมร่วมกันเป็น ชุด โดยกำหนดการแสดงโขนตอนใดตอนหนึ่งขึ้นแสดง เมื่อฝึกหัดและฝึกซ้อมจนเก่งกล้า แล้วก็จะถึงเวลาแสดงจริง ๆ นั้นเป็นการคัดนักเรียนและวิธีฝึกหัดโขน สมัยรัชกาลที่ 7

(ปัญญา นิตยสุวรรณ , 2522 : 83)

กิริยาท่าทางของลิงในธรรมชาติ ดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 2 นั้นมีอยู่ด้วยกันมากมาย ซึ่งโบราณจารย์ได้เลือกสรรท่าทางที่เหมาะสมกับการแสดงออกของโขนตัวลิง โดยสร้างสรรค์อย่างประณีต จนเกิดเป็นกระบวนท่าโขนลิง ที่งดงามอย่างเหมาะเจาะลงตัว กระบวนท่าของลิงโดยธรรมชาติที่นำมาเป็นต้นแบบนั้นมีอยู่ 12 ท่า ดังนี้

1. มือวงลิง ปรากฏใช้ในท่าโขนลิงเกือบทั้งหมด มีลักษณะดังนี้ นิ้วชี้เหยียดตั้งงอนิ้วกลาง นิ้วนาง นิ้วก้อย เรียงลำดับจากสูงไปหาต่ำ เรียงชิดติดกัน นิ้วหัวแม่มืองอเข้าหาฝ่ามือ หัวข้อมือตั้งขึ้น สำหรับลักษณะของมือลิงนี้ มีลักษณะคล้ายกันกับมือลิงมาก

ภาพที่ 147 ก มือลิง

ภาพที่ 147 ข มือโขนลิง

เปรียบเทียบมือลิงระหว่างลิงธรรมชาติกับมือโขนตัวลิง

2. มือเข้าอก ปรากฏใช้ในท่าโขนลิงเกือบทั้งหมด มีลักษณะดังนี้ ปล่อยปลายมือห้อยลง ให้ข้อมืออยู่ที่กลางหน้าอกหุบข้อศอกลง ลักษณะเช่นนี้เป็นกิริยาของลิง เมื่อไม่ได้หยิบอะไรจะรวมมือไว้ที่หน้าอก

ภาพที่ 148 ก มือเข้าอกลิง

ภาพที่ 148 ข มือเข้าอกโขนลิง

เปรียบเทียบมือเข้าอกลิงธรรมชาติกับมือเข้าอกโขนตัวลิง

3. ท่าเกา ซึ่งมีอยู่ทั้งหมด 7 ลักษณะ ดังนี้

ภาพที่ 149 ท่าเกาศีรษะ

ท่าเกาศีรษะ ขาขวาดั้งเหลียม ขาซ้ายหลบเหลียมเปิดสันเท้าพอสสมควร
ย่อตัวลง น้ำหนักอยู่ที่ปลายเท้าขวา มือซ้ายเข้าอก มือขวางอข้อมือเข้าหาตัวอยู่ตรงสี่ข้างขวา สลับ
ปลายมือขึ้นลงถี่ๆ ชยับศีรษะไปมา ลำตัวตั้งตรง

ภาพที่ 150 ท่าเกาคาง

ท่าเกาคาง ขาซ้ายตั้งเหลียม ขาขวาลบเหลียมเปิดสันเท้าพอสสมควร
ย่อตัวลงน้ำหนักอยู่ที่ปลายเท้าซ้าย มือขวาเข้าอก มือซ้ายแบมือ งอนิ้วหัวแม่มือเก็บ หักข้อมือขึ้น
ให้ปลายนิ้วอยู่ที่ปลายคางซ้าย สันปลายนิ้วถี่ๆ เปิดศอกและคางขึ้น เอียงศีรษะทางขวา

ภาพที่ 151 ท่าเกาไหล่

ท่าเกาไหล่ ชาชวาคั้งเหลี่ยม ชาซ้ายหลบเหลี่ยมเปิดล้นเท้าพอสสมควร
ย่อตัวลงน้ำหนักตัวอยู่ที่ปลายเท้าขวา มือซ้ายเข้าอก มือขวาแบมือ งอนิ้วหัวแม่มือเก็บ หักข้อมือ
ขึ้น ให้ปลายนิ้วอยู่ที่หัวไหล่ด้านหน้า เปิดศอกและคางขึ้น เอียงศีรษะทางซ้าย

ภาพที่ 152 ท่าเกาข้อศอก

ท่าเกาข้อศอก ช่วงเท้าและลำตัวเหมือนท่าเกาไหล่ มือซ้ายทำท่ามือถึง
หงายมือชูขึ้นสูงระดับศีรษะ มือขวาแบ งอนิ้วหัวแม่มือเก็บ หักข้อมือขึ้น ให้ปลายนิ้วอยู่ที่ปลาย
ข้อศอกหันปลายนิ้วนี้ ๗ เอียงศีรษะขวา มองข้อศอก

ภาพที่ 153 ท่าเกาข้อมือ

ท่าเกาข้อมือ ช่วงเท้าและลำตัวเหมือนเดิม มือซ้ายเข้าอก มือขวางอนิ้ว
เข้าหาฝ่ามือพอสสมควร หงายมือปลายนิ้วอยู่ที่ข้อมือซ้าย ชยับขึ้นลงถี่ ๆ พร้อมกับเอียงศีรษะไปมา

ภาพที่ 154 ท่าเกาสีข้าง (ข้างลำตัว)

ท่าเกาสีข้าง ช่วงเท้าและลำตัวเหมือนเดิม มือซ้ายเข้าอก มือขวางอนิ้วเข้าหาฝ่า
มือพอสสมควร หงายมือให้ปลายนิ้ว อยู่ที่ข้างลำตัว ชยับขึ้นลงถี่ ๆ พร้อมกับเอียงศีรษะซ้ายขวาไปมา

ภาพที่ 155 เกาหัวเข่า

ท่าเกาหัวเข่า ช่วงเท้าและลำตัวเหมือนเดิม มือซ้ายเข้าอก มือขวางอนิ้วเข้าหา
ฝ่ามือพอสสมควร หงายมือให้ปลายนิ้ว อยู่ที่หัวเข่า ชยับขึ้นลงถี่ ๆ พร้อมกับเอียงศีรษะซ้ายขวาไปมา
หมายเหตุ ปราณภูมิท่าเกาหน้าแข้งในแม่ท่าด้วย

4. ท่าชู้ ปฏิบัติได้ 3 ลักษณะ

ภาพที่ 156 ท่าชู้ แบบที่ 1

แบบที่ 1 ปฏิบัติอยู่ในท่าห้อยอง มือทั้งสองวางอยู่บนพื้นด้านหน้าเข่าที่ตั้งเหลี่ยม เท้าไหนตั้งเหลี่ยมมือนั้นอยู่บน จากนั้นโน้มตัวงอข้อศอกลงมาหามือ เงยหน้ามองไกล

ภาพที่ 680 ท่าชู้ แบบที่ 2

แบบที่ 2 ปฏิบัติอยู่ในท่าห้อยอง มือทั้งสองวางอยู่บนเข่าที่ตั้งเหลี่ยม เท้าไหนตั้งเหลี่ยมมือนั้นอยู่บน จากนั้นโน้มตัวงอข้อศอกลงมาหามือ เงยหน้ามองไกล

ภาพที่ 157 ท่าชู้ แบบที่ 3

แบบที่ 3 ปฏิบัติเหมือนแบบที่ 2 แต่ให้วางเข่าที่ลบเหลี่ยมลงพื้นแล้วกระดกเท้าขึ้น

5. ทำจับหมัด

ภาพที่ 158 ทำจับหมัด

นั่งตัวตรง เท้าทั้งสองข้างยื่นไปข้างหน้า งอเข่าเล็กน้อย ตั้งฝ่าเท้าเปิด
ปลายเท้า สันเท้าห่างกันประมาณ 1 คืบ มือซ้ายงอเป็นวงวางไว้บนเข่าซ้าย ทำท่าจับหมัดไว้ ฝ่า
มือขวาวางลงกับพื้นข้างลำตัว

6. ทำดมหมัด

ภาพที่ 159 ทำดมหมัด

นั่งตัวตรง เท้าทั้งสองข้างยื่นไปข้างหน้า งอเข่าเล็กน้อย ตั้งฝ่าเท้าเปิด
ปลายเท้า สันเท้าห่างกันประมาณ 1 คืบ มือซ้ายงอแขน นำปลายมือมาจ่อตรงจมูก(ท่าทำดม)
ฝ่ามือขวาวางไว้กับพื้น ข้างลำตัว

7. ทำเล่นหมัด

ภาพที่ 160 ทำเล่นหมัด

เป็นท่าต่อเนื่องมาจากท่าดมหมัด นั่งตัวตรง นำขาซ้ายไขว้ทับขาขวามี
ขวาเข้าอก มือซ้ายส่งปลายนิ้วมาแตะพื้น แขนตั้งมองปลายมือซ้าย

8. ท่าคว่ำ

ภาพที่ 161 ท่าคว่ำ(ตกใจ)

เป็นท่าที่ลึกลับจะแสดงความตกใจ ขาขวาตั้งเหลี่ยม ขาซ้ายหลบเหลี่ยม
เปิดสันเท้าพอสสมควร น้ำหนักอยู่ที่ขาขวา มือซ้ายเข้าอก มือขวาตึงแขนย่อตัวลง และปลายมือที่
พื้นในเช่า มองทางซ้าย

9. ท่าคลาน

ภาพที่ 162 ท่าคลาน

ปฏิบัติในท่านั่งตั้งเช่าซ้าย ขาขวางอลงเช่า มือซ้ายเข้าอก มือขวาตึงแขน และ
ปลายมือที่พื้นในเช่า ตั้งตัวตรง หน้ามองไกล ปฏิบัติอีกข้างหนึ่ง สลับไปมา เคลื่อนที่ไปข้างหน้า

10. ท่าเดินตีนเตี้ย

ภาพที่ 163 ท่าเดินตีนเตี้ย

ปฏิบัติในท่าย่อตัวกึ่งนั่ง ตั้งเข่าขวา ขาซ้ายงอลงเช่า มือทั้งสองคว่ำมือปล่อยกาง
อยู่ข้างลำตัว ตั้งตัวตรงหน้ามองไกล ปฏิบัติอีกข้างหนึ่งสลับไปมา เคลื่อนที่ไปข้างหน้า

11. ทำจับแมลงวัน ปฏิบัติในท่าหย่อง มือทั้งสองแบส่งฝ่ามือไปด้านหลังระดับอก ด้านซ้าย จากนั้นเลื่อนมือขึ้นระดับใบหน้าแล้วนำกลับมาอยู่ระดับอกทางด้านขวา ปฏิบัติเช่นนี้โดยเลื่อนมือสูงขึ้นเรื่อย ส่วนเท้าก็พลิกตั้งเขาไปมาด้านที่มือทั้งสองอยู่ หน้ามองตามมือ

12. ทำหัวเราะ ปฏิบัติในท่าหย่อง มือทั้งสองแบอยู่ระดับปากให้ปลายมือแตะกัน จากนั้นเริ่มกระโดดสลับขาไปมาในลักษณะย่อเข่า มือทั้งสองม้วนกลับไปมา และเอียงศีรษะซ้ายขวาสลับไปมาเช่นกัน

ท่าทางของโขนลิงที่มีการเลียนแบบมาจากท่าทางของลิงโดยธรรมชาติ ปรากฏให้เห็นในการแสดงออกของโขนตัวลิง แต่มักจะเป็นการแสดงออกในช่วงที่ไม่เป็นระเบียบอย่างไม่เป็นทางการ เช่น ในการแสดงโขนตอนนางลอย ดังบทร้องที่ว่า

“บ้างหาหาบ้างเกาหู	บ้างจับเล่นดูแล้วเด็ดนม
บ้างไลดไลขึ้นไม้ห่ม	บ้างไลดบ้างลมระเริงใจ
นายหมวดคนหนึ่งจึงร้องห้าม	ว่าอย่าซุ่มซำมซุกซนไป
ว่าแล้วพากันคลาไคล	ตามเสด็จไปยังฝั่งสาคร”

(บทโขน กรมศิลปากรปรับปรุงแสดง, 2507: 65)

การแสดงท่าทางเฉพาะของโขนตัวลิง ที่เลียนแบบมาจากลิงโดยธรรมชาติที่ปรากฏ ในการแสดงจะเห็นได้ว่าลิงที่ไม่เป็นระเบียบจะถูกสุครีพดูว่า และนอกจากนี้ยังปรากฏท่าทางของลิงโดยธรรมชาติสอดแทรกอยู่ในท่าเต้นโขนตัวลิงโดยเฉพาะท่ามือลิง มือเข้าอก และท่าเกา อย่างชัดเจน และมีความหมายเฉพาะ สามารถใช้ได้โอกาสต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ ดังนี้

- มือวงลิง   แสดงท่าตั้งวงโดยเฉพาะที่มีความแตกต่างจากโขนตัวอื่นอย่างเห็นชัดเจน เมื่อโขนตัวลิงแสดงออกท่าทางตามแบบนาฏยศิลป์โขน จะใช้วงลิงออกท่าทาง นอกจากนี้การทำท่าไหว้(พนมมือ) โขนตัวลิงแสดงออกแตกต่างจากโขนตัวอื่น คือ มือซ้ายแบมือ มือขวาทำวงลิง นำมาประกบ โดยใช้นิ้วกลาง นิ้วนาง และนิ้วก้อย รวบฝ่ามือซ้ายไว้
- มือเข้าอก   นับเป็นท่าเฉพาะแสดงออกซึ่งอากัปภิกขัยของลิงที่มักจะทำมือมาไว้ที่อก เป็นการระวังภัยอย่างหนึ่งซึ่งจะคอยปกป้องสิ่งต่างๆ ที่จะเข้ามาทำร้ายตน
- ท่าเกา   เป็นกิริยาอาการของลิงในธรรมชาติที่แสดงอาการคัน เกาส่วนต่างๆ ของร่างกายอยู่ไม่นิ่ง หลุกหลิกตลอดเวลา ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนหรือทำอะไรอยู่ ก็จะทำท่าเกา

- ท่าชู่ ไชนตัวลิงปฏิบัติท่าชู่ ซึ่งเป็นอาการเฉพาะของลิง ที่มักจะแสดงให้อีกฝ่ายหนึ่ง
เกรงกลัว ไชนตัวลิงจะแสดงท่าชู่ในการต่อสู้กับพวกยักษ์ ท่าชู่จะก้มเงยด้วยความ
รวดเร็ว
- ท่าจับหมัด ทั้งสามท่าเป็นท่าที่อยู่ในชุดเดียวกัน ซึ่งการแสดงกิริยาอาการของลิงหาหมัดเป็น
ท่าคดมหมัด เรื่องของการรักษาความสะอาด และถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน คือ จะ
ช่วยเหลือกัน
- ท่าเล่นหมัด หามัดของกันและกัน ท่าเกี่ยวกับหมัดนี้จะปรากฏในการแสดงชุดนางลอย
เพลงเต่าเห่ และบางครั้งเมื่ออยู่ในกองทัพก็สามารถทำท่านี้ได้บ้าง
- ท่าคว่ำ กิริยาแสดงอาการความตกใจ ของลิงมักจะทำท่าคว่ำ แล้วหมุนตัวกลับมาตั้งหลักดู
ว่าเกิดอะไรขึ้น ได้พบเห็นอะไร อย่างกะทันหัน เช่น การหลบเลี่ยงในการต่อสู้ แล
ท่าจับนาง พบอย่างกะทันหัน
- ท่าคลาน เป็นการแสดงกิริยาอาการไปมาของลิง ซึ่งจะคลานหรือเดินเข้าหาพระ
- ท่าเดินตีนเตี้ย อย่างนอนน้อม และเป็นการเคลื่อนที่ในระยะใกล้ ๆ
- ท่าจับแมลงวัน เป็นการแสดงกิริยาอาการของลิงที่ไล่จับแมลงวัน เป็นอาการที่ไม่หยุดนิ่ง
- ท่าหัวเราะ เป็นการแสดงความดีใจ

กระบวนการท่าทางของไชนตัวลิงที่เลียนแบบลิงโดยธรรมชาติดังกล่าว เมื่อ
วิเคราะห์แล้วจะเห็นได้ว่าปรากฏมีอยู่ในการแสดงไชนตัวลิงอยู่เป็นระยะๆ สอดแทรกอยู่เพื่อแสดงให้เห็น
เห็นลักษณะของลิง และแสดงออกซึ่งความแตกต่างระหว่างตัวไชนแต่ละสาขา ลักษณะท่าทางของ
ไชนตัวลิงที่เลียนแบบลิงโดยธรรมชาตินั้นนับเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของไชนตัวลิงที่มีต่อการแสดง

2. ท่าทางของไชนตัวลิงที่แสดงออกตามขนบจารีตในการแสดงไชน กระบวนท่าทาง
ต่าง ๆ ของไชนตัวลิงที่ปรากฏนอกจากกระบวนท่าที่เลียนแบบลิงโดยธรรมชาติแล้ว ยังปรากฏมี
กระบวนท่าที่มีลักษณะแตกต่างจากท่าทางที่เป็นธรรมชาติของลิง กระบวนท่าลิงที่แสดงออกได้
กระบวนท่าพื้นฐานมาจากการแสดงหลายประเภท เช่น โมงครุ่ม กุลาตีไม้ ระเบิดง กระบี่กระบอง
และหนังใหญ่ นอกจากนี้ยังปรากฏภาพท่าทางของไชนตัวลิงในภาพศิลปกรรมปูนปั้นและจิตร
กรรมฝาผนัง รวมถึงตัวหนังใหญ่ด้วย ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2 นอกจากนี้เมื่อศึกษาวิเคราะห์
กระบวนท่าหลัก ๆ และกระบวนท่าที่มีความสัมพันธ์กับตัวไชนตัวอื่น ๆ แล้วพบว่ากระบวนท่ามี
ลักษณะคล้ายคลึงกัน โดยได้รับอิทธิพลจากขนบจารีตของการแสดงไชนเป็นสำคัญ

กระบวนท่าที่ถูกสร้างขึ้นบนพื้นฐานขนบจารีตเดียวกัน ซึ่งมีคุณลักษณะเด่นแตกต่างกันใน
บางส่วนและสามารถเปรียบเทียบให้เห็นท่าทางแต่ละท่าได้อย่างชัดเจน

กระบวนการท่าหลักของโขนตัวลิงกับโขนตัวพระ

ภาพที่ 164 ก ท่าผาลาเพียงไหล่โขนตัวลิง   ภาพที่ 164 ข ท่าผาลาเพียงไหล่โขนพระ
เปรียบเทียบท่าผาลาเพียงไหล่ของโขนตัวลิงและโขนตัวพระ

ท่าผาลาเพียงไหล่ ของตัวโขนทั้งสองมีความแตกต่างกันในรายละเอียดเฉพาะ คือ เหลี่ยม
และวงตัวโขนลิงตั้งเหลี่ยมในท่าห้อยและตั้งวงมือลิง โขนตัวพระตั้งเหลี่ยม และตั้งวง

ภาพที่ 165 ก ท่าสูงโขนตัวลิง   ภาพที่ 165 ข ท่าสูงโขนตัวพระ
เปรียบเทียบท่าสูงของโขนตัวลิงและโขนตัวพระ

ท่าสูง ของตัวโขนทั้งสอง มีความแตกต่างในรายละเอียดเฉพาะ คือ เหลี่ยมและวง
เช่นเดียวกัน

สำหรับความสัมพันธ์ของกระบวนท่าระหว่างโขนตัวลิงกับโขนตัวพระเป็นกระบวนท่าที่
ส่งเสริมกัน มักเป็นท่าที่สนับสนุนฝ่ายพระให้ดูยิ่งใหญ่ สง่างาม เพื่อความอลังการ ของการแสดง
เช่น

ภาพที่ 166 ท่าพระขึ้นลอยปาลิง

ภาพที่ 167 ท่าพระขึ้นลอยลิง(ลอยสูง)

กระบวนท่าหลักของโขนตัวลิงกับโขนตัวยักษ์

ภาพที่ 168 ก ท่าผาลาเพียงไหล่โขนลิง

ภาพที่ 168 ข ท่าผาลาเพียงไหล่โขนยักษ์

เปรียบเทียบท่าผาลาเพียงไหล่ของโขนตัวลิงกับโขนตัวยักษ์

ท่าผาลาเพียงไหล่ ของตัวโขนทั้งสองมีความแตกต่างกันในรายละเอียดเฉพาะ คือ เหลี่ยม
และวง โขนตัวลิงตั้งเหลี่ยมในท่าหย่องและมือตั้งวงมือลิง โขนตัวยักษ์ตั้งเหลี่ยมอัดและตั้งวง

ภาพที่ 169 ก ทำสูงโชนลิง

ภาพที่ 169 ข ทำสูงโชนยักษ์

เปรียบเทียบท่าสูงของโชนตัวลิงกับโชนตัวยักษ์

ท่าสูงของตัวโชนทั้งสอง มีความแตกต่างกันในรายละเอียดเฉพาะ คือ เหลี่ยมและวง เช่นเดียวกัน

สำหรับความสัมพันธ์ของกระบวนท่า ระหว่างโชนตัวลิงกับโชนตัวยักษ์ เป็นกระบวนท่าที่แสดงออกตรงกันข้าม คือ กระบวนท่ารบ อันเป็นหลักสำคัญของการแสดงโชน แต่ละฝ่ายจะหันหน้าเข้าหากัน (ศัพท์นาฏยศิลป์เรียกว่าหน้ากึ่งกัน) หากฝ่ายลิงหันหน้าออกมาทางคนดู ฝ่ายยักษ์จะต้องหันหลังให้คนดู หากฝ่ายลิงยกแขนขวา ฝ่ายยักษ์ก็จะยกซ้าย

ภาพที่ 170 ทำรบจับหนึ่งระหว่างโชนตัวลิงกับโชนตัวยักษ์

(ที่มา : ตำนานโชนหลวง)

ภาพที่ 170 ทำขึ้นลอยพิเศระหว่างโชนตัวลิงกับโชนตัวยักษ์

กระบวนท่าหลักของโขนตัวลิงกับโขนตัวนาง

ภาพที่ 171 ก. ท่าผาลาเพียงไหล่โขนลิง

ภาพที่ 171 ข. ท่าผาลาเพียงไหล่โขนนาง

เปรียบเทียบท่าผาลาเพียงไหล่ของโขนตัวลิงกับตัวนาง

ท่าผาลาเพียงไหล่ ของตัวโขนทั้งสองมีความแตกต่างกันในรายละเอียดเฉพาะ คือ เหลี่ยมและวง โขนตัวลิงตั้งเหลี่ยมในท่าหย่องและมือตั้งวงมือลิง โขนตัวนางตั้งเหลี่ยมนาง (ไขว้เท้า) และตั้งวงสูง

ภาพที่ 172 ก ท่าสูงโขนลิง

ภาพที่ 172 ข ท่าสูงโขนนาง

เปรียบเทียบท่าสูงของโขนตัวลิงกับตัวนาง

ท่าสูงของตัวโขนทั้งสอง มีความแตกต่างกันในรายละเอียดเฉพาะ คือ เหลี่ยมและวง เช่นเดียวกัน

สำหรับความสัมพันธ์ของกระบวนท่า ระหว่างโขนตัวลิงกับโขนตัวนาง เป็นกระบวนท่าที่แสดงออกถึงการเกี่ยวพาราสักัน ซึ่งในด้านนาฏยศิลป์ เรียกว่า "ท่าโลม" มีอยู่ด้วยกัน 3 ท่า

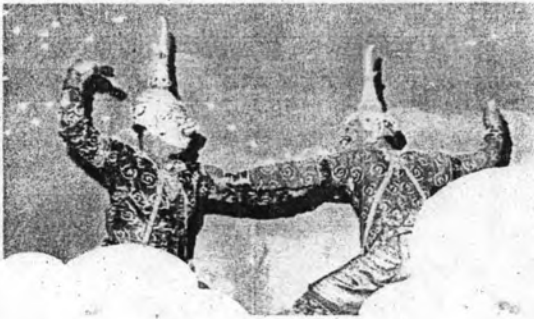
ภาพที่ 173 ท่าโลมนางสุพรรณมัจฉา

ภาพที่ 173 ท่าโลมนางเบญจกาย

(ที่มา : วิพิธทัศนา)

ความสัมพันธ์ของกระบวนท่า ระหว่างโขนตัวลิงกับโขนตัวลิงเป็นการแสดงการต่อสู้ และ
ระบำวีรชัย ดังนี้

ภาพที่ 174 ท่าต่อสู้ของพาลีกับสุครีพ

ภาพที่ 175 ท่าโขนลิงในระบำวีรชัย

(ที่มา : สุจิตร์โขน ชุตพาลีสอนน้อง)

กระบวนท่าของโขนตัวลิงที่เป็นท่าหลักในแม่ท่ามีด้วยกัน 7 ท่า สามารถเปรียบเทียบกับ
ท่าของโขนตัวพระ ยักษ์ และนาง จะเห็นความแตกต่างซึ่งผู้วิจัยได้แสดงภาพเปรียบเทียบให้เห็นได้
อย่างชัดเจน ดังนี้

เปรียบเทียบแม่ท่าโชนตัวลิงกับท่าโชนตัวพระ

ภาพที่ 176 ก

ภาพที่ 176 ข

เปรียบเทียบท่าโชนตัวลิงในแม่ท่า 1 กับท่าโชนตัวพระ

ภาพที่ 177 ก

ภาพที่ 177 ข

เปรียบเทียบท่าโชนตัวลิงในแม่ท่า 2 กับท่าโชนตัวพระ

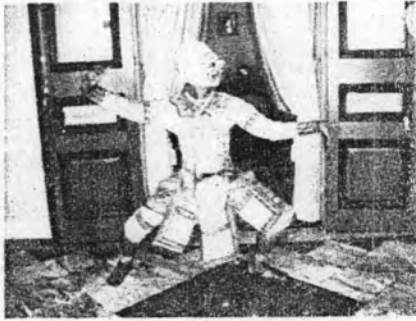

ภาพที่ 178 ก

ภาพที่ 178 ข

เปรียบเทียบท่าโชนตัวลิงในแม่ท่า 3 กับท่าโชนตัวพระ

ภาพที่ 179 ก

ภาพที่ 179 ข

เปรียบเทียบท่าโขนตัวลิงในแม่ท่า 4 กับท่าโขนตัวพระ

ภาพที่ 180 ก

ภาพที่ 180 ข

เปรียบเทียบท่าโขนตัวลิงในแม่ท่า 5 กับท่าโขนตัวพระ

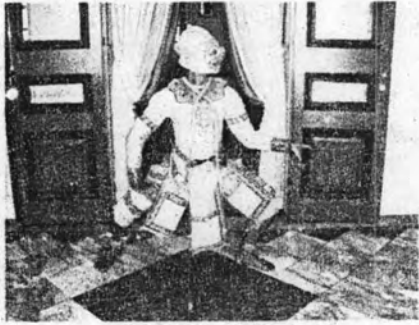

ภาพที่ 181 ก

ภาพที่ 181 ข

เปรียบเทียบท่าโขนตัวลิงในแม่ท่า 6 กับท่าโขนตัวพระ

ภาพที่ 182 ก

ภาพที่ 182 ข

เปรียบเทียบท่าโชนตัวลิงในแม่ท่า 7 กับท่าโชนตัวพระ
เปรียบเทียบท่าโชนตัวลิงกับท่าโชนตัวนาง

ภาพที่ 183 ก

ภาพที่ 183 ข

เปรียบเทียบท่าโชนตัวลิงในแม่ท่า 1 กับท่าตัวนาง

ภาพที่ 184 ก

ภาพที่ 184 ข

เปรียบเทียบท่าโชนตัวลิงในแม่ท่า 2 กับท่าตัวนาง

ภาพที่ 185 ก

ภาพที่ 185 ข

เปรียบเทียบท่าโขนตัวลิงในแม่ท่า 3 กับท่าตัวนาง

ภาพที่ 186 ก

ภาพที่ 186 ข

เปรียบเทียบท่าโขนตัวลิงในแม่ท่า 4 กับท่าตัวนาง

ภาพที่ 187 ก

ภาพที่ 187 ข

เปรียบเทียบท่าโขนตัวลิงในแม่ท่า 5 กับท่าตัวนาง

ภาพที่ 188 ก

ภาพที่ 188 ข

เปรียบเทียบท่าโชนตัวลิงในแม่ท่า 6 กับท่าตัวนาง

ภาพที่ 189 ก

ภาพที่ 189 ข

เปรียบเทียบท่าโชนตัวลิงในแม่ท่า 7 กับท่าตัวนาง

เปรียบเทียบท่าโชนตัวลิงกับท่าโชนตัวยักษ์

ภาพที่ 190 ก

ภาพที่ 190 ข

เปรียบเทียบท่าโชนตัวลิงในแม่ท่า 1 กับท่าโชนตัวยักษ์

ภาพที่ 191 ก

ภาพที่ 191 ข

เปรียบเทียบท่าโขนตัวลิงในแม่ท่า 2 กับท่าโขนด้วยยักษ์

ภาพที่ 192 ก

ภาพที่ 192 ข

เปรียบเทียบท่าโขนตัวลิงในแม่ท่า 3 กับท่าโขนด้วยยักษ์

ภาพที่ 193 ก

ภาพที่ 194 ข

เปรียบเทียบท่าโขนตัวลิงในแม่ท่า 4 กับท่าโขนด้วยยักษ์

ภาพที่ 195 ก

ภาพที่ 195 ข

เปรียบเทียบท่าโชนตัวสิงในแม่ท่า 5 กับท่าโชนด้วยักษ์

ภาพที่ 196 ก

ภาพที่ 196 ข

เปรียบเทียบท่าโชนตัวสิงในแม่ท่า 6 กับท่าโชนด้วยักษ์

ภาพที่ 197 ก

ภาพที่ 190 ข

เปรียบเทียบท่าโชนตัวสิงในแม่ท่า 7 กับท่าโชนด้วยักษ์

ความสัมพันธ์ของกระบวนท่าระหว่างโขนตัวลิงกับตัวโขนพระ นาง และยักษ์ มีกระบวนท่าที่ถูกจัดวางไว้อย่างมีระเบียบตามจารีต กระบวนท่าโขนตัวลิงที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างตัวโขน พระ นาง และยักษ์ แต่ละตัว จะมีลักษณะแตกต่างกัน กระบวนท่าโขนลิงที่เชื่อมโยงกับกระบวนท่าของตัวพระเป็นกระบวนท่าที่เสริมบารมีให้กับตัวพระ เช่น หนุมานจะเป็นฐานให้พระรามขึ้นเหยียบในการต่อสู้กับพวักยักษ์ ไม่ว่าจะเป็นทศกัณฐ์ หรือกุมภกรรณ ก็ตาม กระบวนท่าโขนลิงที่เชื่อมโยงกับกระบวนท่าของตัวนางเป็นกระบวนท่าการเกี่ยวพาราสี เช่น หนุมานเกี่ยวนางเบญกาย เป็นต้น กระบวนท่าโขนลิงที่เชื่อมโยงกับกระบวนท่าของตัวยักษ์เป็นกระบวนท่าทางการต่อสู้เป็นส่วนใหญ่

จากการศึกษาการฝึกหัดโขนลิงทั้ง 10 ชั้นตอน ผู้วิจัยพบว่า การเรียนรู้กระบวนท่าโขนลิงมีระเบียบวิธีปฏิบัติที่เข้มงวด เริ่มจากการฝึกหัดเบื้องต้น ซึ่งเป็นการปูพื้นฐานการเรียนรู้ที่มีความจำเป็นต่อผู้เรียนอย่างมาก การตบเข่า เป็นการฝึกใช้ประสาทสัมผัสในการกำหนดจังหวะให้เข้ากับดนตรี การดองสะเอว เป็นการฝึกให้ผู้เรียนรู้จักการยกเยื้องลำตัว การเดินเส้า เป็นการฝึกความพร้อมเพรียง ความอดทน การถีบเหลี่ยม ช่วยให้ผู้เรียนสามารถควบคุมอวัยวะช่วงขาให้ปฏิบัติท่าตั้งเหลี่ยมได้อย่างถูกต้อง การฉีกขา ทำให้ช่วงขามีความยืดหยุ่นช่วยให้ผู้เรียนสามารถปฏิบัติท่าพลิกแพลงได้ดี หกคะเมน ผู้เรียนรู้จักกระบวนท่าพลิกแพลงที่ถูกต้องและปฏิบัติได้ด้วยควมระมัดระวัง แม้ท่า เป็นการฝึกกระบวนท่าพื้นฐานของโขนลิง โดยเริ่มจากท่าง่าย ๆ และยากขึ้นตามลำดับ กระบวนท่าที่ฝึกจะมีความสัมพันธ์กับท่าลิงในธรรมชาติ เน้นความเป็นลิง การฝึกจะฝึกอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน ฝึกโดยใช้ไม้เคาะจังหวะ เพื่อควบคุมท่าทาง นับเป็นการฝึกวินัยอย่างหนึ่ง จากนั้นก็จะฝึกใช้สรีระเพื่อออกท่าเดิน โดยฝึกการใช้อวัยวะ 8 ส่วน ดังนี้ ศีรษะ ใบหน้า คอ แขน มือ เอว ขา และเท้า ทำให้ผู้ฝึกสามารถแสดงออกท่าโขนลิงได้อย่างคล่องแคล่ว และถูกต้องตามหลักนาฏศิลป์โขน การฝึกท่าทางอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ชั้นตอนนี้เป็นการศึกษาการฝึกกระบวนท่าโขนลิง ตามจารีตของการแสดงโขน เช่น ท่าหย่อง ท่าลงวง และท่าชู้ เป็นต้น ต่อจากนี้ก็จะเป็นการฝึกกระบวนท่าที่ใช้ในการแสดงโขนเฉพาะตัวลิง โดยเริ่มจาก การฝึกเดินตรวจพล กระบวนรบ และขึ้นลอย การฝึกรำเพลงหน้าพาทย์ การฝึกกลเม็ดเด็ดพรายท่ารบพิเศษ การฝึกตีบทกระทุ้ง การฝึกกลเม็ดเด็ดพรายลีลาเฉพาะรำลงสรง และอุยฉาย การฝึกรำท่าบทให้อารมณ์เฉพาะ สุดท้ายจะเป็นการฝึกความสัมพันธ์ของกระบวนท่าโขนตัวลิงกับตัวโขนพระ นาง และยักษ์ ตามลำดับ ซึ่งกระบวนท่าของตัวโขนแต่ละตัวจะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับตามแบบอย่างของนาฏศิลป์โขน ทำให้มองเห็นว่าแนวคิดและวิธีแสดงโขนลิงมีรูปแบบและจารีตที่แตกต่างจากการแสดงประเภทอื่น การแสดงของโขนตัวลิงมีกฎเกณฑ์กำหนดอยู่มากมาย สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนก็คือโขนตัวลิงเป็นการแสดงของผู้ชาย กระบวนท่าทางการแสดงออกท่าโลดโผน หกคะเมน ตีลังกา และฉีกขา กระบวนท่าถูกจำกัดให้เหมาะสำหรับเพศชาย